

137. Ақ қайың

Шашубай Қошқарбайұлы
Орындаған Клара Төленбаева

Асықпай, шырқай ♩ = 90

Ақ қа - йың, қы-зыл қа-йың, сыр-лы қа-йың,
Ба-ла - сы Қош-қар-бай-дың Ша-шу - бай - мын-ау.
Кү - ні - не мың-д(ы)ай а - лып,
жүз бер - сем де, еу, Қал - там-ның тү - бі те - сік
ба - йы - май-мын - оу, — ғақ. Ға-ғи-ға-ғақ - қа, ға-ғи-ға-ғақ - қа, ға-ға.
Ға-ғи-ға-ғи-ға-ғи, ға-ғай-ғай - ғай - а, Ға-ға-ғи-ға-ға - су.
Ақ қа - йың жал-ған - оу, Өт-ті(і)ау дәу-рен-ау.
Хал-қым - ның а - ра-сын - да, Сал - дым сай-ран - ау.

Ақ қайың, қызыл қайың, сырлы қайың,
Баласы Қошқарбайдың Шашубаймын.
Күніне мыңды алып, жүз берсем де,
Қалтамның түбі тесік байымаймын.

Қайырмасы:

Ақ қайың, жалған-ау!
Өтті-ау дәурен-ау!
Халқымның арасында,
Салдым сайран-ау!

Баласы Қошқарбайдың Шашубаймын,
Болсам да малға кедей өнге баймын.
Үнінің Құдай берген арқасында,
Дабылдап атақ-даңқым елге жайдым.

Қайырмасы:

Ақ қайың, жалған-ау!
Өтті-ау дәурен-ау!
Халқымның арасында,
Салдым сайран-ау!

ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН САРЫНДАРЫ МОТИВЫ ВОСТОЧНОГО КАЗАХСТАНА MOTIFS OF EAST KAZAKHSTAN

Шығыс Қазақстан аймақтық әншілік дәстүрі бөліміне Қазақстанның шығыс өңірінен тараған Шыңғыстау, Алтай, Тарбағатай ән мектептері енгізіліп отыр. Қазақстанның Шыңғыстау, Тарбағатай және Алтай тауларының етегіндегі өңірлерде қалыптасқан дәстүрлер, одан сусындап, әрі қарай дамыған Моңғолияның Баян-Өлгий аймағы, РФ Алтай Республикасының Қош-ағаш, Усть-Кан аудандары, ҚХР ШҰАР Іле-Қазақ автономиялық облысының Алтай, Тарбағатай аймақтарында өрістеген музыкалық мұра осы әншілік дәстүрдің негізін құрайды. Түрлі тарихи жағдайларға байланысты көршілес жатқан мемлекеттерге таралып кеткен осы аймақтың халқы Қытай, Моңғолия, Тибет, Үндістан, Иранның шекарасынан өтіп, Түркияға дейін жеткен.

Шығыс Қазақстан әншілік дәстүрі ұлттық өнеріміздің маңызды аймақтық-стильдік түрлерінің бірі болып табылады. Қазіргі таңда аумақты жер көлемін алып жатқан осы аймақ қазақтары өз ән-жырларында ел басынан өткерген ауыр тауқыметін, қайғы-қасіретін, арман-үмітін, елдік болмысын, ұлттық мәдениеті мен санасын сақтап қалу жолындағы күресін бейнелеген. Аталмыш өңір жұртының басынан өткен тарихи қиындықтары халық шығармашылығының өрісін тарылтып, көркем өнерін биік деңгейге көтеруге мүмкіндік бермеген. Әсіресе, Алтай, Тарбағатай аймақтық ән құрылымының қарапайымдылығын да осы жағдайлармен түсіндіруге болады. Дегенмен, бұл стильдік бағыттағы әндердің шағындығын айтқанда, тек тарихи оқиғалар емес, географиялық, топономикалық ерекшеліктердің де маңызы бар. Биік таулы мекендерде дыбыс алысқа самғап кете алмайды. Сол себептен, мұндай жерлердің музыкалық-интонациялық тілінде қысқа дыбыстар басым болатыны белгілі. Демек, дыбыс қатары да – ауқымы жағынан шағын. Аймақта сақталған композиторлық әндердің аздығының себептерінің бірі – бұл әндердің авторлары күрделі тарихи кезеңде өмір сүрсе де халық мүддесін қорғап, ел билеушілердің әділетсіздігіне қарсы шығып, өз бастарын құрбан еткен, өз заманының елге ардақты белгілі тұлғалары болды. Олар жиі қуғын-сүргінге ұшырап, «халық жауы» атанып, кейіннен аттарын атауға тыйым салынған. Соның салдарынан олардың әндері ел ішінде «халық әні» аталып кеткен. Халық әндерінің аймақта басым болуы да осы себепке байланысты болса керек.

Шығыс Қазақстан өңіріндегі қазақтың халық әндері көнелік жағынан басқа өңірлермен салыстырмалы түрде аса бай. Аймақ қазақтарының ғасырлар бойы басынан өткізген қуғын-сүргін, көтерілістер, азаттық үшін күрестер, әлеуметтік-саяси жағдайлары әншілік дәстүріне де әсер етті. Шығыс Қазақстан аймағы өнерінің Қазақстанның орталық және батыс жағында бой түзеген дәстүрлі кәсіби әншілік мектептердегідей шегіне жетіп дамуына, жоғарыда аталған түрлі себептер мен салдар кедергі болып, бұл өңірдің кәсіби әншілік шығармаларының жетілуі кенжелеп қалды.

Раздел **Песенно-локальные традиции Восточного Казахстана** включает в себя песенные школы Чингистау, Алтая и Тарбагатай. Они охватывают региональные стили, заложенные в Восточном Казахстане близ гор Чингистау, Тарбагатай и Алтай, затем продолженные среди казахов, переселившихся

в Баян-Ольгийский аймак Монголии, Кош-агачский, Усть-Канский районы Республики Алтай РФ, Алтайский и Тарбагатайский аймак СУАР КНР. Из-за различных историко-политических ситуаций народу данного региона пришлось эмигрировать в Монголию, Тибет, Индию, Пакистан, Иран, вплоть до Турции.

Являясь одной из значимых локально-стилевых разновидностей национального песенного искусства, в целом, песни Восточного Казахстана, распространившиеся на огромные территории, отражают весь тяжелый исторический путь, полный лишений, горестей, отчаяний и тревог, борьбу за выживание, сохранение исконной национальной культуры и самосознания. Отмеченные жизненные реалии не давали возможности народу посвящать себя творчеству и развивать художественную культуру. Этим и оправдана некоторая скромность музыкальных образцов данного региона, особенно это касается Алтай-Тарбагатайских песен. Необходимо также отметить, что эта простота объясняется не только историческими условиями, но и географическими, топонимическими особенностями. Известно, что большие горные вершины не дают возможности звуку распространяться очень далеко, в связи с чем в музыкально-интонационном языке горных регионов отмечается обилие коротких звуков и, следовательно, узкий диапазон. Малочисленность сохранных композиторских песен следует связать и с тем, что сочинения известных культурных деятелей, которые зачастую выступали защитниками прав народа и потому нередко объявлялись «врагами народа», попадая под запрет, распространялись как народные. Возможно, этим можно объяснить большое количество народных песен как лирических, так и кара-олен.

Народные песни в регионах Восточного Казахстана являются наиболее показательными, ибо их в данной местности подавляющее большинство. Это связано с социально-политическими обстоятельствами региона, где казахский народ на протяжении нескольких веков проживал в условиях гонений, восстаний, борьбы за свободу. Данная ситуация послужила тормозящим элементом в развитии устно-профессиональной песенной традиции, ярко представленной в Центральной и Западной части Казахстана.

Section **Song-local traditions of East Kazakhstan** include the song schools of Chingistau, Altai and Tarbagatay. They cover the regional styles which originated in East Kazakhstan near the Chingistau, Tarbagatay and Altai mountains, then continued among the Kazakhs who migrated to the Bayan-Olgii aimag of Mongolia, the Kosh-Agach, Ust-Kansk districts of the Altai Republic of the RF, Altai and Tarbagatay aimak XUAR China. Due to various historical and political situations, the people of this region had to emigrate to Mongolia, Tibet, India, Pakistan, Iran, and even to Turkey.

Being one of the significant local-style varieties of the national song art, in general, the songs of East Kazakhstan, which are spread over a huge territory, reflect the entire difficult historical path, full of deprivation, grief, despair and anxiety, the struggle for survival, preservation of the original national culture and identity. These realities of life did not allow the people to devote themselves to creativity and develop artistic culture. This justifies some modesty of the songs of this region. It should also be noted that the simplicity of the songs of East Kazakhstan is explained not only by historical conditions, but also by geographical, toponymic features. The abundance of large mountain peaks does not allow the sound to spread very far, and therefore in the musical intonation language of mountain

regions there is an abundance of short sounds, and, consequently, a narrow sound range.

The small quantity of preserved authors' songs should be explained by the fact that the songs of famous cultural figures, who often acted as defenders of the rights of the people, were often declared «enemies of the nation», prohibited, so they were often known as folk songs. Perhaps this can explain a very large number of folk songs, both lyrical and *kara-olen*.

Folk songs in the regions of East Kazakhstan are the most significant, because the vast majority of them exist in this area. This is due to the socio-political circumstances of the region, where the Kazakh people for several centuries lived in conditions of persecution, uprisings, struggle for lands and pastures. This situation served as the restricting factor in the development of the oral-professional song tradition, vividly represented in the central and western parts of Kazakhstan.

Ағажай, Алтай / Агажай, Алтай / Agazhay, Altai

Әннің шығу тарихының бірнеше нұсқасы бар. Олардың бірінде әннің XIX ғ. аяғы мен XX ғ. басында пайда болғаны айтылады. Әнді «қалыңдықтың кетерде айтқан сыңсуы» дейтін пікір де бар. Енді бір дереккөздер әннің шығуын қазақ тарихындағы зұлматты кезең «Ақтабан шұбырынды» (1723-1725) оқиғаларымен байланыстырады. Себебі, мазмұнында туған жеріне қимастық мұң-зары мен ғасырлар бойы жаугершілікте өмір сүрген халықтың қуғын-сүргін мен шапқыншылыққа, басқыншылыққа ұшыраған кездерінің елесі бар.

Басылымға орындаушылық жағынан мүлтіксіз болып табылатын нұсқасы кіріп, нотасының аяқ жағына әннің Алтай қазақтарының арасында айтылып жүрген түпнұсқасының мәтіні беріліп отыр.

Существует несколько версий создания данной песни. По одной из них, она зародилась в конце XIX и начале XX в. Это был прощальный плач невесты – сынсу, покидающей родные места. Другие источники указывают на более раннее время. К примеру, связывают с трагическими событиями «Актабан шубырынды» – периода откочевок основной массы казахского народа из родных мест из-за набегов калмыков (1723-1725). По содержанию – это песня, передающая скорбь и тоску от расставания с родными землями. В ней отражается состояние народа, часто оказывавшегося жертвой гонений и чужеземных завоеваний.

В настоящее издание песня вошла в одном из наиболее совершенных исполнительских версий, а исконный поэтический текст, бытующий в среде алтайских казахов, представлен отдельно под нотным текстом.

There are several versions of the creation of this song. According to one of them it was created in late XIX and the early XX centuries this was farewell crying -syn-su of the bride leaving native area. Other sources indicate earlier periods-for example, associated with the disastrous events of «Aktaban shubyryndy» - the period of migration of the most part of the Kazakh people from their native places due to the raids of the Kalmyks (1723-1725). The content of the song conveys sadness and anguish caused by leaving the native lands. It reflects the condition of the people, who often become the victim of persecution and foreign conquest.

In the present edition, the song was included in one of the most perfect performing versions, and the original text, existing among the Altai Kazakhs, is presented separately.

138. Ағажай Алтай

Халық әні
Орындаған Жәнібек Кәріменов

Орташа, сағынышпен ♩ = 100

mf

Ау(ы) - лым көш - ті бір кез - де,
Қа - ла бер - ді ту - ған жер,

оу, тау - дан а - сып, Тау - дан ас - қан,
оу, ар - ман дай - боп, Е - кі көз - ден

боз тө - бе а - ра - ла - сып.
қан а ғып кет - т(і)еу жа - сып.

А - ға - жай Ал - тай - дай жер қай - д(а)й?
А - ға - жай Ал - тай - дай жер қай - д(а)й?

Елім көшіп, қаңырап жерім қалды,
Асқар асу, айдын көл, белім қалды.
Ағажай,
Алтайдай жер қайда?
Омырауын қарт ана жаспен жуып,
Қарай-қарай мекенге көзім талды.
Ағажай,
Алтайдай жер қайда?

Өр Алтайдан дүркіреп ел көшті ғой,
Ақдаланың тұсынан, ол есте ғой.
Ағажай,
Алтайдай жер қайда?
Қара арғымақ сүрініп қу томарға,
Қара нардың бұйдасын жау кесті ғой.
Ағажай,
Алтайдай жер қайда?

Ай, күнім-ау, айдай / Ай, куним-ау, айдай / Ai, kunim-au, aidai

Бұл әннің сарыны аймақ әуендеріне тән музыкалық сипаттамаларға құрылған. Оның енді бір нұсқасы Моңғолияның Дархан-уул аймағының Шарыңғол сұмынында 70 жастағы Кудей Тағайқызынан (Баян-Өлгий аймағы Қобда сұмынының тумасы) жазылып алынған. Ұқсас үлгілер, мысалы, «Айдай» атты 2 ән (№5, 6) 1983 ж. шыққан «Моңғолия қазақтарының халық әндері» жинағында кездеседі. Ұсынылып отырған нұсқа жинақтағы 2 үлгінің дамыған түрі деп айтуға болады.

Напев данной песни имеет типичное для региона музыкальное воплощение. Другой вариант песни был записан от 70-летней Кудей Тагайкызы – жительницы сумона Шарынгол аймака Дархан уул (родом из Ховда). Похожие образцы можно встретить в сборнике «Монголия казактарынын халык андери» (1983 года) – 2 песни под названием «Айдай» (№5, 6). Можно утверждать, что представленный образец – более развернутый вариант этих двух, что проявляется на уровне мелоинтонации и метроритма.

The melody of this song has a musical expression that is typical for the region. A version of the song was also recorded from 70-year-old Kydey Tagaykyzy – a resident of Sharyngol summon, Darkhan aimak, who was born in Hovd. Similar patterns can be found in the collection «Folk songs of the Kazakhs of Mongolia» (1983) – 2 songs called «Aidai» (№5, 6). We are sure that the presented pattern is a more detailed version of these two, which is manifested at the level of melointonation and metrorhythm.

139. Ай, күнім-ау, айдай

Орындаған Ұстап Төлеулы

Байсалды, әндете ♩ = 60

tr

Ө - лең - ді не бар дей - сің са - ла бер - мей,
Қо - лы - ма дом - бы - р(а)ал - сам, ток - тал - май - мын,

Кең са - рай кө - кі - ре - гім да - ла жер - дей,
Бәй - г(е)ал - ған жұ - ма са - йын ка - ра - кер - дей,

ай - кү - нім - ау, ай - дай - еу.
ай - кү - нім - ай, ай - дай, еу.

Өлеңді не бар дейсің сала бермей,
Кең сарай көкірегім дала жердей,
Ай, күнім-ау, айдай.
Қолыма домбыра алсам, тоқталмаймын,
Бәйге алған жұма сайын қаракердей.
Ай, күнім-ау, айдай.

Дүние дүниеден дүйім өтеді,
Қолында ойнап жастық гулетеді.
Ай, күнім-ау, айдай.
Барында тіршіліктің әніңе сал,
Түбіне сұм жалғанның кім жетеді,
Ай, күнім-ау, айдай.

Ақсала-ай / Аксала-ай / Aksala-ai

Орындаушының айтуынша, оның атасы жас кезінде көшіп-қонып жүргенде, қоныстанатын Торғайты, Ақтасты қуыс, Ақсала деген жайлаулар болыпты. Ән мәтініндегі «Жерге тіреп, қамшымның сабы сынды» деген сөздерді Мамырбек жұбайынан айырылып қалуымен байланыстырып, өз жанынан қосқан екен. Орындаушы ағасы Нұражиттан Қостыбайұлынан үйренген, ал оған кезінде атасы Мамырбек Қадырханұлы үйреткен.

По свидетельству исполнителя, аул Мамырбека Кадырханулы до пересечения границы Китая кочевал на пастбищах (жайлау) Торгайты, Актасты қуыс, Аксала. В тексте встречаются слова «Жерге тіреп қамшымның сабы сынды» – «Сломалась рукоять камчи, упертой в землю». По свидетельству сына Мамырбека – Костыбая, эти строки были добавлены к песне в связи

со смертью его супруги. Исполнитель отмечает, что выучил песню у брата Нуражиттана Костыбайулы, а тот, в свою очередь, перенял ее от деда Мамырбека Кадырханулы.

According to the testimony of the singer, the village of Mamyrbek Kadyrkhanuly before crossing the border of China, roamed in the pastures (zhailau) of Torgaity, Aktasty kuis, Aksala. In the text there are such words as «Zherge tirep kamshymnyn saby syndy» – «When the whip was propped to the ground, its handle broke». According to the testimony of Mamyrbek's son – Kostybai, these lines were added to the song in connection with the death of his wife. The performer notice this song he learned from his brother N. Khostybai, which in turn gave the song their grandfather Mamyrbek Kadyrkhanuly.

140. Ақсала-ай

Халық әні
Орындаған Қажыби Қостыбай

Байсалды, сағынышпен ♩ = 78

А - ға - йын - ды ө - ле - нім
Ат - тан түс - пей а - там - да

а - бы - сын д(ы)оу,
ба - тыр бол ған,

Жер-ге ті - реп қам - шым-ның са - бы сын - ды. Ақ-сал(а) -
Мен д(е)ш - кім - ге бер - мей - мін на - мы - сым - ды. Ақ-сал(а) -

ау,
ау, Өт - т(і)ау дү - нис жал - ған - ай!
Өт - т(і)ау дү - ние жал - ған - ай!

Ағайынды өлеңім, абысынды,
Жерге тіреп, қамшымның сабы сынды.
Ақсала-ай,
Өтті-ау дүние жалған-ай!
Аттан түспей атам да батыр болған,
Мен де ешкімге бермеймін намысымды.
Ақсала-ай,
Өтті-ау дүние жалған-ай!

Алыс қалдың, Ақсала, кеттім жырақ,
Ет жүрегім сені аңсап еріп тұрады.
Ақсала-ай,
Өтті-ау дүние жалған-ай!

Күндіз есте жүресің, түнде түсте,
Бұлбұлымды сағындым, қайран тұрақ,
Ақсала-ай,
Өтті-ау дүние жалған-ай!

Жылқы айдаушы ем көшкенде, қиқу салып,
Бесті асауды бұғаулап, құрық салып.
Ақсала-ай,
Өтті-ау дүние жалған-ай!
Әнмен таңды атырып сөз бастаушы ем,
Боз жорға аттай мойнымды бұрып салып.
Ақсала-ай,
Өтті-ау дүние жалған-ай!

Алтын Тау (I) / Алтын Тау (I) / Altyn Tau (I)

«Алтын тау» әндерінің 1-түрі Моңғолия қазақтарының ән жинағында бар. Кейіннен ол Моңғолиядан келген орындаушылардың айтуында жетіп, бірақ поэтикалық мәтінінің орнына белгілі қара өлеңдердің сөздерін қойып айтқан. Әннің осы 1-түрінің тағы бір нұсқасы Қазақстанның Шығыс өңірінде де айтылады.

Этот вид песни «Алтын тау» представлен в сборнике песен казахов Монголии. Позже песня стала исполняться казахами, приехавшими из Монголии. Они часто вместо имеющегося поэтического текста использовали слова известных кара олен. Еще один вариант этого же 1-го вида песни исполняется в Восточном регионе Казахстана.

This 1st version the songs «Altyn Tau» exists in the collection of songs of Mongolia is Kazakhs. Later, the song was performed by the Kazakhs who came from Mongolia. Often they used the words of the well-known kara olen instead of the available poetic text. Another version of the same 1st type of the song is performed in the Eastern region of Kazakhstan.

141. Алтын тау

(1-түрі)

Халық әні

Орындаған Мадина Сахарбаева

Орташа, сазды $\text{♩} = 60$

mf

Қай - ран ме - кен, қал - дың - ау, ту - ып өс - кен -
Та - ма ша - сы жән - нат - тай қай - ран же - рім -

ай, ай, А - та - ба - бам кір - жу - ып,
Жат - сам түс - тен кет - пей - сің,

кін - дік сам кес - кен - ай. Ал - тын - тау,
тұр - сам ес - тен - ай. Ал - тын - тау,

Қай - ран ме - кен, қал - дың - ау.
Қай - ран ме - кен, қал - дың - ау.

Қайран мекен, қалдың-ау туып-өскен,
Ата-бабам кір жуып, кіндік кескен.
Алтын тау,
Қайран мекен, қалдың-ау.
Тамашасы жәннаттай қайран жерім,
Жатсам түстен кетпейсің, тұрсам естен.
Алтын тау,
Қайран мекен, қалдың-ау.

Ертіс қыстап жүруші ем Алтай жайлап,
Қара саз бен үшкілі бие байлап.
Алтын тау,
Қайран мекен, қалдың-ау.
Кең алқапқа жарасқан ақ боз үйлер,
Күнде ойын, күнде той, сауық-сайран,
Алтын тау,
Қайран мекен, қалдың-ау.

Алтын Тау (II) / Алтын Тау (II) / Altyn Tau (II)

«Алтын тау» әнінің 2-түрі – «Қытай қазақтарының ән жинағында» шыққан. Оны Қытай қазақтарынан естіп, елге жеткізген Е.Шүкімановтың айтуынша, бұл әннің бір-ақ шумағы болған, сосын 2-шумағына әннің 1-түрінен сөздер қосылған. Қазір сол түрде орындалып жүр.

2-ой вид песни «Алтын тау» – «Золотые горы» – был услышан от синь-цзянских казахов и встречается в сборнике песен казахов Китая. По словам Е.Шукманова, у песни сохранился лишь 1 куплет, а ко 2-му были добавлены слова из 1-го вида этой песни. Сейчас исполняется в таком виде.

The 2nd type of the song «Altyn Tau» – «Golden mountains» – was heard from the Kazakhs in Xinjiang and is found in the of songs collection of Chine Kazakhs. According to E. Shukmanov, only 1 couplet of the song has remained, but the 2nd was added with words from the 1st type of this song. Now it is performed in this form.

142. Алтын тау (2-түрі)

Халық әні
Орындаған Дана Ағзамова

Асықпай, байсалды ♩ = 70

Ал - тын тау - дай жер кай - д(а)у жай - ла - ған - ғ(а)у - ай,
Са - ры май - дай бал - кыр - сың о - яу жа - тып - ай,

А - сау мі - нің, жас құ - лың бай - ла - ған - ға Ал - тын тау!
Бұл - бұл құс - тай сы - зыл - тып сай - ра - ған - да Ал - тын тау!

Ал - тын тау, Қыз - қар - шы - ға, жі - гіт бау.

Алтын таудай жер қайда жайлағанға?
Асау мініп, жас құлын байлағанға,
Алтын тау!
Сары майдай балқырсың, ояу жатып,
Бұлбұл құстай сызылтып сайрағанда,
Алтын тау!

Қайырмасы:
Алтын тау,
Қыз – қаршыға, жігіт –бау.

Қайран мекен қалдың-ау туып өскен,
Ата-бабам кір жуып, кіндік кескен,
Алтын тау!
Тамашасы жәннаттай қайран жерім,
Жатсам түстен кетпейсің, күндіз естен,
Алтын тау!

Қайырмасы:
Алтын тау,
Қыз – қаршыға, жігіт –бау.

Әләлім / Алялим / Alalim

Орындаушы Қайынжамал Мәуітханқызы (1947 ж. ШҰАР Тарбағатай айм., Дөрбілжің ауд. дүниеге келген) бала кезінде бұл әнді анасынан үйренгенін айтады. 36 жыл бойы Шағантоғай аудандық мәдениет үйінде қызмет істеген Қайынжамал апаның айтуынша, бұл – анасының жас күнінде айтысқан кезде айтатын әндерінің бірі екен. Жалпы, бұл Қазақстанда да, Шыңжаңда да сирек орындалатын үлгілер қатарында. Әнде миксолидиялық ладтың сипаты бар (өтпелі VII b дыбыс), аймаққа тән мажорлы пентатоникада 1 октава көлемінде баяндалады.

Исполнительница отмечает, что песню «Алялим» в юности слышала от матери. К.Мауитханқызы (03.10.1947, Дорбильжинский р., Тарбагатайский окр., КНР), которая 36 лет проработала в доме культуры Шагантигайского района Тарбагатайского округа, вспоминает, что ее мать исполняла данную песню во время участия на айтысах. В целом, этот образец – в числе редко исполняемых и в Казахстане, и в Синьцзяне. Звучит в характерной для региона мажорной пентатонике с чертами миксолидийского лада (проходящая VIIb ст.) в пределах 1 октавы.

The singer notes that when she was young, she has heard the song «Alyalim» from her mother. K. Mauitkhankyzy (03.10.1947, Dorbilzhin district of the Tarbagatai area, China), who worked for 36 years in the House of Culture of the Shagantogai district of Tarbagatai area, notice her mother performed it during the aitys. In general, this song is not very popular in Kazakhstan and XUAR. The song sounds in major pentatonic with features of the mixolidian mode (passing VII b St.) within 1 octave, which is typical for the region.

143. Әләлім

Халық әні

Орындаған Қайынжамал Мәуітханқызы

Орташа, нәзік ♩ = 102

tr

"Ә - лә - лім - дей" ән қай - д(а)оу боз-ба-ла - ғ(а)оу,
 Ер-ді қай-рат қос - пай - ма бір жа - ла - ғ(а)ой, ә-лә-лім - ай.

«Әләлімдей» ән қайда бозбалаға,
 Ерді қайрат қоспай ма бір жалаға, әләлім-ай.
 Өлең айтқым келмейді ерінгенде,
 Бойым Байсал тартады керілгенде, әләлім-ай.
 Жерден алтын тапқандай қуанамын,
 Қалқажанның төбесі көрінгенде, әләлім-ай.
 «Әләлімдей» ән қайда бозбалаға,
 Ерді қайрат қоспай ма бір жалаға, әләлім-ай.

Бұлбұл құсым / Булбул кұсым / Bulbul kusym

Мағауия Баймұхамедұлының жылдар бойында көне көздерден жинаған әндерінің қатарындағы туынды – «Бұлбұл құсым». Сирек айтылатын бұл ән кең ауқымды, созылыңқы, минорлы пентатоникада 1 октава көлемінде баяндалады. Минорлы пентатоника Шығыс Қазақстан музыкасында сирек кездесетінін атап өту қажет. Оның ән әуеніне әдемі бояу беріп тұрғаны анық.

По свидетельству М.Баймукхамедулы, эта песня из его личного архива которой он сам собирал среди народа. «Бұлбұл құсым» – редко исполняемая песня. Широкого дыхания протяжная мелодия излагается в минорной пентатонике в пределах октавы. Следует отметить, что пентатоника минорного наклона – явление редкое для музыки восточного региона. Подобная ладовая окраска придает композиции необычное красивое звучание.

According to Magauiya Baymukhameduly this song is from his personal archive, which he himself collected among the people. «Bulbul kusym» is a rarely performed song. The long melody with wide breath is presented in a minor pentatonic scale within an octave. It should be noted that pentatonic minor chord-a rare phenomenon for the music of the Eastern region. This mode color gives the unusual beautiful sound to the composition.

144. Бұлбұл құсым

Халық әні

Орындаған Мағауия Баймұхамедұлы

Орташа, әндете ♩=100

mf

Жыл-к(ы)ай дай-мын-ау көш-кен-де, а-хау,
де-нен ме-нен о-о, Бол-ма жол-дас-ай
а-қы-лы тө-мен - ме-нен-ай Бол-саң жол-дас-ай
а-қы-лы, а-хау,
тө-мен-ме-нен о-о кө-кі-ре-гің-ай
ші-ри-ді ше-мен - мен-ен-ай. Жәк-с(ы)оу-жа-ман-ай

Жылқы айдаймын көшкенде дөненменен,
Болма жолдас ақылы төменменен.
Болсаң жолдас ақылы төменменен,
Көкірегің шіриді шеменменен.
Жақсы-жаман парықы жер мен көктей,
Бәрі бірдей адамның дегенменен.

Қайырмасы:
Бұлбұл құсым,
Дүлдүл мүсін.
Ән салшы-ай,
Құрбың үшін-ай

Тауып алдым аққудың
жұмыртқасын,
Құрбыжанға сәлем де, ұмытпасын.
Ұшар едім, ұшуға қанатым жоқ,
Келмейді өлең көңілім суытқасын.

Қайырмасы:
Бұлбұл құсым,
Дүлдүл мүсін.
Ән салшы-ай,
Құрбың үшін-ай

Бүлдірген (I) / Бульдирген (I) / Buldirgen (I)

«Бүлдірген» – қазіргі таңда бүкіл қазақ халқының арасында кең тараған әндердің бірі. Ұсынылып отырған 1-түрі мажорлық пентатоникада баяндалады. Көбінесе, Алтай қазақтарының арасында танымал. 2-түрі – минорлық пентатоникада айтылады. Ол Жетісу аймағына жайылып, қазіргі кезде ел арасындағы жиын-тойларда жиі айтылып келе жатыр.

Это одна из распространенных песен среди казахского народа. Представленный 1-ый вид звучит в мажорной пентатонике, широко исполняется среди алтайских казахов. 2-ой вид – Семиреченская песня, строится на минорной пентатонике, также широко исполняется в народе.

This is one of the most popular songs among the Kazakh people. Presented the 1st kind sounds in major pentatonic, is widely performed among the Altai Kazakhs. The 2nd kind is built on a minor pentatonic scale, Zhetysu region song, is also widely performed by the people.

145. Бүлдірген

(1-нұсқа)

Халық әні

Орындаған Талғат Әбуғазы

Асықпай, әндете ♩ = 70

Айт - қан жақ - сы ө - лең - д(i)оу біл - ген құл - ға, бүл - дір -

ген, Ақ тең - ге - сін кім бе - рер қа - ра пұл - ға,

бүл - дір - ген. Қа - шан бар - с(а)у әр үй - де

тө - рі да - йын, бүл - дір - ген, А - т(а)а - на - сын сый - ла - ған

а - дал ұл - ға, бүл - дір - ген. Тау - да д(а)өс - кен бүл - дір -

ген, Ой - да д(а)өс - кен бүл - дір - ген,

Бұл дү - ние - нің қы - зы - ғы, Құр - бы - лар - мен бір жүр - ген

Айтқан жақсы өленді білген құлға, бүлдірген,
Ақ теңгесін кім берер қара пұлға, бүлдірген.
Қашан барса әр үйдің төрі дайын, бүлдірген,
Ата-анасын сыйлаған адал ұлға, бүлдірген.

Қайырмасы:

Тауда да өскен бүлдірген,
Ойда да өскен бүлдірген.
Бұл дүниенің қызығы –
Құрбылармен бір жүрген.

Айт дегенде, өленді аярым жоқ, бүлдірген,
Желісім бар азырақ, аяңым жоқ, бүлдірген.
Айтар кісі алдыма кез келгенде, бүлдірген,
Құдай берген жел сөзді аярым жоқ, бүлдірген.

Қайырмасы:

Әнді жеткізуші Мағауия Баймұхамедұлы алғаш рет бұл туындыны 1974 жылы естіген. Оны әкесінің жездесі, Күнес ауданының (Іле-Қазақ автономиялық облысы) асыл тұқымды қой фермасының қызметкері, Оралбай Қарабекұлынан үйренген. «Гүлгүл Жамал» әні қазірде әр түрлі интерпретацияларда, оның ішінде эстрадалық өңдеуде де көптеген орындаушылар репертуарына енген. Жеткізушінің айтуынша, ән мәтінінде «гермапан» сөзі кездеседі: «Үніндей гермапанның қайран даусым» (Ықылас Ожайұлының орындауында – «Жібіндей гермапанның») деп келеді. Яғни, мұнда гермапанның дыбысы туралы сөз болады. Мағауия Баймұхамедұлы бұл ұғымды кейін ел арасында кездестіре қоймағанын айтады. Бірақ, «гермапан» сөзі ежелгі музыкалық аспап немесе қазір белгілі аспаптардың өзгертілген атауын білдіруі мүмкін деген болжам жасайды. Әннің алғашқы нұсқасы бірнеше шумақтан тұрған. Бірақ, ол кезде жас әншінің есінде тек біреуі ғана сақталған. Мағауия Баймұхамедұлы басқа шумақтарын қазақтың кара өлеңдерінен алып, бір-бірімен сабақтастырып құрағанын айтады. Әрі қарай ән осы нұсқамен дамыған.

Мағауия Баймұхамедұлы отмечает, что песню впервые услышал в 1974 г. от сотрудника фермы породистых овец Кунесского района (Или-Казакская автономная область) Оралбая Карабекулы, который был женат на сестре его отца. Песню «Гульгуль Жамал» сейчас поют многие исполнители в разных интерпретациях, в том числе, в эстрадной обработке. По свидетельству информатора, в тексте встречается такое слово, как «гермапан»: «Үніндей гермапанның қайран даусым...» – «как звук гермапана мой голос...». То есть здесь говорится о звуке «гермапан». Мағауия Баймұхамедұлы отмечает, что это слово ему особо не встречалось в дальнейшем. И высказывает предположение, что «гермапан» может означать какой-нибудь вид древнего музыкального инструмента или измененное название ныне известных инструментов. Первоисточник включал несколько куплетов, но молодому тогда певцу запомнился лишь один. Мағауия Баймұхамедұлы признается, что дальнейшие куплеты он добавил из казахских кара-олен, сочетая их между собой по содержанию.

Magauiya Baimukhameduly notes that he first heard the song in 1974 from the worker of the sheep breeding farm of the Kunes district (Ili-Kazakh Autonomous region) Oralbay Karabekuly, who was married to his father's sister. Magauiya himself said that the song «Gulgul Zhamal» is now sung by many singers in different interpretations, including pop transcription. However, it was originally on the list of songs that he personally collected from the people. According to the performer, in the text there is such word as «germapan»: «Unindei germapannyn kairan dausym...» – «my voice sounds like germapan...». That means that it is said about the sound of «germapan». Magauiya Baimukhameduly notes that further he didn't meet this concept. He suggests that «germapan» can mean any kind of ancient musical instrument or a changed name of the present instrument. The original source consisted of several verses, but the young singer remembered only one. Magauiya Baimukhameduly confesses that he added further couplets from the Kazakh kara olen, combining them together in content.

146. Гүлгүл Жамал

Халық әні
Орындаған Ықылас Ожайұлы

Байсалды, нәзік ♩ = 90

Ө - лең - ді мен ай - та - йын, оу,
Жі - бін - дей гер - ма - пан - ның - ай

ар - шын - да - тып, оу, Қо - я - мын ан - да - сан - да
қай - ран дау - сым, оу, Ба - ра - ды жыл - дан жыл - ға

ба - сын тар - тып, Гүл - Гүл Жа - мал - ай,
бар - шын тар - тып, Гүл - гүл Жа - мал - ай,

Таң - ғы бір соқ - қан са - мал - ай.
Таң - ғы бір соқ - қан са - мал - ай.

Өлеңді мен айтайын аршындатып,
Қоямын анда-санда басын тартып.
Гүлгүл Жамал-ай,
Таңғы бір соққан самал-ай.

Дүние ойлап тұрсам шолақ екен,
Жас кезде қажыр-қайрат мол-ақ екен.
Гүлгүл Жамал-ай,
Таңғы бір соққан самал-ай.

Жібіндей гермапанның қайран дауысым,
Барады жылдан-жылға баршын тартып.
Гүлгүл Жамал-ай,
Таңғы бір соққан самал-ай.

Жиырма бес, отыз бес пен қайран он бес,
Үшеуі үш күн қонған қонақ екен.
Гүлгүл Жамал-ай,
Таңғы бір соққан самал-ай.

Гүл дариға / Гуль дарига / Gul dariga

Бұл ән – Алтай қазақтары арасында кеңінен таралған. Бір октава шегінде аймаққа тән мажорлы пентатоникада баяндалады. «Үміт пен армандар көп, бірақ қанаттары жоқ» – деген ойды сомдайтын созылыңқы ән. Бұл ой әуенінде де анық бейнеленген. Ол арман, үміт бейнесін беретін жоғарғы трихордты айналдырып барып, төменгі трихорд дыбыстарына көшіп, «армандар арман күйінде қалады-ау» деген бой ұсыну сезімін береді.

Эта песня широко бытует среди алтайских казахов. Звучит в характерной для региона мажорной пентатонике в пределах одной октавы. В протяжной песне поется о том, что надежд и мечтаний много, но крыльев, чтобы достичь их, нет, остается смириться. Эта мысль четко передается и в музыке песни, которая начинается обыгрыванием звуков верхнего трихорда, как бы

изображая мечты, надежды, далее переходит к нижнему трихорду, передавая чувство смирения с невозможностью их исполнения.

This is a widely popular song among the Altai Kazakhs. It sounds in the major pentatonic within one octave which is typical for the region. This is a long song, which tells that there are many hopes and dreams, but there are no wings, and one have to deal with. This idea is clearly transmitted in the music of the song, which begins by playing the sounds of the upper trichord, as if depicting dreams, hopes, then-the lower trichord, which transmits a sense of humility because they are impossible to come true.

147. Гүл дариға

Халық әні
Орындаған Талғат Әбуғазы

Асықпай, сызылта $\text{♩} = 70$

mf

Мін - ге - нім дә - йім ме - нің тең - біл шұ - бар,

Мой - ны - на тең - біл шұ - бар так - тым тұ - мар,

гүл да - ри - ғ(а)еу. *mf* Бір - ғ(е)ес - кен

кіш - кен-тай - дан құр - бым е - дің, Кө - ні - лім

құ - мар-лан - ған қа - шан ты - нар, гүл да - ри -

г(а)еу. *mf* А - хау, гүл - де-ра - йым,

Күн мен а - йым, да - ри-ғ(а)еу. Ар - ма - ным көп,

Не - ғы - ла - йын, *mp* гүл да - ри - ғ(а)еу.

Мінгенім дәйім менің теңбіл шұбар,
Мойнына теңбіл шұбар тақтым тұмар, гүл дариға.
Бірге өскен кішкентайдан құрбым едің,
Көңілім құмарланған қашан тынар, гүл дариға.

Қайырмасы:
Ахау, Гүлдерайым,
Күн мен айым, дариға.
Арманым көп,
Неғылайын, Гүл дариға.

Мінгенім дәйім менің сал қаракер,
Шайнайды ауыздығын сол қаракер, гүл дариға.
Барында райыңның ойна да күл,
Жалмайды бәрімізді сұм қара жер, гүл дариға.

Қайырмасы:

Елім Құлжада-ай / Елим Кулжада-ай / Elim Kulzhada-ay

«Елім Құлжада-ай» – Қытай қазақтарының халық әні, осы аймақтың музыкасына тән сипатқа ие. С.Тағзияның мәліметінше, бұл үлгі – Іле өзеніне арналған. Іле аймағындағы Текес ауданының басы Хан-Тәңірі көздерінен бастау алса, Күнес өзені Адуынгер тауынан, Хас өзені Арыстанды тауынан басталады. Бұл 3 өзен Іле өзенінде бірігіп, «Үш бурыл» деп аталады.

Шыңжаң Іле аймағының тарихы мен фольклорының білгірі, осы өңірдің өлкетануының бастауында тұрған, ондаған кітаптың авторы, 75 жастағы Тоқмұхаммед Базарбайұлы бұл әнді балалық шақта естігенін айтады. Алайда уақыт өте келе, оның мәтіні профанацияға ұшырай бастаған. Тоқмұхаммед ақсақалдың ағасы Әлміш осы әннің бұрмаланған нұсқаларын тыңдай отырып, реніш білдіреді екен. «Ол өз кезегінде бұл әнді алғаш рет Әсет салдың жолдасы Рахымжан серіден естігенін айтты», – деп еске алады Тоқмұхаммед Базарбайұлы. Бұл туралы әнші С. Тағзия өзінің «Қытай қазақтарының ән өнері: тарихи-көркемдік ерекшеліктері» атты магистрлік диссертациялық жұмысында келтіреді және ақсақалдың Рахымжан серіден естіген нұсқасын осы «Антология» үнтаспасында орындайды.

Народная песня казахов Китая «Елим Кулжада-ай», которая звучит в мажорной пентатонике в узком диапазоне, построена на характерных чертах музыки данного региона. По словам С.Тагзия, данный образец – это посвящение реке Или. Об этом свидетельствует слово «үш бурыл», связанное с положением реки, в которую впадают 3 реки. Начало Текес Илийского округа берет истоки из источников Хан-Тенгри, река Кунес начинается с горы Адуынгер, река Хас – с горы Арыстанды. Эти 3 реки объединяются в реку Или и называются «Үш бурыл».

Знаток истории, фольклора Илийского округа СУАР, автор десятков книг, который стоял у истоков краеведения данного округа, 75-летний Токмұхаммед Базарбайұлы отмечает, что слышал эту песню еще в детстве. Однако со временем ее текст стал подвергаться профанации. Его дядя Альмиш, слушая искаженные версии данной песни, все время возмущался происходящим.

Большой книголюб и образованный человек, аксакал Альмиш, в свою очередь, рассказывал, что слышал эту песню из уст Рахымжана серэ – товарища Асета сала», – вспоминает Токмухаммед Базарбайулы. Об этом пишет в своей магистерской диссертации С.Тагзия и приводит слова, услышанные аксакалом от Рахымжана серэ.

The folk song «Elim Kulzhada-ai» of the Ili Kazakhs of China, which sounds in a major pentatonic in a narrow range, is based on the characteristic features of the music of this region. According to S.Tagzia this sample is a dedication to river Ili. This is evidenced by the word «ush buryl», which is associated with the position of the river, where 3 rivers merge: the beginning of the Tekes district of the Ili district originates from the sources of Khan Tengri, the Kunes river begins with mount Aduynger, the Khas river-from mount Arystandy. These 3 rivers unite in the Ili river and are called «Ush buryl».

An expert on the history, folklore of Ili district, Xinjiang, the author of a dozen books, who was at the forefront of regional studies of the district, 75-year-old Tokmuhammed Bazarbaiuly notes that heard this song in childhood. Over time, however, the text has become a subject of profanity. His uncle Almish, listening to distorted versions of this song, all the time resented what was happening. Aksakal Almish, who was educated and was a great book lover, in turn, said that he heard this song from the lips of Rakhymzhan seri – comrade Asset sal, – recalls Tokmukhammad Bazarbayuly. About this in his dissertation writes S. Tagzia and in its execution causes the words heard by the aksakal, from Rakhymzhan seri.

148. Елім Құлжада-ай

Халық әні
Орындаған Сәулежан Тагзия

Асықпай, сазды ♩ = 70

І - ле дей - мін ен - де - ше, І - ле дей - мін - ау,
Үш бу - рыл - дың жұ - па - рын жұт - сам, шір - кін - ау,

Ө - те шық - тым І - ле - ден мі - не дей - мін. Әй, у - гәй,
О - дан ар - тық жән - нат - ты ті - ле - мей - мін. Әй, у - гәй,

Е - лім Құл - жа - д(а)ай, Кө - ні - лім сіз - ді бол - жа - д(ы)ай.
Е - лім Құл - жа - д(а)ай, Кө - ні - лім сіз - ді бол - жа - д(ы)ай.

Іле деймін ендеше, Іле деймін,
Өте шықтым Іледен міне деймін, әй, угәй.
Елім Құлжада-ай,
Көңілім сізді болжады-ай.
Үш бурылдың жұпарын жұтсам, шіркін,
Одан басқа жәннатты тілемеймін, әй, угәй,
Елім Құлжада-ай,
Көңілім сізді болжады-ай.

Кермеге кеп атымды мен байладым,
Сонарлатып жылқымды өрге айдадым, әй, угәй.
Елім Құлжада-ай,
Көңілім сізді болжады-ай.
Үш бурылдай құлаған үш биіктен,
Байтақ елім өзіндей ел жайладым, әй, угәй.
Елім Құлжада-ай,
Көңілім сізді болжады-ай.

Жан сәуле / Жан saule / Zhan saule

Ақпарат берушінің айтуынша, ауылда Дәулетхан деген ақын өмір сүріпті. 1978 ж. ақындар айтысы болған үлкен бір шара өтеді. Сонда Дәулетхан бір ақын әйелмен айтысып, сол жиында жас Мағауия да ән айтып қатысқан. Сол кезде Дәулетхан ақын «Жан сәуле» деген әннің әуеніне салып отырып айтысқан екен. Мағауия өзі бұл әуеннің жадында сақталып қалғанын айтады. Бірақ Дәулетхан ақын әнді қайырмасыз айтыпты. Мағауия Баймұхамедұлы: «Әуені сондай сұлу әдемі болды, сондықтан кейін бұған өзім қайырма жасап қостым. Әуеннің әр жағында бір қайырма тілеп тұрғаны көрініп тұр да, сосын мен қайырманы әннің негізгі ойына негіздей отырып, «Ахай, айдай, Айбөпем, Сағынғанда қайда екен?» деп, сөз қостым. Өзім ақын болғаннан кейін ол – маған оңай. Кейін халық арасында осылай орындалып кетті. Ал сөзін қазақтың қара өлеңінен алдым», – дейді.

Исполнитель отмечает, что эту песню впервые услышал в 1978 г. Тогда в ауле жил акын Даулетхан, который на одном из народных сборищ вступил в музыкально-поэтическое состязание (айтыс) с поэтессой. А в качестве музыкального сопровождения он использовал именно этот мотив – пентатонический напев песни «Жан сәуле». Мағауия Баймұхамедұлы вспоминает, что он врезался в его память, но звучал без припева. Музыка была очень красивой, но чувствовалось, что требуется припев, какое-то логическое завершение. Поэтому сам исполнитель подобрал музыкальный и поэтический текст, добавив слова: «Ахай, айдай, Айбөпем, Сағынғанда қайда екен» – «Ахай, айдай, Айбопе, Где же ты, я скучаю». А текст для запева заимствовал из народных песен кара олен. Позже она распространилась в этом варианте.

The performer notes that he first heard this song in 1978. At that time in the village lived akyn Dauletkhan, who at one of the folk gatherings began a musical and poetic competition aitys with the poet. He used this motif-pentatonic tune of the song «Zhan Saule» as a musical accompaniment. Magaiiya Baimukhameduly remembers it. But it sounded without a chorus. The music was very beautiful, but it was felt that a chorus was needed, and there should be a logical ending. So the singer picked up music and poetic text, adding the words: «Ahai, aidai, Aibopem, Saginganda kaida eken» – «Ahai, aidai, Aibo. Where are you, I miss you» (our literal translation). The text for the introduction was borrowed from folk songs kara olen. Then this version of the song spread among the people.

149. Жан сәуле

Халық әні

Орындаған Мағауия Баймұхамедұлы

Асықпай, сызылта ♩ = 96

Айт де - ген - де ө - лен - ді,
Жак - сы де - ген жак - сы - ның,
хау,
хау,

бас - та - ған - д(а)й жан сәу - ле.
сө - зі қан - дай, жан сәу - л(е)ай

Жүй - рік ат - тың са - уы - ры
Ат үс - ті - не кө - те - ріп

ту ұс - та - ған - дай - ай.
тас - та - ған - дай - ай!

А - хау, ай - дай ай - бө - пем,

Са - ғын - ған - да қай - д(а)с кен
«Айт» дегенде өлеңді бастағандай, жан сәуле,
Жүйрік аттың сауыры тұстағандай.
Жақсы деген жақсының сөзі қандай, жан сәуле,
Ат үстіне көтеріп тастағандай.

Қайырмасы:
Ахау, айдай, ай бөпем,
Сағынғанда қайда екен?

Тең келмейді мың жылқы бір тұлпарға, жан сәуле,
Тең келмейді мың қарға бір сұңқарға.
Жақсы деген жақсының заты қандай, жан сәуле,
Келмейді екен жамандар бір қымтарға.

Қайырмасы:

Жаным-ай / Жаным-ай / Zhanym-ai

Ақпарат берушінің әкесі 1952 жылы Қазақстанға барып, әйел алып, Қытайға қайта өткенде айтып келген ескі әндердің бірі. Философиялық мазмұнды ән бұл аймақта сирек кездесетін соль миксолидий ладының I октава шегінде кең ауқымда баяндалады. Әрбір әуен жолы VIIb басқыштан басталады да, тоникалық дыбыспен аяқталады. Әдеттегі он бір буынды өлең жолы және халық әндеріне тән әуені мен поэтикалық мәтіннің сәйкессіздігі байқалады.

По свидетельству информатора, песня достаточно ранняя и была привезена из Казахстана в Китай в годы переселения. Песня философского

содержания излагается в широком диапазоне в пределах октавы диатонического лада – в соль миксолидийском, который редко встречается в данном регионе. Явно подчеркивается VIIb ступень, с которой начинается каждая мелострока, а завершается тоническим звуком. Использована типичная 11-сложная форма стиха, наблюдается несоответствие мелодии и поэтического текста, свойственное народным песням, в целом.

According to the informant, the song is quite early and was brought from Kazakhstan to China during the migration years. The philosophical content of the song is set out in a wide range within the octave of the diatonic mode-in Sol mixolidian, which is rare in this region. VIIb step is clearly emphasized, from which each meloline begins and ends with a tonic sound. It has a typical 11-syllable form of verse, and there is a mismatch of melody and poetic text, which is characteristic feature of folk songs, in general.

150. Жаным-ай

Халық әні
Орындаған Мағрипа Ақасқызы

Орташа, көңілді ♩ = 110

Бір жұл - дыз бар ас - пан да,
Сүй - ген жа - ры жі - гіт тің,

Топ тұ - ра - ды, жа - ным - ай, А - қын жі - гіт ө - лен - ді,
Жәк - сы бол - са, жа - ным - ай, "Ха - лің қан - дай, за - ман - дас?"

Соқ - ты - ра - ды жа - ным - ай, Жа - на сал - ған ә - нім - ай.
Деп тұ - ра - ды, жа - ным - ай, Жа - на сал - ған ә - нім - ай.

Пұл - пұл мақ - пал, гүл да - ри - ға - ай, Күн - д(е)ө - лең - деп жө - нел - ш(і)ау.

Бір жұлдыз бар аспанда,
Топ тұрады, жаным-ай,
Ақын жігіт өлеңді,
Соқтырады, жаным-ай,
Жаңа салған әнім-ай.

Сүйген жары жігіттің,
Жақсы болса, жаным-ай,

«Халің қандай, замандас?» -
Деп тұрады, жаным-ай,
Жаңа салған әнім-ай.

Пұл-пұл, мақпал,
Гүл дариға-ай,
Күнде өлеңдеп жөнелші-ай.

Жорға тай / Жорға тай / Zhorga tai

Бұл – Шығыс Қазақстан әндеріне тән даму принциптеріне негізделген, сезімтал әуенді ғашықтық лириканың үлгісі. Бір октава шегінде мажорлы пентатоникада баяндалады. Төменгі квинтада «дай-дай-дай» деген сөздерінен шертерге арналған көне күйлердің дыбысы естіледі.

ШҰАР Іле-қазақ автономиялық облысының Күнесті ауданының тұрғыны, аудандық мәдениет үйінің танымал әншісі Бақыт Әсенхан мынадай мәлімет берді: «Бұл ән қазір халық әні «Жорға тай» деп таралып жүр ғой. Негізінен бұл – «Бәтия-ай» деген Таңжарықтың өзінің әні. «Бәтия-ай» деген ән Таңжарықтың өлең кітабына да енген. Осы жерде Ырымбек деген атамыз болған. Ол кезінде Таңжарық бабаларымызбен бірге жүрген, Таңжарықты қорғап, «қырғи» атанған. Жасы бабамыздан кіші болған екен, сондықтан әрбір жерге өлеңге барғанда соны жолдасы, серігі етіп қасына ертіп барады екен. Осы әнді басқа да әндермен қатар, сол Ырымбек деген ақсақалдан естігенбіз», – дейді. Сондай-ақ, Бақыт Әсенхан өз орындауында бұл әнді «Таңжарықтыкі» деп айтып жүр. Біз де осы айтылған пікірді назарға ала отырып, бірақ оның басқа дәлелі болмағандықтан, таралып жүрген атаумен беріп отырмыз. Бұл мәселе әлі де зерттеп, зерделеуді қажет ететіні анық.

Это образец любовной лирики, с проникновенной мелодией, построенной на принципах развития, характерных для песен Восточного Казахстана. Излагается в мажорной пентатонике в пределах одной октавы. Нижняя квинта, переходящая к тоническому звуку, в припеве на словах «дай-дай-дай» имитирует звучание древних кюев для шертера – инструмента, исторически сложившегося в рассматриваемом регионе.

Жительница Кунесского района Или-Казакской автономной области СУАР, певица районного дома культуры, известная в округе исполнительница казахских песен Бахыт Асенхан по поводу этой песни высказала интересную историю: «Она сейчас известна как народная песня «Жорға тай». На самом же деле это авторская песня «Бәтия-ай» Танжарыка Жолдыулы. Она с этим названием вошла и в сборник произведений Танжарыка. Когда-то здесь жил ақсақал Ырымбек. В свое время он повсюду сопровождал Танжарыка, защищал его. Он был младше знаменитого акына, который в своих поездках по аулам брал его с собой в качестве своего друга, спутника. Эту песню, наряду с другими, мы слышали от Ырымбека». Надо отметить, что Бахыт Асенхан в своих выступлениях объявляет эту песню как произведение Танжарыка. Принимая во внимание важное, на наш взгляд, высказывание, мы включаем данную песню в Антологию с распространенным названием, поскольку других доказательств пока нет. Очевидно, что эта проблема остается открытой для дальнейшего изучения и научного обоснования.

This is a love lyrics pattern, with a heartfelt melody, built on the principles of development, typical for the songs of East Kazakhstan. It is set out in the major pentatonic scale within one octave with subquantal. The lower fifth, which transfers to the tonic sound in the chorus on the words «Dai-Dai-Dai» imitates the sound of ancient kuy for scherter-an instrument which historically developed in the considered region.

A resident of the Kunes area Ili-Kazakh Autonomous region XUAR, singer of the district house of culture, known in the district performer of Kazakh songs Bakhyt Asenkhan about this idea expressed an interesting story: «This song is now known as the folk song «Jorga tay». In fact, it is the author's song «Bati-ay» of Tanzharyk Zholdyuly. It with this name was included in the collection of works of

Tanzharyk. Once here lived aksakal Yryzbek. At the time, he was followed everywhere by Tanzharyk, protected him. He was younger than the famous akyn, who in his trips to the auls took him with him as his friend, companion. This song, along with others, we heard from Yryzbek». It should be noted that Bakhyt Asenkhan in her concert performance declared this song as the product of Tanzharyk. Taking into account this important statement in our opinion, we include this song in the Anthology with a common name, as there are no other proofs yet. Obviously, this problem remains open for further study and scientific justification.

151. Жорға тай

Халық әні
Орындаған Сәулежан Тағзия

Асықпай, нәзік $\text{♩} = 68$

Шы - нын - д(а)өс - кен ас - қар - дың, а - хоу,
сіз бір шы - нар, Бір кө - ру - г(е)ей жү - зің - ді
бол - дым құ - мар, дәй - дәй - дәй. Жор - ға тай,
Ақ би - кеш, ма - нат - ой қы - зыл - дан, Бор - дат-ай,
ай - дай құр - бым, зау - лат - ш(ы)ай.

Шыңында өскен асқардың сіз бір шынар,
Бір көруге жүзіңді болдым құмар.
Жорға тай,
Ақ бикеш, манат-ай.
Қызылдан бордат-ай,
Айдай құрбым, заулатшы-ай.

Кішкентайдан бірге өскен беу қарағым,
Алабұртқан көңілің қашан тынар.
Жорға тай,
Ақ бикеш, манат-ай.
Қызылдан бордат-ай,
Айдай құрбым, заулатшы-ай.

Ауылым көшіп барады таудан асып,
Таудан асқан бұлтпенен араласып.
Жорға тай,
Ақ бикеш, манат-ай.
Қызылдан бордат-ай,
Айдай құрбым, заулатшы-ай.

Ауылың алыс кеткенде қимас қалқам,
Келіп-кетіп жүрсенші амандасып.
Жорға тай,
Ақ бикеш, манат-ай.
Қызылдан бордат-ай,
Айдай құрбым, заулатшы-ай.

**Жігіттер, ән салындар! / Джигиттер, ан салындар! /
Zhigitter, an salyndar!**

Бұл ән Шығыс Қазақстанның Тарбағатай жағында «Жігіттер, ән салындар!» деп айтылса, Зайсан жағында «Әридар», ал Қытай қазақтары арасында «Әридай» деп орындалады. Ән «әнші Рафиық Дөңбаевтікі» деген де пікір бар. Дөңбаев Рафих (1920-1986) домбыра шертіп, ән-күй, қисса айтумен, қолөнер шеберлігі, етік тігу, ер туралы құрастыру сияқты өнер түрлерімен айналысып, халық әндерін домбыраға салып, шебер орындаған. «Қоғалы-ай көл», «Алтын тау», «Ақтамақ», «Әридар», «Тай керше», «Алтай – Алмабел, Талмабел» т.б. ән-қиссаларды көп айтатын. «Арқалық батыр» жырын, Бахтиярдың қиссасын, Әсет әндерін орындаған. Дегенмен, Рафиықтың баласы Мұратхан Дөңбаев бұл әкесі жиі айтатын ән болғандықтан, ел ауызында «Рафиықтың әні» делініп кетуі мүмкіндігін, негізі әкесінің ән шығармағандығын айтады. Кең ауқымды, жеңіл, ойнақы ән жоғарғы тетрхордты ойнату арқылы жоғарғы тониканы бекітеді де, содан кейін барып төмен түседі. Кәсіби ән үлгілеріне жақын бұл музыкалық мәнерлеу тәсілдері әннің сал-серілер дәстүрінде шыққанын дәлелдейді.

Песня на Тарбагатайской стороне Восточного Казахстана известна как «Жигиттер, ан салындар», со стороны Зайсана – «Аридар», а среди казахов Китая – «Аридай». Бытует мнение о том, что она принадлежит Рафиху Донбаеву. Донбаев Рафих (1920-1986) с раннего возраста играл на домбре, исполнял песни, кюи, кисса, занимался ремеслами, пошивом сапожок, мастерски исполнял народные песни с домброй, знал много старинных народных песен. Среди них – «Коғалы-ай кол» – «Озеро, поросшее рогозом», «Алтын тау» – «Золотые горы», «Ақтамақ» – «Светлая девушка», «Жигиттер, ан салындар» («Пойте, парни»), «Тай керше» (о молодом стригуне), «Алтай – Алмабел, Талмабел» (название земель). Также исполнял жыр «Арқалық батыр», киссы Бахтияра, песни Асета. Сын Рафиха – Муратхан Донбаев утверждает, что его отец был прежде всего исполнителем и не создавал песен. В народе нередко бывает так, что некоторые песни закрепляются за исполнителем, когда тот демонстрирует высокое исполнительское матерство, и данный случай можно отнести к таким. Широко распевная, легкая, игривая песня начинается обыгрыванием верхнего тетраchorда, утверждая верхнюю тонику, затем движение мелодии идет вниз. Эти музыкальные средства, характерные для профессиональных песен, свидетельствуют о том, что песня зародилась в традициях салов и серэ.

This song in the Tarbagatai side of East Kazakhstan is known as «Zhigitter, an salyndar», in the Zaisan area – «Aridar», and among the Kazakhs of China – «Ariday». There is an opinion that the song belongs to Rafik Donbayev, but Rafikh's son-Muratkhon Donbayev claims that his father was a singer, but he did not create songs. Among the people it often happens so, that some songs are assigned to the performer when he demonstrates high singing excellence, and this case is the same. The song is widely sung, light, playful and begins by playing the upper tetrachord, asserting the upper tonic, then the movement of the melody goes down. These musical means are characteristic feature of professional songs, and indicate that the song originated in the sal and seri traditions.

Donbayev Rafiykh Tolemisulywas born in 1920 in Buran village of Markakol district of East Kazakhstan region. In the years 1922-1955 inhabited the territory of Altai, Saryaumbe, Buyrshin. From an early age he played the dombra, was

engaged in singing, kuys, kissa, crafts, sewing boots. Masterfully performed folk songs with dombra, knew many archaic folk songs, among which - «Kogaly-ai Kol» - «Lake, overgrown with cattails», «Altyn Tau» - «Golden mountains», «Aktamak – «Bright girl». He often sang such songs as «Zhigitter, an salyндар» («Sing, guys»), «Tai kershe» (about a young Shearer), «Altai – Almabel, Talmabel» (the name of the land). Also performed Zhyr «Arkalyk Batyr», Bakhtiar's kissa, Aset's songs. Rafyikh Donbayev was buried on 31.08.1986 in Shalkar village of Zaisan district of East Kazakhstan region.

152. Жігіттер, ән салындар

Халық әні
Орындаған Талғат Әбуғазы

Біркелкі, кең үнмен $\text{♩} = 66$

f

Ас - қар шың-д(ы)ау Ал - тай тау ал - тын ал-қ(а)ай - оу,
Жа - ға - сын-д(а)ау жа - рас - қан сұ - лу Мар-қ(а)ай-оу, ә - ги - гәй.
Жі - гіг - тер ән са - лың - дар, ә - ги - гәй, ә - ги - гә(й)еу.
f Кіш - кен - тай - дан бір - г(е)с - кен сәу - лем е - дің - оу,
Ө - зі - н(е)ар-нап ән сал - дым, а - сыл қал-қ(а)ай-оу, ә - ги - гәй.
mf Жі - гіг - тер, ән са - лың - дар, ә - ги - гәй, ә - ги - гә(й)еу.

Асқар шыңды Алтай тау – алтын алқа,
Жағасында жарасқан сұлу Марқа.
Жігіттер, ән салындар, әгигәй!
Кішкентайдан бірге өскен сәулем едің,
Өзіңе арнап ән салдым, асыл қалқа.
Жігіттер, ән салындар, әгигәй!

Таудың тағы биігі Тарбағатай,
Жауған қары кетпеген жаздың алты ай.
Жігіттер, ән салындар, әгигәй!
Ел жайлаған жасымнан ата қонысым,
Бөдененді қоймайды қу жағалтай.
Жігіттер, ән салындар, әгигәй!

Таудың тағы биігі Орқашарда,
Орқашардың басынан аң қашады.
Жігіттер, ән салындар, әгигәй!
Кішкентайдан бірге өскен қимас қалқа,
Құшағымыз қай күнде айқасады?
Жігіттер, ән салындар, әгигәй!

Таудың тағы биігі Маңырақты,
Маңырақтың етегі қозы-лақты.
Жігіттер, ән салындар, әгигәй!
Ел жайлаған жасымнан қара қоныс,
Терісайрықтың бойында бел жайлапты.
Жігіттер, ән салындар, әгигәй!

Қамалым айдай, қоңыржай / Камалым айдай, коңыржай / Kamalym aidai, konyrzhai

Ақпарат берушінің айтуынша, «Қамалым айдай, қоңыржай» әнін әкесі Әбдірахымнан естіп үйренген. Жастықпен халық шығармашылығының мәнін, маңызын ұғынбай, бірталай әндер ұмытылған. Осы әннің сөздері толық есінде қалмай, 2 шумағы ғана орындалып жүр. Бұл – аймақтық музыкалық әдістерге құрылған әуені бар қарапайым халық әні.

Информатор отмечает, что эту песню слышал от отца Абдрахима. Однако по молодости и непониманию значимости народного творчества он позабыл многие песни. От представленного образца запомнилось всего 2 куплета, которые сейчас исполняются им на местных концертах. Это простая песня, построенная на средствах музыкальной выразительности, характерных для данного региона.

The informant notes that he heard this song from his father – Abdrahim. However, as he was young he didn't understand the importance of folk art, and he forgot many songs. From the presented pattern only 2 couplets were remembered, which he performs now at local concerts. It is a simple song built on the means of musical expression typical for the regional music.

153. Қамалым айдай, қоңыржай

Халық әні
Орындаған Жанай Абдрахимұлы

Баяу, салмақты ♩ = 68
mf

Сен қай - да - ғ(ы)ей шы - ра - ғым,
Бұл - қа - лай деп, шы - ра - ғым,
мен қай - да - ғ(ы)ау, Ес - ке - тү - сер
сө - ге көр - ме, Мен д(е)ө - зін - дей
ой - ла - сам қай - қай - да - ғ(ы)ей,
бі - реу - дің сүр бой - да - ғ(ы)ей,
Қа - ма - лым ай - дай, ко - ңыр - жай.
Қа - ма - лым ай - дай, ко - ңыр - жай.

Сен қайдағы шырағым мен қайдағы,
Еске түсер ойласам қай-қайдағы.
Қамалым айдай, қоңыржай.
«Бұл қалай?» деп шырағым сөге көрме,
Мен де өзіндей біреудің сүр бойдағы,
Қамалым айдай, қоңыржай.

Сенде де жоқ, қарағым, менде де жоқ,
Екі ауылдың арасы жайнаған шоқ,
Қамалым айдай, қоңыржай.
Сарлы белден сарғайып шыға келсем,
Жұртым жатыр сарғайып, өзің-ай жоқ,
Қамалым айдай, қоңыржай.

Қара жорға / Кара жорга / Kara zhorga

«Қара жорға» – Алтай қазақтарының әні. Кең тынысты, ауқымды әннің негізгі тональдік тірегі төменгі субкварта сияқты қабылданып, осы аймақтың шертпе қағыспен тартқан домбырасының, ескілікті сарындардың дыбысын сезіндіреді. Философиялық мәндегі ән күрделі өлшем-ырғақтық, интонациялық құрылымға негізделген.

«Кара жорга» – Песня алтайских казахов. Основная тоническая опора развитой мелодии широкого дыхания воспринимается как нижняя кварта и напоминает звучание домбры. Философского содержания песня имеет сложное метро-ритмическое и интонационное строение.

The song of the Kazakhs in Altai. The main tonic basis of the developed melody of wide breath is perceived as a lower quart and resembles the sound of a dombra, playing the strings. The song has a philosophical content and has a complex met-rhythmic and intonational structure.

154. Қара жорға

Халық әні

Орындаған Ардақ Балажанова

Асықпай, әндете $\text{♩} = 80$

Дү-ни - е бір ки-сық жол бұ-раң-да - ған, Бақ қайт-

с(а)ау, бас-қа дәу-лет тұ-р(а)ал-ма - ған - ау, Ас-пан - нан ал-пыс түр -

- л(і)ай жау-са пә - л(е)су, Сон - да д(а)ау,

кү - дер үз - бе бір Ал - ла - дан - ай.

О - о - о, оу,

Ай - та - йыш мен бір ө - лең - ай тың - да - са - ңыз,

Тың - да - ған ал көп - ші - лік - ай, мың жа - са - ңыз.

Дү - ни - е і - ші ку - ыс о, о - о - ой, бір - бәй - те - рек,

Дүние бір қысық жол бұраңдаған,
Бақ тайса, басқа дәулет тұра алмаған.
Аспаннан алпыс түрлі жауса пәле,
Сонда да күдер үзбе бір Алладан.

Қайырмасы:
Айтайын мен бір өлең тыңдасаңыз,
Тыңдаған ал көпшілік, мың жасаңыз.
Дүние іші қуыс бір бәйтерек,
Кетеді жарға құлап, ырғасаңыз.
Па, шіркін, қара жорға тисе қолға,
Кетер ем алыс сапар ұзақ жолға.

Дүние, өкінемін жалғаныңа,
Жеткізген қай пендесін арманына.
Бірге өскен кішкентайдан, беу құрбылар!
Көнерсің тағдырдың бір салғанына.

Қайырмасы:
Өлеңді айт дегенде аярым жоқ,
Азырақ желісім бар, аяңым жоқ.
Жігіттер, жастық шақта сыйласып өт,
Өтеді бұл жалғаның баяны жоқ.
Па, шіркін, қара жорға тисе қолға,
Кетер едім алыс сапар, ұзақ жолға.

Қоңыр қаз, үйрек / Конар каз, уйрек / Konyr kaz, uirek

Осы өңірдің ескі мұраларын жинақтап жүрген Е.Шүкімановтың айтуынша, «Қоңыр қаз, үйрек» әні Моңғолия қазақтарының ән жинағында кездеседі. Бірақ әншінің өзі белгілі ақын Әбубәкір Қайраннан алып, жаттаған. Әнді кезінде ақынның әкесі айтқан екен. Ән мәтінінің ақын жөндеген шумағы толық түрде сол кісіден жазылып алынған. Осы басылымға сол шумақтармен беріліп отыр.

По словам Е. Шукманова, песня «Қоңыр қаз, үйрек» встречается в песенном сборнике казахов Монголии. Но сам певец перенял ее у известного поэта Абубакира Кайранулы, который, в свою очередь, – у отца, часто исполнявшего ее. Поэт исправил текст, который в полном объеме был записан от него. В данное издание песня входит в этом дополненном варианте.

According to E. Shukmanov the song «Konyr kaz, uirek» is found in the song compilation of the Kazakhs of Mongolia. But the singer himself learned it from the famous poet Abubakir Kairanuly, who in turn learned it from his father, who often performed it. The poet corrected the lyrics and all the verses of the song were recorded from him. In this edition, the song is included in this supplemented.

155. Қоңыр қаз, үйрек

Халық әні
Орындаған Біржан Айтахметов

Сазды, мұңмен $\text{♩} = 80$

Бұл өмір бұлдырлаған ау, көк сағымдай,
Ба-янсыз бағың тайс(а)ай ау, бас-тан бір күн,
Жас-тық шақ өте шығар от жа-лын-дай ау,
Бо-лар-сың біреу-лердің көк-па-рын-дай ау,
Қо-ңыр қаз, үй-рек, Қа-на-тын сүй-реп. Ө-мі-рің ө-те
шы-ғар-ай, Үй деп, бүй деп ай.

Бұл өмір бұлдырлаған көк сағымдай,
Жастық шақ өте шығар от жалындай.
Баянсыз бағың тайса, бастан бір күн,
Боларсың біреулердің көкпарындай.

Қайырмасы:
Қоңыр қаз, үйрек,
Қанатын сүйреп.
Өмірің өте шығар,
Үй деп, бүй деп.

Сыйластық бұл жалғанның мәні деген,
Тым тәтті тең құрбының сәніменен.
Сақтасын жалған дастан жаулық сақтап,
Жер құшсаң, өп-өтірік еңіреген.

Қайырмасы:
Дүние дастан,

Өтеді-ау бастан.
Ақылды дұшпан артық,
Жалған дастан.

Өмір – көл, көңіл – құстай қонақтаған,
Әр құрбың әр күн сайын қонақ саған.
Жастарға өнеге етіп бір Құдайым,
Бекерге жомарттарды жаратпаған.

Қайырмасы:
Қоңыр қаз, үйрек,
Қанатын сүйреп.
Өмірің өте шығар,
Үй деп, бүй деп.
Дүние дастан,
Өтеді-ау бастан.
Ақылды дұшпан артық,
Жалған дастан.

Мәтерей, сабаз-ай / Матерей, сабаз-ай / Materei, sabaz-ai

«Керуен» тобының солисті Жанайдар Нұрсәлиевтің айтуынша, «Мәтерей, сабаз-ай» – бұл барлық қазақ әндеріне тән «угай-ай», «игигай» сияқты одағай сөз болуы мүмкін. Б. Бәбіжанның нұсқасында бұл лирикалық махаббат әні болса, «Керуен» тобының орындауында философиялық мағынасы басым. Сонымен қатар, оның осы аймаққа тән екендігін ән мәтінінде кездесетін Қош-Ағаш ауданындағы Джазатор ауылы туралы айтылуы куәландырады.

По мнению солиста группы «Керуен» Жанайдара Нурсалиева, «Матерей, сабаз-ай» – это скорее припевные слова, аналогичные «угай-ай», «игигай», присущие многим казахским песням. Следует также указать, что в варианте Б.Бабижан – это любовная песня, а в исполнении «Керуен» – имеет философский смысл. К тому же о принадлежности ее к данному региону свидетельствует упоминание в поэтическом тексте села Джазатор, находящегося в Кош-агачском районе Республики Алтай.

According to the soloist of the group «Keruen» Zhanaidar Nursaliyev, «Materei, sabaz-ai» are rather chorus words similar to «ugay-ai», «igigay», inherent in all Kazakh songs. It should also be pointed out that in the version of B.Babizhan – it is a love song, while in the performance of «Keruen» it has a philosophical meaning. In addition, the mentioning of the village Zhazator in the poetic text, which is located in the Kosh-Agach district, indicates that it belongs to this region.

156. Мәтерей, сабаз-ай

Халық әні

"Керуен" тобының жеке мұрағатынан

Орташа, жеңіл ♩ = 183

Ү - кек су - ы құ - я - ды Жа - за - тор - ға,
Біз - дің а - уыл Жа - за - тор ке - ме - рін - де,
И - ман-д(ы)а-дам қо - сы - лар нұр-дан-нұр-ға. Мә-те-рей, са-баз-ай,
Ән шыр - қа - сам, же-тер ме жер ө - ңір-ге? Мә-те-рей, са-баз-ай,
Жа - за - йын сә - лем қа - ғаз - ай. А - т(а)а - на - сын сый - ла - ған
Жа - за - йын сә - лем қа - ғаз - ай. Тір - ші - лік - тің ба - рын - да
ба - ла - лар, ей, Да - ми бер-сін ең - бе - гің жыл-дан-жыл - ға.
ой - на да күл, Өт - кен ө - мір а - дам - ға ке - ре - гі не!
Мә - те - рей, са - баз - ай, Жа - за - йын сә - лем қа - ғаз - ай.
Мә - те - рей, са - баз - ай, Жа - за - йын сә - лем қа - ғаз - ай.

Үкек суы құяды Жазаторға,
Иманды адам қосылар нұрдан нұрға.
Мәтерей, сабаз-ай,
Жазайын сәлем қағаз-ай.
Ата-анасын сыйлаған балалар,
Дами берсін еңбегің жылдан-жылға.
Мәтерей, сабаз-ай,
Жазайын сәлем қағаз-ай

Біздің ауыл Жазатор кемерінде,
Ән шырқасам, жетер ме жер өңірге?
Мәтерей, сабаз-ай,
Жазайын сәлем қағаз-ай.
Тіршіліктің барында ойна да күл,
Өткен өмір адамға керегі не.
Мәтерей, сабаз-ай,
Жазайын сәлем қағаз-ай.

Құдіреті Құдайдың осы емес пе,
Салып кеткен бұрынғы жолы емес пе?
Мәтерей, сабаз-ай,
Жазайын сәлем қағаз-ай.
Білгенімді несіне мен айтайын,

Мұсылманның белгісі осы емес пе?
Мәтерей, сабаз-ай,
Жазайын сәлем қағаз-ай.

Ой, толғай / Ой, толғай / Oi, tolgay

Мағауия Баймұхамедұлы «Ой, толғай» әнін 1977 ж. нағашысы Нұрланбек Алмабек деген кісінің баласынан үйренген. 1993 жылдан бері Қытайдағы Орталық халық радиостанциясынан таратып, 2008 ж. «Елу – ердің жасы» деген жыр таспасына жариялаған. Бірақ, әншінің айтуынша, ақпарат арналарында басқа ешкім орындап көрмеген сияқты. Философиялық мазмұндағы ән ауыспалы өлшеммен минорлық пентатоникада берілген.

По свидетельству информатора, песню он выучил в 1977 г., переняв от родственника Нурланбека Алмабекулы. С 1993 г. стал исполнять на Центральной народной радиостанции СУАР, а в 2008 г. записал ее на своем сольном диске «Елу – ердің жасы» («50 лет – возраст удальца»). Но, по его мнению, в СМИ ее, кроме него, никто не исполнял. Песня философского содержания излагается в минорной пентатонике с переменным метром.

According to the evidence, Magauiya Baimuhameduly learned the song «Oi, tolgay» in 1977 from a relative of Nurlanbek Almabekuly. Since 1993, he began to perform it on the Central people's radio station XUAR, and in 2008 it was recorded in his solo disc «Elu-erdin zhasy» («50 years-the age of a brave man»). But in his opinion, in mass media nobody performed it, except for him. The philosophical content of the song is set in a minor pentatonic with a variable meter.

157. Ой толғай

Халық әні
Орындаған Мағауия Баймұхамедұлы

Әндете, соза ♩ = 100

Ен - де - ш(е)ай дос - та - рың - дай
Жа - ман - ғ(а)ай сы - рың - д(ы)айт - сан,

а - ғай - ын көп, Жа - ман - ға сы - рың - д(ы)айт - па, ой тол - ғай,
а - ға - йын кеп, Аң - ди - ды бір күн се - ні, ой тол - ғай,

Те - гін - д(е)ау а - ға - йын деп - ай.
Те - гін - де қа - ба - йын деп - ай

Ендеше, ағайын көп достарыңдай,
Жаманға сырынды айтпа, ой толғай,
Тегінде ағайын деп-ай.
Жаманға сырынды айтсаң, ағайын кеп,
Аңдиды бір күн сені, ой толғай,
Тегінде қабайын деп-ай.

Кісі емес кісі артынан жамандаған,
Дос емес дос көңілін, ой толғай,
Тегінде таба алмаған-ай.
Астына кей жаманның тұлпар тисе,
Қандырып тақым құрышын, ой толғай,
Тегінде шаба алмаған-ай.

Су ішінде метіре / Су ишинде метире / Su ishinde metire

«Су ішінде метіре» әні Моңғолия қазақтарының ән жинағынан алынған. «Метіре» деген сөз – балықтың аты екен. Ұзаққа дейін бұл сөз еш жерден кездеспей, кейіннен Беделбек Әбілмәжінов «Боранды бекет» кітабында осы метіре жайлы баяндайды. Жас күндерінен бір естеліктер айта келіп, сонда балықтың бір түрі метіре жөнінде айтады. «Бұл осы аймақта ғана кездесетін сөз болуы мүмкін, себебі әдеби сөздер сөздігінде мұндай сөз кезікпеді», – дейді орындаушы Е.Шүкіманов.

Песня «Су ишинде метире» – «Метре внутри воды» – получена из песенного сборника казахов Монголии. По свидетельству Е.Шукманова, слово «метре» – это название рыбы. Долгое время это слово нигде не встречалось, а позже в книге Беделбека Абилямажинова «Боранды бекет» – «Буранный стан» встречается упоминание о рыбе метре. Возможно, это слово использовалось только в этом регионе, так как в «Словаре литературных слов» оно не встречается.

The song «Su ishinde metire» – «Metire inside the water» is taken from the songbook of the Kazakhs of Mongolia. According to E. Shukmanov, the word «metire» is the name of the fish. For a long time this word was not found anywhere, and later in Bedelbek Abilmazhinov's book «Borandy Beket» – «Stormy station» there is a mention of a fish called metre. Perhaps this word was used only in this region, as it is not included into the dictionary of literary words.

158. Су ішінде метіре

Халық әні

Орындаған Еркін Шүкіманов

Асықпай, кең тыныспен ♩ = 90

Бай д(а)өт-кен, қа-ра д(а)өт-кен, жар-лы д(а)өт-кен, Жас ба-ла,
Жі-гіт-тер, тір-ші-лік-те, ой-на да күл, Өл-ме-се

кем-пір мен шал бә-рі д(е)өт-кен ай, Су і-шін-де
а-та-ба-баң қай-да кет-кен ай.

ме-ті-ре, Шы-ғ(а)ал-май-ды бе-ті-не. О-сын-дай-да,

үй, үй, ой-нап күл, Өт-кен іс-ке-ай ө-кін-бе.

Бай да өткен, қара да өткен, жарлы да өткен,
Жас бала, кемпір мен шал, бәрі де өткен.
Жігіттер, тіршілікте ойна да күл,
Өлмесе, ата-бабаң қайда кеткен.
Су ішінде метіре,

Шыға алмайды бетіне.
Осындайда ойнап күл,
Өткен іске өкінбе.

Тарбағатай – біздің жер / Tarbagatai – bizdin zher

Бұл ән жайында Беделбек Әбілмәжінұлы: «Жалпы халық әндерінің барлығын анам Нұрзағи үйретті. Бұл содан жадымда қалған ән. Жиырмасыншы жылдары мына Тарбағатай – Маңырақ жерлерінің елі шетелге аса бастады. Малын тартып алып, біраз ел асуда қырылып қалды. «Тарбағатайдай жер бола ма?!» – деп толқыған халықтың аңсарынан туған әндер – бұның бәрі. Мынау «халық әні» болып айтылып жүр. Дегенмен, оны да біреу шығарды ғой?! Елді, жерді сағынып шығарған өлеңі болу керек» – дейді ақпарат беруші.

Беделбек Абилямажинов, отмечая, что все народные песни ему передала его мать Нурзаги, свидетельствует о том, что настоящая песня создана в 20-ые годы прошлого столетия в годы переселения казахов Тарбагатай в СУАР. Тарбагатай – историческая родина казахов Китая, тоска по этой Земле стала основой этой песни.

Bedelbek Abilmazhinov noted that his mother Nurzagi transferred all folk songs him, and he testifies that this song was created in the 20s of the last century in the era of resettlement of the Kazakhs from Tarbagatai to XUAR. Tarbagatai is the historical homeland of the Kazakhs of China, and longing for this Land became the basis of this song.

159. Тарбағатай - біздің жер

Халық әні
Орындаған Беделбек Әбілмәжінов

Асықпай, сызылта ♩ = 80

mf

Тар-ба - ға - тай би - ік тау, а - с(а)ал - ма - дым - оу,
Біз а - лыс - қа кет - кен - де ту - ыс - қан - нан - ау,

Жа - пы - ра - ғын жай - қал - ған ба - с(а)ал - ма - дым, қай - ран ел.
Көз жа - сым - ды көл - де - ген ба - с(а)ал - ма - дым, қай - ран ел.

Тар - ба - ға - тай біз - дің жер, То - лық - сы - ған қай - ран ел.
Са - ғы - нар - сың біз - д(і)ой - лап, Ай(ы) - рыл - ған - да, бұ - раң бел.

Тарбағатай – биік тау, аса алмадым,
Жапырағын жайқалтып баса алмадым, қайран ел.
Біз алысқа кеткенде туысқаннан,
Көз жасымды көлдеген баса алмадым, қайран ел.

Қайырмасы:

Тарбағатай – біздің жер,
Толықсыған қайран ел.

Сағынарың бізді ойлап,
Айырылғанда, бұраң бел.

Мен қайтейін, қара тау, биігінді,
Аң-құс пен аялар ем киігінді, қайран ел.
Біз алысқа кеткенде, құрбыларым,
Осы әніммен басайын күйігімді, қайран ел.

Қайырмасы:

Үкілі-ай қыз / Укили-ай кыз / Ukili-ai kyz

Халық арасында кең танылған ән. Қытай, Моңғолия, Шығыс Қазақстан қазақтарының арасында көбірек тараған.

«Укили-ай кыз» – «Девушка в тюбетейке, украшенной перьями филина» – известная народная песня, которая в большей степени распространена среди казахов Китая, Монголии и Восточно-Казахстанской области.

«Ukili-ai kyz» – «The girl in the skullcap, decorated with owl feathers» is a well-known folk song, which is widespread among the Kazakhs of China, Mongolia and East Kazakhstan region.

160. Үкілі-ай қыз

Халық әні
Орындаған Мадина Сахарбаева

бұрауы с-г
Байсалды, сызылта ♩ = 70
mf

Ай - на - ла - йын қа - ра - ғым, ай, е - лі - гім - ай,
Мұн - дай қы - лып ту - д(ы)е - кен се - ні кім - ай - ау?
Сен де - ген - де кө - ні - лім, ай, а - лаң бо - лар,
Сен - дік қы - лып қой - ған ба ме - ні Құ - дай - ай? Ү - кі - л(і)ай қыз,
қа - сың қа - ра, Ша - шы - ңыз май - да - қо - ныр, Жай - да - р(ы)ай мі - не - зі - ніз - ай.

Айналайын, қарағым, елігім-ай,
 Мұндай қылып туды екен сені кім-ай?
 Сен дегенде, көңілім алаң болар,
 Сендік қылып қойған ба мені Құдай!

Қайырмасы:

Үкілі-ай қыз, қасың қара,
 Шашыңыз майда қоңыр,
 Жайдары мінезіңіз.

Суы мөлдір Боғас пен Қарғыба анаң,
 Сөзін берсе, үкілім, жанды бағам.
 Құс ұшырмай, басыңнан сөз асырмай,
 Үлбіретіп үкідей жар қып алам.

Қайырмасы:

Үкілім-ай, кел қайта, ел қайда / Укилим-ай, кел кайта, ел кайда /
 Ukilim-ai, kel kaita, el kaida

Бұл ән – Алтай қазақтарының ән үлгісі. Қос тармақты, он бір буынды өлеңге құрылған пентахордты әуеннің жоғарғы квинтаға өрлеуі – Алтай қазақтары музыкасына тән сипаттарға ие.

Это типичный образец песен алтайских казахов. Пентахордовая попевка с 11-сложным размером стиха полустрофического строения, которая все время стремится к верхней квинте, – это средства, характерные для музыки казахов Алтая.

This is a typical example of songs of Altai Kazakhs. Pentachord tune with 11-complex verse size of semi-strophic structure, which all the time tends to the upper fifth-expressive means characteristic of the music of the Kazakhs of Altai.

161. Үкілім-ай, кел қайта, ел қайда?

Орындаған Ұстап Төлеуұлы

Баяу, әндете ♩ = 66

Ка - р(а)ө - лең - нің ба - с(ы)е - ді сек - сен се - гіз -
 Бір - е к(і)а - уыз ә - нім - ді ай - тып бер - дім -

ау, Тау - ға би - дай - шық - пай - д(ы)ай
 ау, Ө - ле - нім - ді жа - ман - деп

ек - пе - се - ніз - ай Ү - кі - лім - ай, Кел қай - та, ел - қай - д(а)ай?
 сөк - пе - се - ніз - оу. Ү - кі - лім - ай, Кел қай - та, ән қай - д(а)ай.

Қара өлеңнің басы еді сексен сегіз,
 Тауға бидай шықпайды екпесеңіз.
 Үкілім-ай, кел қайта, ел қайда?
 Бір-екі ауыз әнімді айтып бердім,
 Өлеңімді жаман деп сөкпесеңіз.
 Үкілім-ай, кел қайта, ел қайда?

Ән сал десен, балалар, ән салайын,
 Екі ішекті домбыра қолға алайын.
 Үкілім-ай, кел қайта, ел қайда?
 Дүниеде біз тосқан қандай арман,
 Армансызбын дегеннің бәрі жалған.
 Үкілім-ай, кел қайта, ел қайда?

Абай (Ибраһим) Құнанбаев
Абай (Ибрагим) Кунанбаев
Abay (Ibrahim) Kunanbayev

Абайдың ән дәстүрі тұңғыш рет Шығыс Қазақстан мәдениетінің жеке бір тармағы ретінде ұсынылып отыр. Арқа музыкасынан да, еліміздің шығыс жағында қалыптасқан музыка мәдениетінен де ерекшеленетін өзіндік музыкалық стилін қалыптастырған Абай – Шыңғыстау ән стильдік бағытының негізін қалаушысы.

Абай (Ибраһим) Құнанбаев (1846-1904) қазіргі Шығыс Қазақстан облысының Шыңғыс тауы бөктерінде Қарқаралының аға сұлтаны Құнанбайдың отбасында дүниеге келген. Болашақ ақын кәрі әжесі Зеренің мол қазынадай аңыз-ертегілерін естіп, өз анасы Ұлжанның тәрбиесінде өсті.

Абай әуелі ауылдағы молдадан сауатын ашып, Семейдегі медреседен, Семей қаласындағы «Приходская школадан» тәлім алған. Бірақ басқа балалардан алымдылығын аңғарған Құнанбай Абайды оқуын аяқтатпай, елге шақырып алып, өз жанына ертіп, әкімшілік-билік жұмыстарына алып жүрмек болады. Сөйтіп, 13 жастағы Абай ел ісіне араласып, даланы жайлаған әділетсіздікті өз көзімен көріп, онымен күресуге бел байлады. Қазақ көркем сөз өнерінің аса ірі өкілі Абай Құнанбаев сөз, ой және рух алыптарының қатарына жатады. Ол поэзияда және музыкада форма мен мазмұнның үйлесімділігіне қол жеткізген. Ақын ойшыл ретінде философиялық абстракцияның биіктігіне көтеріліп, күрделі өмірлік және моральдық-этикалық құндылықтарды дамытты. Сондықтан да ол кейінгі дәуірдің ақындары мен ойшылдары үшін үлгі және рухани тәлімгер болып табылады.

Абайдың ән өнері қазақтың дәстүрлі ән қазынасынан бастау алды. Абай дәуірі – XIX ғасыр, бұл далалық шығармашылық және орындаушылық шеберліктің ең жоғары өркендеу кезі. Абай ауылында ән-күй өнері жақсы өркендеді, дарынды жастар – Абайдың балалары Ақылбай, Мағауия, Әбдірахман, ізбасарлары – Шәкәрім, Тұрағұл, Гүлбадан, Кәкітай, Рахима, Ажар, Мұса, Әсет, Шашубай және т.б. топтасты. Олар домбыра, сыбызғыдан басқа, гармонь, скрипка, т.б. тәрізді еуропалық аспаптарда ойнады, ансамбль құрып, соло, дуэт және хор әндерін орындады. Бұл Абай Құнанбаевтың музыкалық мұрасын кеңінен насихаттауға ықпал етіп, өзіндік өрнегі бар Шыңғыстау мектебін қалыптастырды.

Осылайша, Абай әндері өзінің көзі тірісінде таралып кеткен. Абай қасындағы аса талантты әнші-музыканттарды атағанда, алдымен Мұқа Әділханұлы есімі айтылады. Сондай-ақ, өзі ән шығармағанымен, Абай

әндерін насихаттауда үлкен еңбек сіңіріп, «Абайдың әншісі» атанған өнерпаздың бірі – Әлмағамбет Қапсәләмұлы. Төңкерістен кейін Семей қаласында ұйымдастырылған қазақ театрының мүшесі болған Әлмағамбет өмірінің соңына дейін Абай әндерін халық арасында орындап, насихаттап өткен. Атасының әндерін жеткізуші адамның тағы бірі ол Абайдың өз немересі – Мәкен Тұрағұлқызы. Отызыншы жылдары А.Жұбанов Абайдың әндерін Мәкен апайдан жазып алып, қағазға түсірсе, Л.Хамиди Әрхам Ысқақовтың айтуымен біраз әнін нотаға салған.

Впервые песенные традиции Абая представлены отдельной ветвью в контексте культуры Восточного Казахстана. Абай, сформировавший самобытный музыкальный стиль, отличный от Аркинской музыки, к которой его творчество приписывается по сей день, и от Алтай-Тарбагатайских традиций, сложившихся на востоке страны, по праву является основоположником Чингистауского песенно-стилевого направления.

Абай (Ибрагим) Кунанбаев (1846-1904) родился на склоне Чингизских гор современной Восточно-Казахстанской области в семье Кунанбая – старшего султана Каркаралинского уезда. Он вырос в атмосфере древних легенд и сказок, услышанных от его бабушки Зере и был на воспитании матери Улжан. Грамотности учился у аульного муллы, в медресе г. Семей, затем в Семипалатинской «приходской школе», где начал познавать русскую грамоту. Но через 3 года обучение прекращается. Отец Кунанбай, заметив, что Абай – наиболее смысленный среди других детей, решает приобщать его к административно-управленческой деятельности. Так, в 13 лет он уже начал участвовать на заседаниях глав родов, готовиться к руководящей работе. Собственными глазами увидев всю несправедливость, которая царила в степи, он решает бороться с этим.

Абай Кунанбаев относится к числу гигантов слова, мысли и духа. Он и в поэзии, и в прозе, и в переводах, и в музыке смог достичь гармонии формы и содержания. Поэт-мыслитель совершенствовал свой язык, поднялся до высот философской абстракции, проник в сущность сложных жизненных и морально-этических ценностей. Любовь к отчизне органически слита у Абая с любовью к человеку, отсюда истоки его гуманизма, поэтому он является образцом и духовным наставником для поэтов и мыслителей последующих эпох.

Песенное творчество Абая возникло на богатой ниве казахского традиционного искусства. Эпоха Абая – XIX век, когда творческое и исполнительское мастерство казахских музыкантов достигло наивысшего расцвета. В ауле существовал музыкальный кружок, в котором принимала участие музыкально одаренная молодежь – дети Абая Акылбай, Мағауия, Абдрахман, последователи – Шакарим, Турагул, Гульбадан, Какитай, Рахима, Ажар, Муса, Асет, Шашубай и многие другие. Они играли на различных инструментах – домбре, сыбызгы, гармонии, скрипке, создавали ансамбли, исполняли песни соло, дуэтом и хором. Именно они способствовали пропаганде музыкального наследия Абая Кунанбаева, создав самобытную Чингистаускую школу.

Таким образом, песни Абая были распространены еще при жизни. Когда речь заходит об особо одаренных музыкантах рядом с Абаем, в первую очередь вспоминают певца Муха Адильханова. Другой популяризатор творчества наставника – Альмағамбет Капсалямов, который был назван «певцом Абая». Его труд оказался неоценимым в популяризации песен Абая. Немалую роль сыграли и потомки акына. Его внучка Мәкен Турағұлқызы является еще

одним продолжателем, передавшим наследие следующему поколению. Если в 1930-ые годы А.Жубанов записал и нотировал наследие поэта-композитора в исполнении Мaken Турагулкызы, то Л.Хамиди сделал нотировку нескольких песен из уст Архама Искакова.

For the first time, the song traditions of Abay are represented by a separate branch in the context of the culture of East Kazakhstan. Abay formed an original musical style, different from the Arka music, to which Abay's creativity is currently attributed, and from the Altai-Tarbagatai traditions, which also developed in the East of the country, Abay can rightly be considered the founder of this style direction.

Abay (Ibrahim) Kunanbayev (1846-1904) was born in the Chingiz mountains in current East Kazakhstan region in the family of Kunanbay-the senior sultan of Karkarala county. He grew up in the atmosphere of ancient legends and fairy tales heard from his grandmother Zere, and was raised by his mother Ulzhan. He studied literacy from the aul mullah, in the Semey madrasah, then at the Semipalatinsk «parish school», where he began to learn Russian literacy. But after 3 years, education stops. Father Kunanbay noticed that Abay is the most intelligent among other children, and decided that Abay should be engaged in administrative and managerial activities. So, at the age of 13, he already began to participate in the meetings of the heads of clans and prepared for leadership activities. Abay saw with his own eyes all the injustice that prevailed in the steppe, and he decided to struggle with it.

Abay Kunanbayev is one of the giants of the word, thought and spirit. He was able to achieve harmony forms and content in poetry, prose, translations, and in music. The poet improved his language, and as a thinker he rose to the heights of philosophical abstraction, penetrated into the essence of complex life and moral-ethical values. In Abay's creativity the love for the Motherland is organically merges with the love for human, these are the origins of his humanism, therefore he is a model and a spiritual mentor for the poets and the thinkers of the subsequent eras.

Abay's song creativity originated based on the rich field of Kazakh traditional art. The era of Abay is the XIX century, when the creative and performing skills of Kazakh musicians reached the highest blooming. In the village of Abay there was a musical circle, which was attended by musically gifted youth- Abay's children Akylbay, Magauiya, Abdrakhman, followers-Shakarim, Turagul, Gulbadan, Kakitay, Rahima, Azhar, Mussa, Asset, Shashubay and many others. They played various Russian and European folk instruments-dombra, sybyzgy, harmonic, violin, made ensembles, performed songs solo, duet and chorus. They contributed to the promotion of the musical heritage of Abay Kunanbayev.

Thus, Abay's songs were spread during his lifetime. When it comes to especially gifted musicians next to Abay, the singer Muha Adilkhanov is first of all remembered. Another propagandist creativity mentor – Almgambet Apsalyamov, which was named «singer of Abai». Although he did not compose music himself, his work proved invaluable in popularizing Abay's songs. Descendants of akyn also played a significant role in this case. His granddaughter Maken Turagulkyzy is another successor, transferred the heritage of the ancestor to the next generation. If in the 30s A. Zhubanov recorded and notated the legacy of the poet-composer performed by Maken Turagulkyzy, then L.Khamidi made a notation of several songs from the mouth of Arkham Iskakov.

Желсіз түнде жарық ай/Желсиз түнде жарық ай/Zhelsiz tunde zharyk ai

«Желсіз түнде жарық ай» – Абайдың ән мұрасындағы лирикалық махаббат тақырыбындағы ерекше ән. Ел арасына кең тарап орындалып жүрген, осы тақырыптағы «Айттым сәлем, Қаламқас», «Көзімнің қарасы», «Желсіз түнде жарық ай» әндерінің әрқайсысының өзіне тән ерекшеліктері бар. Бірінде нәзік сезім басым болса, бірінде терең ойлылық, енді бірінде ашық мінез бен асқақ көңіл бейнеленеді

Самую многообразную группу песенного наследия Абая представляет любовно-лирическая. «Айттым сәлем, Қаламқас», «Козимнин карасы», «Желсиз түнде жарық ай» – песни эти любимы народом и поются повсеместно, они многолики: нежные, проникновенные, светлые и возвышенные.

The love-lyrical songs are most diverse group of Abay's song heritage. These songs are loved by the people and are sung everywhere; they are many-sided-gentle, heartfelt, bright and sublime - «Ayttytm Salem, Kalamkas», «Kozimnin karasy», «Zhelsiz Tunde Zharyk Ai» and many others.

162. Желсіз түнде жарық ай

Абай Құнанбайұлы

Орындаған Тілеубай Әнәпия

Сабырмен, көтеріңкі $\text{♩} = 80$

Жел - сіз түн - де жа - рық ай,
сәу - ле - сі су - да ді - ріл - деп.
А - уыл - дың жа - ны те - рең сай,
та - сы - ған ө - зен гү - ріл - деп.

Желсіз түнде жарық ай,
Сәулесі суда дірілдеп.
Ауылдың жаны терең сай,
Тасыған өзен гүрілдеп.

Қалың ағаш жапырағы,
Сыбырласып өзді-өзі.
Көрінбей жердің топырағы,
Құлпырған жасыл жер жүзі.

Тау жаңғырып, ән қосып,
Үрген ит пен айтаққа.

Келмеп пе едің жол тосып,
Жолығуға аулаққа?

Таймандамай, тамылжып,
Бір суынып, бір ысып.
Дем ала алмай, дамыл қып,
Елең қағып, бос шошып.

Сөз айта алмай бөгеліп,
Дүрсіл қағып жүрегі.
Тұрмап па еді сүйеніп,
Тамаққа кіріп иегі?

Қараңғы түнде тау қалғып / Карангы түнде тау калгып Karangy tunde tau kalgyp

Терең философиялық ой, трагико-драмалық сарындар, жалғыздық тақырыбы «Қараңғы түнде тау қалғып» әнінде бейнеленген. Бұл И. Гетенің «Песня ночного сторожа» өлеңінің еркін поэтикалық көрінісі болып табылатыны белгілі. Абай М. Ю. Лермонтов арқылы өзінің ішкі әлеміне үндес еркін аударма жасап, өлеңдерді ұлттық қабылдау және түсіндіру призмасы арқылы шебер ойнатты.

Глубокое философское раздумье, трагико-драматические мотивы, тема душевного одиночества отражены в песне «Карангы түнде тау калгып». Она является свободным поэтическим выражением стихотворения И.Гёте «Песня ночного сторожа». Абай через М.Ю. Лермонтова сделал вольный перевод, мастерски воспроизвёл стих через призму национального восприятия и трактовки.

Deep philosophical thinking, tragical-dramatic motifs, the theme of emotional loneliness are reflected in the song «Karangy tunde tau kalgyp». It is a free poetic expression of Goethe's poem «The night watchman's song». Abay made a free translation through M.Y.Lermontov, masterfully reproduced the verse through the prism of national perception and interpretation.

163. Қараңғы түнде тау қалғып

Абай Құнанбайұлы
Орындаған Қайрат Байбосынов

Баяу, терең сезіммен ♩ = 66

Қа - раң - ғы түн - де тау қал - ғып, Ұй - қы - ға
ке - тер бал - бы - рап.
Да - ла - ны жым - жырт, дел - сал
кып, Түн ба - са - ды сал - бы - рап.

Қараңғы түнде тау қалғып,
Ұйқыға кетер балбырап.
Даланы жым-жырт дел-сал қып,
Түн басады салбырап.

Шаң шығармас жолдағы,
Сілкіне алмас жапырақ.
Тыншығарсың сен-дағы
Сабыр қылсаң азырақ.

Сен мені не етесің? / Сен мени не етесин? / Sen meni ne etesin?

«Сен мені не етесің» – Абайдың 1889 ж. жазған өлеңі. Осы күнге дейін бұл әннің екі түрі ел ішіне кеңінен тараған. Әннің 1-түрін композитор Л. Хамиди 1935 ж. Ә. Ысқақовтан жазып, нотаға түсірген. Ал 2-түрін 1984 ж. музыка зерттеуші Қ. Жүзбасов Абайдың туған немересі М. Мұхамеджановадан магнитофонға түсіріп, нота жазбасымен хаттаған. Әннің екі түрі, сәл ғана әуен-ырғақ өзгерістері болмаса, бір-бірінен онша алшақтамайды. Абайдың бұл әні өзгеше ырғағы, шумағы және ұйқасы бар өрнек тудырған туындыларының бірі болып есептеледі. Ол – қазақ поэзиясында да, әнге салған өлең өлшем-өрнегі бойынша да оқшау тұрған дүние.

«Сен мени не етесин» – стихотворение Абая, написанное в 1889 г. Известны два вида этой песни. 1-й записал и нотировал композитор Л.Хамиди в 1935 г. от Архама Искаков. А 2-й вид – в 1984 г. записал на магнитофон от родной внучки Абая М.Мухамеджановой и сделал нотную расшифровку музыковед К.Жузбасов. Два вида песни, при отсутствии небольших изменений мелодии и ритма, неотрывны друг от друга. Данная песня Абая считается одной из своеобразных в плане ритма и композиции.

«Sen meni ne etesin» – a poem by Abay written in 1889. Two types of this song are known. The first recording and notation was done by composer L. Hamidi from Arkham Iskakov in 1935. The second type – in 1984, he recorded on a tape recorder from Abay's native granddaughter M. Mukhamedzhanova, and musicologist K. Zhuzbasov made a musical decoding. Two types of the song are closely related, although there are slight changes in the melody and rhythm.

164. Сен мені не етесің?

Абай Құнанбайұлы
Орындаған Перизат Тұрарова

Асықпай, мұнды ♩ = 84

Сен ме - ні н(е) - те - сің?

Ме - ні тас - тап, Ө - нер бас - тап Жа - йы - ңа.

Жә - не ал - дап, Ар - бап, Өз бе - тің-мен сен ке - тер - сің

Сен мені не етесің?

Мені тастап,
Өнер бастап,
Жайыңа.

Және алдап,
Арбап,

Өз бетіңмен сен кетерсің.

Кім білер ертеңді?

Өлім айтпас,
Келсе, қайтпас
Кісіге.

Бүгінгі күн,
Бармын,

Жолдас еттің сен бөтенді.

Ғашықтық – қиын жол.

Жетсең – жеттің,
Жетпей өттің,
Не болды?

Арманда өмір,
Өтті,

Ойлар ма екен бір мені ол?

Білесің, сен зерек,
 Мен пәндеңе,
 Болды деме,
 Кел, қарас.
 Ешкім сөгіс
 Айтпас,
 Рахым қылсаң,
 Кел ертерек!

Сен аттың жөнсіз оқ,
 Тәңірі – қазы.
 Тас таразы,
 Тентекті,
 Сұрамас деп,
 Қалма,
 Серт бұзғанның, біл, орны – шоқ.

Сұрғылт тұман дым бүркіп / Сургылт туман дым буркип/ Surgylt tuman dym burkip

«Сұрғылт тұман дым бүркіп» әні – Абайдың А.Дельвигтен аударған өлеңінен үзінді. 1892 жылы жазылған. Он алты жолдық өлеңнің жалпы мағынасын ғана сақтап, өлеңді еркін әдіспен аударған.

Эта песня – отрывок из перевода Абаем стихотворения А.Дельвига. Создана в 1892 г. Перевод осуществлен свободно путем сохранения общего смысла шестнадцатистрочного стиха.

The song «Surgylt tuman dym burkip» is an excerpt from the translation of A. Delvig by Abay. It was done in 1892. It is a free translation, which preserves the general meaning of the sixteen-syllable verse.

165. Сұрғылт тұман дым бүркіп

Абай Құнанбайұлы
 Орындаған Әділет Мұса

Орташа, оймен ♩ = 156

Сұр - ғылт тұ - ман дым бүр - кіп, Бар - қыт беш - пент су - лай -
 ды. Же - ні - ме - нен көз сұр - тіп,
 Сұр - ла - нып жі - гіт жы - лай - ды.
 Ә - йел - мі - сің жы - ла - ма, Тә - уе - кел қыл құ - дай -
 ға. Ө - лең айт! Үй - ге қайт!

Сұрғылт тұман дым бүркіп,
Барқыт бешпент сулайды.
Жеңіменен көз сүртіп,
Сұрланып жігіт жылайды.

Қайырмасы:
Әйелмісің, жылама,
Тәуекел қыл Құдайға!
Өлең айт!
Үйге қайт!

Атаңды анаң азғырып,
Тұрғызбаған бейішке.
Алласы оны жазғырып,
Әкелді бастап кейіске.

Қайырмасы:
Әйелде ешбір опа жоқ,
Бүгін – жалын, ертең – шоқ.
Бетті жу!
Белді бу!

Татьянаның хаты / Татьянанын хаты / Tatyananyn khaty

Абай ән мұрасының едәуір бөлігін А.С. Пушкиннің «Евгений Онегин» романы бойынша жазылған циклы құрайды. Пушкин поэзиясына құштар болған Абай 1887-1889 жылдары бірнеше үзінділерді аударып, оларға музыка шығарады (бірнеше нұсқасы бар 13 атау). Солардың ішінде, қазақ даласында кең танымалдыққа ие болған – «Татьянаның хаты» әні.

Значительную часть песенного наследия Абая составляет цикл по роману А.С.Пушкина «Евгений Онегин». Глубоко влюблённый в поэзию Пушкина Абай в 1887-1889 годах переводит несколько отрывков и сочиняет к ним музыку (13 названий с вариантами). Это, прежде всего, широко известная песня «Татьянанын хаты» – «Письмо Татьяны».

A significant part of the song heritage of Abay is a cycle based on the novel «Eugene Onegin» by A.S.Pushkin. Abay was deeply in love with Pushkin's poetry, and in 1887-1889 translated several passages and composed music for them (13 titles with variants). This is first of all the well-known song «Tatyananyn khaty» – «Tatiana's Letter».

166. Татьянаның хаты

Абай Құнанбайұлы
Орындаған Ардак Исатаева

Асықпай, мұнды ♩ = 90
mf

Тә - нір қос - кан жар е - дің сен, Жар е - т(е)ал - май
ке - тіп ең. Ол ке - зім - де ба - л(а)е - дім мен,
А - я - мас - қа бе - кіп - ең

Тәңір қосқан жар едің сен,
Жар ете алмай кетіп ең.
Ол кезімде бала едім мен,
Аямасқа бекіп ең.

Талақ етіп бұл ғаламды,
Болды мәлім кеткенің.
Кінәсі жоқ жас адамды,
Қатты соққан не еткенің?

Елжіреген жас емес пе ем?
Еппен айтсаң жұбатып,
Мен ғашыққа мас емес пе ем?
Кетсең еді ұзатып.

Сен жаралы жолбарыс ең,
Мен киіктің лағы ем,
Тірі қалдым өлмей әрен,
Қатты батты тырнағың

Әсет Найманбаев
Асет Найманбаев
Asset Naimanbayev

Әсет Найманбаев (1867-1922) – ақын, композитор, қазақ музыка өнерінің тарихында өзіндік орны бар ірі тұлға. Арқа ән дәстүрінің контекстінде қарастырылатын Әсеттің шығармашылығы Тарбағатай өңіріне де жат емес екенін атап өту керек. Әншінің туған жері Арқа болғанымен, ес біліп, ел таныған жері Тарбағатайдың бауыры екені мәлім. Оның шығармашылығының қалың көпшілікке алғаш таныстырылуы Ілияс Жансүгіровтің 1928 жылғы мақаласынан бастау алса, композитор ретіндегі әндерінің қазақ еліне танылуы, насихатталуы 1950 жылдардағы Дәнеш Рақышевтің Қытайдан келуімен тікелей байланысты.

Оған дейін ақынның мұралары Арқаға кең тарай қойған жоқ. Арқаның ертедегі үлкен әншілерінің арасында Әсет әндерін орындағандары кездеспейді, тіпті жоққа тән. Есесіне, бұл кездерде әншінің әндері Тарбағатайдың арғы-бергі бетінде орындалып жатты. Демек, Әсет әндері Шығыс Қазақстан ән мектебіне тікелей қатысты. Жалпы, Әсет әндері құрылымдық жағынан Арқа композиторларынан бөлек екендігі анық. Сондықтан, болашақта ақынның шығармашылығындағы ерекшеліктерін қалыптасқан ортасының өнері, мәдениетімен салыстыра отырып, терең музыкалық зерттеулер жасалуы тиіс.

Әсет Қарқаралы уезінің Темірші болысының 8-ші ауылында, қазіргі Қарағанды облысы, Ақтоғай ауданында дүниеге келген. Бала кезінен жетімдікті, жоқшылықты көп көргенімен, тілге жүйрік болып өседі. Ол – ұлы Абай ақынның дарынды шәкірттерінің бірі, ұстазының озық ағартушылық идеяларын өз шығармашылығында ән-жырмен насихаттаған. Ең алдымен өзін әнші санаған асқақ орындаушы Әсет, ұлттық мәдениетпен қатар, орыс және шығыс әдебиетін жетік білген, оларды аударып, өзінің де ірі қиссадастандарын жазған. Оның 40-тан астам әні композициялық құрылымы, музыкалық тілі, ауқымы жағынан күрделі, әуені мен сөзі шебер үйлескен, терең мағыналы болып келеді. Ақын, композитордың ірі поэзиялық шеберлігін жоғары бағалаған қазақ әдебиетінің М.Әуезов, С.Сейфуллин, І.Жансүгіров, М.Дүйсенов, Е.Исмаилов, т.б. Әсеттің музыкаға, әншілікке көбірек көңіл аударғанын да атап өткен. Музыкалық тұрғыдан Әсет шығармашылығына қатысты А.Жұбанов, Қ.Жүзбасов, З.Қоспақовтың еңбектері түбегейлі болып табылады.

Асет Найманбаев (1867-1922) – выдающийся казахский поэт, композитор, его творчество является одной из ярких страниц казахского музыкального искусства. Следует отметить, что оно обычно рассматривается в контексте

традиций аркинского региона, не чуждо и для культуры Тарбагатая. Асет родился в просторах Арки, но рос и формировался как личность у подножья Тарбагатайских гор. Имя Асета официально для широких масс впервые было представлено в статье Ильяса Жансугурова 1928 г., а популяризация его как композитора связана с приездом в 1950-е годы в Казахстан из Китая Данеша Ракишева. До этого песни Асета в Казахстане особо не распространялись. Не отмечается также их исполнение значимыми фигурами Аркинской песенной традиции. Но в это время они звучали по обе стороны Тарбагатая. Также важно отметить, что песни Асета по структуре и стилю отличаются от музыки композиторов Арки, но связаны с культурой и искусством среды его становления.

Асет родился в 8-ом селе Темиршинской волости Каркаралинского уезда, ныне – Актогайском районе Карагандинской области. Его детство было полно лишений, он рано потерял родителей, глубоко познал нужду и бедность. Асет был одним из талантливых учеников великого поэта Абая, пропагандировал в своем творчестве прогрессивные просветительские идеи своего наставника. Считавший себя, прежде всего, певцом, Асет действительно мастерски владел вокальным искусством, знал не только национальную культуру, но и русскую, и восточную литературу, переводил произведения и писал крупные сочинения – дастаны и кисса. Глубокие по смыслу песни Асета (свыше 40) являются сложными в плане композиционной структуры, музыкального языка и по масштабам. Выдающиеся представители казахской литературы М.Ауэзов, С.Сейфуллин, И.Жансугуров, М.Дуйсенов, Е.Исмаилов высоко ценили значительное поэтическое мастерство акына и композитора, отмечая, что Асет большое внимание уделял музыке и пению. В музыковедческом аспекте исследуемыми являются труды А. Жубанова, К. Жузбасова, З. Коспакова.

The creativity of the great Kazakh poet, composer **Asset Naimanbayuly** is one of the brightest pages of the Kazakh musical art. It should be noted that the creative work of the poet, which is usually considered in the context of the traditions of the Arka region, is also close to the culture of the Tarbagatai region. Although Asset was born in the Arka, he grew up and developed as a personality at the foothills of the Tarbagatai mountains. Ilyas Zhansugurov in 1928 officially introduced Asset's name to the general public for the first time in his article, and he became popular as a composer due to the arrival of Danesh Rakishev in Kazakhstan in the 1950s. Before that, Asset's songs were not particularly spread in Kazakhstan. The significant figures of the Arka tradition also haven't sing his songs. But at this

time they sounded on both sides of Tarbagatai. That is, Asset has his part, which he contributed and received from the Tarbagatai region. It is also important to note that Asset's songs differ in structure and style from the music of Arka composers. Therefore, in the future, deep musical studies should be conducted, which will compare the features of Asset's creativity with the culture and art of the environment of its development.

Asset was born in the 8th village of Temirshi volost of Karkaraly county, now-Aktogay district of Karaganda region. His childhood was full of deprivation, he lost his parents early, faced poverty. Asset was one of the talented students of the great poet Abay, and promoted progressive educational ideas of his mentor in his creative work. First of all, Asset considered himself a singer, who really had excellent vocal skills, knew not only the national culture, but also Russian and Eastern literature, translated them and wrote major works-dastans and kissa on this topic. Asset's songs (over 40) which have deep meaning have complex composition structure, musical language and scale. Such outstanding representatives of Kazakh literature as M.Auezov, S.Seifullin, I.Zhansugirov, M.Duysenov, E.Ismailov, who highly evaluated the significant poetic skill of the akyn and composer, also noted that Asset paid great attention to music and singing. In musicological aspect the works by A. Zhubanov, K. Zhuzbasov, Z. Kospakov are very comprehensive.

Ардақ / Ардак / Ardak

Махаббат тақырыбында шығарылған көпнұсқалы әндердің бірі – «Ардақ». Оның бүгінгі таңда 8 нұсқасы белгілі. Әннің 3 нұсқасын А.В.Затаевич жазып алған екен. Олардың бірі Ғаббас Айтбаевтың шебер орындауында күрделі иірімдермен болса, екеуі этнофорлардан (Тұрлыхан Хасеновтің және Иманхан Әбдіхановтың орындауында) қарапайым түрде қайырмасыз жазылып алынған. Дегенмен, ең жиі орындалатыны – Дәнеш Рақышев айтқан нұсқасы. Бұл ән Қ.Жүзбасовтың «Инжу-маржан» кітабына да енген. Затаевич кезінде әнді сөзсіз, тек нотасын жазып алғандықтан, Қ.Жүзбасов бұл әннің әуеніне Әсеттің «Үлкен Ардақ» әнінің сөзін лайықтап, қалпына келтіруге тырысқан.

Одна из многовариантных песен на тему любви – «Ардак». На сегодняшний день известно 8 вариантов. 3 из них записал А.В. Затаевич. Один из них представлен в мастерском исполнении Габбаса Айтбаева, а два – от этнофоров (в исполнении Турлыхана Хасенова и Иманхана Абдыханова) – в более простом виде без припева. Тем не менее, наиболее распространенным является вариант Данеша Ракишева. Эта песня также вошла в сборник «Инжу-маржан» К. Жузбасова. Поскольку А.Затаевич издал песню без текста, К.Жузбасов заимствовав эту запись, пытался приспособить ее, присоединив к ней слова песни «Улькен Ардак».

One of the multivariant songs on the theme of love is «Ardak». To date, 8 variants are known. 3 of them were recorded by A.Zataevich. One of them is skillfully performed by Gabbas Aitbayev, and two version were recorded from ethnophores (performed by Turlykhan Khasenov and Imankhan Abdykhanov) - in a simpler form without a chorus. However, the most common is the version of Danesh Rakishev. The song is also included into the collection «Inzhu-Marzhan» by K.Zhuzbasov. Since A.Zataevich issued the song without the text, K.Zhuzbasov, who borrowed this particular record, tried to adapt it by putting the words of the song «Ulken Ardak» into it.

167. Ардақ

Әсет Найманбайұлы
Орындаған Бейісхан Бекбаев

Еркін, шырқата ♩ = 90

f

Ой, Ар - дақ!

Ар - дақ - жан, сен д(е)ар - ман - да, мен д(е)ар - ман - да, Жо - лық - тық

бұл - дыр күн - ге, ей, бұл жал - ған - - - да.

Қай - те - йін күн - дер зу - лап ө - тіп жа - тыр, Же - т(е)ал - май,

ау(ы) - лың а - лыс, ей, жер шал - ғай - - - да.

Өт - тің - ау жал - ған, Кеш - тім - ау сай - ран, да - ри - ға - ау.

Бол - ма - с(а)е - кен, ей,

Бә - рі д(е)ей ар - ман.

Ардақжан, сен де арманда, мен де арманда,
Жолықтық бұлдыр күнге бұл жалғанда.
Қайтейін күндер зулап өтіп жатыр,
Жете алмай ауылың алыс жер шалғайда.

Қайырмасы:
Өттің жалған,
Кештім сайран.
Болмаса екен
Бәрі арман.

Ардақжан, сен де ақмандай, мен де ақмандай,
Арасы екі ауылдың қалды шалғай.
Кешегі жиырма бестің базары да,
Не керек. өтіп кетті күн батқандай.

Қайырмасы:
Өттің жалған,
Кештім сайран.
Болмаса екен
Бәрі арман.

Kіші Ардақ / Киши Ардақ / Kishi Ardak

«Кіші Ардақ» – Әсеттің биік әндерінің бірі. Оның да жеткізушісі – Д.Рақышев. Қ.Жүзбасов бұл әнді алғаш рет таспаға жазып, нотаға түсіріп, «Инжу-маржан» жинағына енгізген.

Песня «Киши Ардақ» – одна из наиболее показательных песен Асета. Ее также сообщил Д.Рақышев. Первым ее записал, нотировал и включил в сборник «Инжу-маржан» музыковед К.Жузбасов.

The song «Kishi Ardak» is one of the highest songs of Asset. It was also reported by D. Rakyshev. Musicology K. Zhuzbasov made first recording and notation and included it into the collection «Inzhu-Marzhan»

168. Кіші Ардақ

Әсет Найманбайұлы
Орындаған Нұржан Жанпейісов

Шарықтата ♩ = 100

О, Ар - дақ! Ат қай-д(а)у Ақ - ба - қай - дай

ақ - сай жел-ген, Қыз қай-д(а)у Ар - дақ - жан - дай

кө - зі күл - ген, ай - дай. А - лыс - тан

ат - тер - ле - тіп кел-ге - нім - д(е)ау,

Айт - тыр - май - - - - - ау

бұ - йым - - - - - тай - д(ы)ау, Ар - дақ, ө-з(і)ау біл - ген -

- - - - - ау. Ха - лі - гү - лі, дә - ли - лім - ай - ау,

Ат қайда Ақбақайдай ақсай желген,
Қыз қайда Ардақжандай көзі күлген.
Алыстан ат терлетіп келгенімде,
Айттырмай, бұйымтайды өзі білген.

Ат қайда Ақбақайдай жарысарға,
Ардаққа создым қолды алысарға.
Жайлауға ел қондырып, қозы сойып,
Күн бар ма Ардақ қызбен табысарға?

Қысмет / Кысмет / Kysmet

«Қысмет» – Әсеттің қолтаңбасы шындалып, әбден қалыптасқан кезде пайда болған күрделі әні. Қазақ ән мәдениетінің жауһарларының бірі. Шығарманың музыкалық тілі Арқа дәстүріне жақындау, жоғары регистрде Арқа әндеріне тән «ақындық әуендік формуламен» (С.Ә.Елеманованың термині) басталып, диатоникалық сазда кең ауқыммен орындалады. Ән жоғары орындаушылық шеберлікті қажет етеді.

«Кысмет» – один из шедевров казахской песенной культуры. Сложная песня, созданная в зрелый период творчества Асета. Музыкальный язык произведения приближается к традициям Арки и начинается акыным зачином в верхнем регистре, характерном для аркиных песен, в широком диапазоне. Песня требует высокого исполнительского мастерства.

The song «Kysmet» is one of the masterpieces of Kazakh song culture, a complex song created in the mature period of Asset's creativity. The musical language of the work is close to the traditions of the Arka and begins in the upper register with the «akyn's musical formula» (S.A.Elemanova's term), which is typical of Arka songs, in a wide range. The song requires high performing skills.

169. ҚЫСМЕТ

Әсет Найманбайұлы
Орындаған Дәнеш Рақышев

о - о - о - о - о - оу, да - ры - ма - ған. Ас-пан-ның а - я - сын - да
 эн шал - қыт - қан, Бұл-бұл-мын дау-сым көк - те да - мыл - да - ған.
 Кө-ме-кей көк қа - бы - сын эн - мен аш-сам, Тө - гі-ліп мер - уерт мар-жан
 са - уыл - да - ған. Ә - ри - тәй, ә - ри - тө - ри - тө - ри - тәй,
 Ә - ри - тө - ри - тө - ри - тәй. Хау - лү - лү - лүл - лү,
 Хау - лү - лү - лү - лү - лау, Ли - ла - ла - лил - лау,
 Хау-лай, лә - ләл - ла-ли - ли - лау, Ха-ли-ла-ли-ла-лил-дау, Ә-ли-лә-ли-лә-ли-ләй,
 Ә - ди - дә - ди - дә - ди - дәй. Ә - ди - дә - ди - дә - ди - дәй, Ә - ди - дә - ди - дә - ди - дәй.

Арғынмын, атым – Әсет, арындаған,
 Арындап ән сала ма дарымаған.
 Аспанның аясында ән шалқытқан,
 Бұлбұлмын даусым көкте дамылдаған.
 Көмекей көк қабысын әнмен ашсам,
 Төгіліп меруерт-маржан сауылдаған.

Тұлпармын топтан озған тосырқаман,
 Шаршы топ, қарсы өрім жоқ шабылмаған.
 Жорғамын, жортарманмын жұрттан озған,
 Майдамын, майда желмін мамырлаған.
 Жұртымның аса дүбір жиынында,
 Бұл күнде ән адыра салынбаған.

Әсеттің көпсалалы ән шығармашылығының ерекше бір тармағы деп махаббат лирикасын айтуға болады. Солардың ішінде «Қарагөз сәулем көз көрген», «Ардақ», «Мақпал», «Әпитөк», «Инжу-маржан» әндерін ерекше атап өту керек. Ұсынылып отырған «Мақпал» әнінің бірнеше нұсқасы бар. Оның I-нұсқасы әнші Д.Рақышевтің айтуымен белгілі болса, кейінгі уақытта Қытайдан келген әншілердің орындауында әннің аса нәзік, баппен ғана сызылтып отыратын II-нұсқасы жетіп отыр. Бұл «Қазақтың дәстүрлі 1000 әні» антологиясына енген, қазіргі кезде жетіген аспабының сүйемелімен әнші Г.Бөкейханқызы орындап жүр. Бұдан басқа, «Мақпалдың» III нұсқасы да бар. Оны жеткізуші – әнші Нұрбек Әділбеков. Н.Әділбековтің айтуынша, бұл әнді ол анасынан естіп үйренген, ал анасы Арап ақыннан үйреніп қалған екен. Кейіннен ұстазы Д.Рақышевтың рұқсаты мен ризашылығын алып, радионың «Алтын қорына» жазып қалдырады. «Мақпал» әнінің тағы бір нұсқасын Қыдырмолда Әділбеков те жеткізген.

Значительной ветвью многогранного песенного наследия Асета является любовная лирика. Следует особо выделить произведения «Karagoz saulem koz korgen», «Ardak», «Makpal», «Apitok», «Inzhu-Marzhan». Представленная песня «Makpal» дошла до нас в нескольких версиях. Так, 1-ая из них, которая включена в настоящее издание, стала известной в исполнении Данеша Ракишева. В аудио-антологию «1000 традиционных песен казахского народа» вошел 2-ой вариант, который был исполнен певцами из Китая и имеет более нежное, размеренное звучание. Сейчас ее популяризирует Г.Бокейханқызы, исполняя в сопровождении жетыгена. 3-ий вариант песни сообщил Нурбек Адильбеков, который выучил ее у матери, в свою очередь, перенявшей ее у акына Арапа. Позже с позволения своего Учителя Данеша Ракишева он записал эту песню, сохранив ее в «Золотом фонде» казахского радио. Еще один вариант песни распространил Кыдырмолда Адильбеков.

A significant branch of the multi-faceted song heritage of Asset is the love lyrics. Among them it is necessary to highlight such works as «Karagoz saulem koz korgen», «Ardak», «Makpal», «Apitok», «Inzhu-Marzhan». The presented song «Makpal» has reached us in several versions. So, the 1st of them, which was included in this edition, became famous in the performance of Danesh Rakishev. The audio- anthology «1000 traditional songs of the Kazakh people» includes the 2nd version, which was performed by the singers from China and has a more gentle, measured sound. Now G.Bokeikhankyzy promotes it, and sings it with accompaniment of jetygen. The III-d version of the song was reported by Nurbek Adilbekov, who learned it from his mother, who, in turn, learned it from the akyn Arap. Later, with the permission of his Teacher Danesh Rakishev, he recorded this song in the «Golden Fund» of the Kazakh radio. Another last version of the song was disseminated by Kydyrmolda Adilbekov.

170. Мақпал

(1-түрі)

Әсет Найманбайұлы
Орындаған Дәнеш Рақышев

Орташа, шырқата ♩ = 110

Мақ - пал - ға(а)у айт - тым сә - лем

шын зе - рек деп, А - қы - лы бас - қа

жан - нан, о - оу, өз - ге - рек деп.

Бол - ма - са мен қай - та - йын ай - нал - мас - тан,

Мақ - пал - жан жүр - ген шы - ғар, о - оу, мен ке - лед(і) деп.

Мақ - пал - ау, Мақ - пал, Мақ - пал - ау, Мақ - пал,

Ой - ой, кө - кем, Ой - ой, кө - кем, дү - ри(я) - ой, ау.

Ү - кі - лі ко - ңыр а - л(а)үй - рек се - кіл - дім - ау,

Көр - ге - сін ди - да - рың - д(ы)ай, е - ей, ө - кін - дім - ай.

Мақпалға айттым сәлем шын зерек деп,
Ақылы басқа жаннан өзгерек деп.
Болмаса мен қайтайын айналмастан,
Мақпалжан жүрген шығар мен келеді деп.

Қайырмасы:
Мақпал-ау, Мақпал,
Ой-ой, көкем, дүрия-ай.

Үкілі көк ала үйрек секілдім,
Көргесін дидарыңды өкіндім.

Мақпалдан қайттым бір күн кербалақтар,
Асынып садағымды қорамсақпен.
Көрсем де құрайды атқаным жоқ,
Ұқсаттым Мақпалжанға шын жүректен.

Қайырмасы:

Инжу-маржан (I) / Инжу-маржан (I) / Inzhu-marzhan (I)

Көркемдігі жағынан «Қысметтен» кем түспейтін «Инжу-маржан» әнінде Шығыс Қазақстан стилінің ерекшеліктері көбірек орын алған. Ол пентатоника сазында, орта регистрде, баянды орындалады. Оның жоғары регистрде басталуы – ән авторының кәсібилігінің айғағы. «Инжу-маржан» әнінің 6 нұсқасы мәлім. Бірақ олардың аздаған айырмашылықтары көбінесе ырғақ, екпінінде, әуен-сазында байқалғанымен, жалпы бұлардың бәрі бір ән екені байқалып тұрады. Атауына сай композитор шығармашылығының инжу-маржаны болып табылатын бұл әнді қазақтың дәстүрлі ән мәдениетінің зерттеушісі З.Қоспақов ақынның шығармашылық «келбеті» деген.

В песне «Инжу-маржан», которая по художественному замыслу не уступает песне «Кысмет», преобладают особенности стиля Восточного Казахстана. Она исполняется размеренно в среднем регистре мажорной пентатоники. Начало в высоком регистре указывает на профессионализм ее автора. Известны 6 вариантов. Несмотря на небольшое различие в ритме, темпе, мелодике, в целом, не вызывает сомнения тот факт, что это – одна песня. Данное сочинение, которое действительно является жемчужиной творчества композитора, известный музыковед З.Коспаков, специалист по изучению традиционной песенной культуры казахов, называет визитной карточкой творчества Асета.

The song «Inzhu-marzhan», which is as artistic as the song «Kysmet», is dominated by the peculiarities of the style of East Kazakhstan. It is performed in the major pentatonic, in the middle register, in a measured presentation. Its beginning in the high register testifies to the high professional level of the song. There are 6 variants of the song «Inzhu-Marzhan». Though little difference is observed in the rhythm, the pace, melonchaly, but overall no doubt the fact that it is one song. This work, which is really the pearl of the composer's creativity, is called by the famous musicologist Z. Kospakov – specialist in the study of traditional song culture of the Kazakhs, the visit card of Aset's creativity.

171. Инжу-маржан

(1-түрі)

Әсет Найманбайұлы
Орындаған Толғанбай Сембаев

Орташа, сағынышпен ♩ = 166

Ә - уе - ле - тіп ән сал - са ән-ші Ә - сет - ау,
Ақ - ку - ме - нен
ас - пан - да жер тіл - де - сед, Ер - кем, се-ні
са - ғын - дым. Да - уыл - да - тып тұ - нық - тан

шық - қан дау - сым - ау,

Жү - ре - гім - нен күң(і) - ре - ніп

жел - дей е - сед, Са - ғын - бас - қ(а)й не ша - р(а)у?

тезірек ♩ = 176

Ін - жу - мар - жан се - кіл - д(і)ай, Ал кө - рін - ген

көр - кің - д(і)ай. Гүл ма - йы - сып, гүл жай - нап,

алғашқы екпін ♩ = 166

Бір кө - рін - сен, ер - кем - ай. Сей - філ - Мә - лік, —

Жа - мал - дай, Бей - не - ті - ң(е)ай көн - сем - ай,

Қо - зы - Көр - пеш, Ба - ян - дай,

Бір мо - ла - да, оу, өл -

сем - ай. Са - ғын - дыр - ған,

оу,

ер - кем - ай.

Әуелетіп ән салса әнші Әсет,
Аққуменен аспанда жер тілдеседі.
Еркем, сені сағындым!
Дауылдатып тұнықтан шыққан даусым,
Жүрегімнен күңіреніп желдей еседі.
Сағынбасқа не шара?!

Қайырмасы:

Ақжу-маржан секілді-ай,
Ал, көрінген көркінді-ай.
Гүл майысып, гүл жайнап,
Бір көрінсең, еркем-ай.
Сейфіл-Мәлік, Жамалдай,

Бейнетіңе көнсем-ай.
Қозы-Көрпеш, Баяндай,
Бір молада өлсем-ай.
Сағындырған еркем-ай.

Әсеттей сал, ән салсаң аңыратып,
Орман-тоғай, өзенді жамыратып,
Еркем, сені сағындым.
Арқыратып, ағызып ән нөсерін,
Толқынымен жүректі жадыратып,
Сағынбасқа не шара?!

Қайырмасы.

Ақылбай Абайұлы Ақылбай Абайұлы Akylbai Abayuly

Ақылбай Абайұлы (1861-1904) – ақын, Абайдың бәйбішесі Ділдәдан туған ұлы. Ол Құнанбайдың кіші әйелі Нұрғанымның бауырында өседі. Жас кезінде Ғабитхан молдадан 4-5 жыл оқиды. Өсе келе өнерге жақын, әнші, домбырашы, скрипкашы болып шығады. Ол Абайдан алыс жүріп өскенімен, шәкірттерінің арасындағы ең дарындысы деген пікір қалыптасқан. «Дағыстан» («Кәрі Жүсіп»), «Зұлыс», «Жаррақ батыр» атты поэмалардың авторы. «Зұлыс» 1923 жылы «Сана» журналының 2-3-сандарында, «Дағыстанның» үзіндісі 1918 жылы «Абай» журналының 5-санында жарық көрген. Ақылбай 1904 жылы 43 жасында Семейде Абайдың қырқын берген күні қайтыс болды.

Ақылбай Абайұлы (1861-1904) – поэт, сын Абая и Дильды (старшая жена). Он вырос у Нурганым – младшей жены Кунанбая. 4-5 лет обучался у муллы Габитхана. Был очень талантливым, даже по некоторым источникам, самым талантливым среди последователей Абая, хорошо пел, играл на домбре и скрипке. Является автором поэм «Дагестан» («Старый Жусип»), «Зулыс», «Жаррак батыр». «Зулыс» вышел в 1923 году в №2-3 журнала «Сана», отрывок «Дагестана» – в 1918 году в №5 журнала «Абай». Умер в 1904 г. в Семипалатинске в день поминок (40 дней) Абая.

Akylbai Abayuly (1861-1904) – poet, son of Abai, born from Dilda. He grew up with Nurganym, Jr., wife of Kunanbai. In boyhood 4-5 years were trained by Mullah Gabitkhan. He was very talented, even according to one source, the most talented among the followers of Abay, sang well, played the dombra and violin. He is the author of the poems «Dagestan» («Old Zhusip»), «Zulus», «Gharrak Batyr». «Zulus» was published in 1923 in No. 2-3 of the magazine «Sana», an excerpt of «Dagestan» – in 1918 in No. 5 of the magazine «Abay». In 1904, in Semipalatinsk, he died on the day of commemoration (40 days) of Abai.

Ақылбай да Абайдың прогрессивті идеяларын бойына сіңіріп, оны қоршаған барлық жастар сияқты музыкалық жағынан дарынды болды. Алайда алғашқы қадамына Әлмағамбеттің ықпалы тиген көрінеді. Қазірде Ақылбайдың бір әні ғана жеткен, оның тек 2 шумағы ғана белгілі. Көркемдік тұрғыдан орайластырып, оны Жәнібек Кәрменов «Ақылбайдың әні» атты әңгімесінде келтірген. Абайдың басшылығымен Матай ауылының қызына құда түсуге барғанда айтуға арналған ән. Біреулер (М.Әуезов, Ж.Кәрменов) «қызды Мекаил үшін аттастыруға барған сапар» десе, енді біреулер (М.Ыбыраимов) Мағауия үшін дейді, ал Б.Ердембеков «Тұрағұлдың жарына құда түскен кезде шыққан ән» деген мәліметтер айтады.

Бұл ауқымды, кең тынысты, биік орындаушылық шеберлікті қажет етеін ән біреудің бірегейі болып табылатын жарқын дүние. М.Әуезовтың өзі айтып, майталман әншілер Жүсіпбек Елебеков, Күләш Байсейітоваға үйреткенінің өзі бұл әннің құндылығын көрсетіп тұр.

Ақылбай был очень музыкальным, как и вся молодежь, окружавшая Абая и впитывавшая его прогрессивные идеи. Однако первые шаги для создания песни были сделаны под влиянием Альмагамбета. До нас дошло лишь это сочинение Акылбая и то только 2 ее куплета. Историю песни в художественном воплощении рассказывает Ж.Карменов в рассказе «Акылбайдын ани» – «Песня Акылбая». Создана она для сопровождения свадебной процессии, которая под предводительством Абая направлялась в аул рода Матай для того, чтобы засватать девушку для брата Акылбая. Существует несколько версий того, для кого сватали невесту. По одной из них (М.Ауэзова, Ж.Карменова) – для Мекаила, по второй (М.Ыбыраимов) – для Мағауии, а по третьей (Б.Ердембеков) – для Турагула. Но достоверен тот факт, что песня создана для свадьбы, где и прозвучала впервые.

Широко распевная песня, требующего высокого исполнительского мастерства, является хоть и единственной песней Акылбая, но значимой в плане художественного совершенства. Тот факт, что М.Ауэзов сам исполнял ее и передал мастерам вокального искусства – Жанибеку Карменову и Куляш Байсеитовой, свидетельствует о важности данного сочинения.

Akylbay was also quite musical like all the young people who were surrounding Abay and perceiving his progressive ideas. However, the first steps were made under the influence of Almagambet. Only one song of Akylbay reached nowadays, and only 2 of its couplets. Zhanibek Karmenov tells the story of the artistic expression of the song in his story «Akylbaidyn Ani» – «Song of Akylbay». The song was created to accompany the wedding procession, which under the leadership of Abay was going to the Matay village for the matchmaking of a girl for Akylbay's brother. There are several versions of matching the bride. According to one of them (M.Auezov, Zh. Karmenov) – matchmaking was done for Mekail, the second (M. Ybyraimov) – for Magauiya, and the third (B.Erdembekov) – for Turagul. But the fact is that the song was created for a wedding and it was first performed there.

172. Ақылбайдың әні

Ақылбай Абайұлы
Орындаған Ахат Кенжебаев

Асықпай, соза $\text{♩} = 86$

mf

Бір ән та - уып Ә - ле - кең, а - хай,
Он ми - нут - та о - йы - ма, а - хай,

бер - де с(ы)ән - ген соң,
о - с(ы)ән түс - т(і)ей,

mf 3 3 3 4

Ма - тай - д(ы)а - лыс бір - та - лай жер - де - ген
Қа - паш - құ - паш қо - лым - д(ы)ай сер - ме - ген

соң ай. А - хау, үй,
соң ай.

trp

ә - ку, дәй - ә - ку, дәй - ау, А - хау, үй, ә -

ку, да - ри - ғаң ай.

Бір ән тауып Әлекең бер деген соң,
Матайды алыс бірталай жер деген соң.
Он минутта ойыма осы ән түсті,
Қапаш-құпаш қолымды сермеген соң.

Ішік кидім бұлғыннан, құндыз жаға,
Жас дәуренді өткіздім бермей баға.
«Ақылжан» деп тұрушы еді талай қыздар,
Сұмдық шықты дейтұғын «Ақыл аға».

Аппақ Майтабанқызы
Аппак Майтабанкызы
Appak Maitabankyzy

Аппақ Майтабанқызы (1904-1961) – ШҰАР-ның Іле аймағы, Қорғас ауданы, Кертас жайлауында дүниеге келген, әнші, домбырашы, ақын. Аппақтың әкесі Майтабан өзіндік қана ауқаты бар, қарапайым шаруа болыпты. Ал шешесі Алмажан өз кезінде ауыл арасындағы той-томалақтарда тартынбай айтыстарға түсетін өлеңші және әнші болған екен. Ағасы Нұрақыннан Аппақ 40-тан астам күй үйренген. Бойжеткен кезінде

Мешпет би, Жабықбай ақалақшы, Тергеусіз зәңгі сияқты ел ағаларына Әсет Найманбайұлының қонақ бола келуі Аппаққа үлкен әсер қалдырған. Қытай қазақтарының ән мәдениетін зерттеген әнші С.Тағзияның айтуынша, Аппақтың адуын айтыскер ақындығы, әншілігі оның халық композиторы болып жетілуін жебей түскен. Кенжебек Мұратбекұлы Аппақтың ел аузында айтылып жүрген «Әсет ақынға», «Көкөзен», «Көлденең су», «Сұржеке», «Бес сарбұлақ», «Шұбар ағаш – ой жайлау», «Кертасым», «Әләлім», «Қайран елім, аман бол», «Туған жер», «Майтөбе», «Жырғалаң», «Көкқамыр» сияқты жиырмадан астам әндері бар екенін айтса, Әлима Ысқақызы да: «Аппақ өз өмірінде «Көкөзен», «Әләлім», «Құбажай» әндерін шығарып, 40 неше жыл бойына шырқап өтіпті», – деп жазады.

Аппак Майтабанкызы (1904-1961) родилась в Коргасском районе Илийского округа СУАР, певица, домбристка и акын. Ее отец Майтабан был простым хозяйственником, а мать Алмажан в свое время была акыном и певицей, выступала на аульных айтысах и больших мероприятиях. В юные годы Аппак более 40 кюев переняла у брата Нуракына. Большое впечатление на певицу в годы отрочества произвел приезд Асета Найманбаева в аул к старшим рода – к бию Мешпету, старшинам Жабыкпаю и Тергеусизу. По словам певца С. Тагзии, исследовавшего песенную культуру казахов Китая, дерзкий нрав, большой поэтический и певческий дар, частые выступления на музыкально-поэтических состязаниях – айтысах определили ее становление как профессионального традиционного музыканта. Кенжебек Муратбекулы отмечает, что в народе бытует свыше 20 песен Аппак, среди которых «Асет акынға», «Кокозен», «Колденен су», «Суржеке», «Бес сарбулак», «Шубар ағаш – ой жайлау», «Кертасым», «Алялим», «Кайран елим, аман бол», «Туган жер», «Майтөбе», «Жыргалан», «Коккамыр». Алима Ыскаккызы пишет: «Аппак в своей жизни сочинила и больше 40 лет исполняла свои песни «Кокозен», «Алялим», «Кубажай».

Appak Maitabankyzy (1904-1961) was born in Korgas area in the Ili district of Xinjiang, she is a singer, dombrist and akyn. Her father Maitaban was a simple business man, and her mother Almazhan was once an akyn and a singer, who sang at aul aitys and large events. In the early years Appak learned more than 40 kuy from brother Nurakyn. During the adolescence the singer was very much impressed by Asset Naimanbayev who arrived to the village to the elders of the clan – biy Meshpet, elders Zhabykpay and Tergeusiz. According to the singer S.Tagzya, who explored the song art of the Kazakhs in China, daring temper and a great poetic and singing gift, frequent performances at musical and poetic competitions – aitys – determined her formation as a professional traditional musician. Kenzhebek Muratbekuly notes that there are more than 20 songs of Appak among the people, including «Asset akynга», «Kokozen», «Koldenen su», «Surjeke», «Bes sarbulak», «Shubar agash – oy jaylau», «Kertasym», «Alalim», «Kairan elim, aman bol», «Tugan jer», «Maytobe», «Zhyrgalan», «Kokkamyr», and Alima Yskakkyzy writes: «Appak in her life created the songs «Kokozen», «Alalim», «Kubazhai» and performed her songs more than 40 years.

Әләлім / Алялим / Alalim

«Әләлім» – аймақтық ерекшеліктері айқын әндердің бірі. Әуен ырғағының оюларын безендіріп тұрған ширақ өлшемдерге (4/4, 2/4) құрылған 16-лық ноталар – Аппақ Майтабанқызының әндерінде жиі кездесетін сипаттамалар. Әннің асимметриялық құрылысы (3+4) да Аппақтың шығармашылығына тән сипаты болып табылады.

Песня «Алялим» является типичной для рассматриваемого региона. Мелкие 16-ые длительности, богато расцвечивающие ритмический рисунок мелодии при четком метре (4/4, 2/4), характеризуют творчество Аппак Майтабанкызы. Несимметричная структура данной песни (3+4 тт.) также является характерной чертой песен Аппак.

The song «Alalim» is typical for the region. Small 16th durations, which provide rich color to the rhythmic pattern of the melody with a clear meter (4/4, 2/4), are the characterizing features of the creativity of Appak Maitabankyzy. The asymmetrical structure of this song (3 + 4) is also a characteristic feature of Appak's songs.

173. Әләлім

Аппақ Майтабанқызы
Орындаған Сәулежан Тағзия

Орташа, әндете $\text{♩} = 80$

mf

"Ә - лә - лім" ба - ла кез - ден сал - ған ә - нім,
 Ән ә - се - рі е - жел - ден жұрт - қа мә - лім, Ә - лә - лім,
 ә - л(і)ақ ө - тер ай - дай за - ма - ным. Жа - ным - да
 ән ыр - ға - ғы мөл - дір бұ - лақ, Та-зар-та-ды кө - ніл - дің
 кір мен да - ғын, Ә-лә-лім, ә-л(і)ақ ө-тер ай - дай за - ма - ным.

Әләлім» бала кезден салған әнім,
 Ән әсері ежелден жұртқа мәлім.
 Әләлім,
 Әлі-ақ өтер айдай заманым.
 Жағымды ән ырғағы мөлдір бұлақ,
 Тазартады көңілдің кір мен дағын.
 Әләлім,
 Әлі-ақ өтер айдай заманым.

Білетін ән қадірін ел тұрғанда,
 «Әләлімге» кім салар мен тұрғанда,
 Әләлім,
 Әлі-ақ өтер айдай заманым.
 Дарыным арыныма алтын қанат,
 Жиырманың шыңына ұмтылғанда.
 Әләлім,
 Әлі-ақ өтер айдай заманым.

Көк өзен / Кок озен / Kok ozen

Бұл ән 1970 жылдан бастап радио арқылы көпшілікке тарала бастады. Әннің мәтіні әртүрлі болып айтылады. Аппақ Майтабанқызының немересі, Шыңжаң қазақтарына танымал күйші Берік Төлепбергенұлы мен мектеп ұстазы, күйші Жаксылық Қасенұлының берген деректеріне сүйене отырып, «Көкөзен» әнінің Аппақ ақынның өз орындауында ұрпақтар жадында сақталған поэтикалық нұсқасы ән нотасының төмен жағына беріліп отыр.

Это песня, посвященная местности Кокозен. В 1970 г. она начала распространяться через радио для широких масс. Сейчас текст песни в отличие от исконной версии изменен. Но, основываясь на сведениях внука Аппак – известного в Синьцзяне кюйши Берика Төлепбергенулы и школьного учителя, кюйши Жаксылыка Касенулы, под нотным текстом представлен оригинальный поэтический вариант, который запомнился в исполнении автора.

«Kokozen». This song is dedicated to the Kokozen area. In 1970, it was disseminated among general publicity through radio. Now the lyrics of the song has changed in contrast to the original version. But based on the information given by the grandson of Appak- Berik Tolepbergenuly, who is a well-known kuyshy in Xinjiang and Zhaksylyk Kasenuuly, under the music text is the original poetic text, which her descendants remembered in the performance of the author, which her descendants remember in the author's performance.

174. Көк өзен

Аппақ Майтабанқызы
Орындаған Шәбә Әденқұлықызы

Орташа, әндете $\text{♩} = 78$
mf

Сау - ған - мен, жал - ғыз - си - ыр - ай,
Тың - дау - шы, сөз - ү - йе - сің - ай,
ір - кіт бол - мас, Қар - ға - ны ка - йыр - ған - мен,
кез - кел ген - де, Жел сөз - ді кө - мей - де - гі,
а - хау, бүр - кіт бол - мас. Көк ө - зен - д(е)ей,
а - хау, ір - кіп бол - мас.
а - уы - лым, Күн - де ду - ман са - уы - ғым. Па, шір - кін!
Мен не де - йін - ай, Қал ма ке - йін то - лық -

Қызы едім Майтабанның, атым Әппақ,
Өлеңге он жасымнан болдым тақтақ.
Ел мені «ақын Аппақ» демес еді,
Шөпжелке, шошаңдаған болсам шатпақ.

Қайырмасы:
Көк өзенде ауылым,
Күнде думан-сауығым.
Па, шіркін, мен не дейін!
Қалма кейін толықсып,
Торы жорғадай жөнелейін.

Өлеңге жолдас болдым жастан ерте,
Қара үзіп жөнелейін құлаш серпе.
Көмейден ән мен өлең ұйылады,
Суындай Көкөзеннің тентек ерке.

Қайырмасы:

Әнімді бәйге атындай сылаңдатып,
Суындай Көкөзеннің бұраңдатып.
Көңілін көпшіліктің көтерейін,
Көкөзен көгалына бір аунатып.

Қайырмасы:

Ахмет Көмекұлы
Ахмет Комекулы
Akhmet Komekuly

Ахмет Көмекұлы туралы ақпаратты М.Әбдіқадырұлы өзінің «Алыстағы әуен» кітабында келтірген. Әнші-композитор ҚХР-ның Тарбағатай аймағы Толы ауданының Майлы тауында 1905 ж. дүниеге келген. Әкесі Көмек молда болып, ауыл балаларын оқытқан. Әкесінен алғаш сауатын ашқан Ахмет, әрі қарай Шөкібай деген кісі құрған медреседе білім алуын жалғастырып, араб, түркі, парсы тілдерін үйренеді. Кейін Нарынсу деген жерде жаңашыл мектепке түсіп, қытай тілін, сонымен қатар, өз бетінше орыс тілін үйренген. 1935 ж. Шәуешектегі тұңғыш ашылған оқушылар курсы бітіргеннен кейін, жаңа мектептерде ұстаздар қатарына шығады. Оқу-білімге жастайынан талпынған өнерпаз ән-жырға, өлең-айтысқа, ойын-сауыққа жақын болып, сықақ өлеңдер жазады. Ақынның қоғамдық тақырыптағы туындылары, ғақлия өлеңдері 1920 жылдарда ел арасына тарай бастады.

Информация об **Ахмете Комекулы** приведена в книге «Музыка из дали» Мухаммеда Абдыкадырулы. Акын-композитор родился в 1905 г. в горах Майлы Толинского района Тарбагатайского округа КНР. Отец Комек был муллой, обучал аульных детей. Ахмет, сделавший первые шаги к знанию вместе с отцом, продолжил свое образование в медресе Шокибая, где выучил арабский, турецкий, персидский языки. Затем поступил в новую школу в

местности Нарын су, где изучал китайский язык и самостоятельно освоил русский. В 1935 г. после окончания впервые открывшихся курсов учащихся он выходит в ряды учителей в новых школах. С детских лет стремившийся к знаниям, Ахмет был искусным певцом, акыном айтысов, участвовал в увеселительных мероприятиях, писал сатирические стихи. Его поэзия на общественные темы, стихи гаклия стали распространяться среди народа в 1920-х годах.

Information about **Akhmet Komekuly** is presented in the book «A Distant music» by Mohammed Abdykadyruly. Akyn-composer was born in 1905 in the mountains of Maily Toly area of Tarbagatai district of China. Father Komek was a mullah, and taught aul children. Ahmet first learned from his father, then continued his education in the madrassas of Shokibay, where he learned Arabic, Turkish and Persian languages. Then he entered a new school in the area of Naryn su, where he studied Chinese, and also individually learned the Russian language. In 1935, after graduating from the first students courses, he joined the ranks of teachers in new schools. Since childhood Ahmet was striving for knowledge, he has always been a skillful singer, a poet of aitys, participated in the leisure activities, wrote satirical verses. His poetry on social topics, poems gakliya began to spread among the people in the 1920s.

Қарақыз / Каракыз / Karakyz

Бұл ән ұзақ уақыт «Әсеттің әні» деп орындалып жүрген. Оны алғаш рет Қытайдағы музыкатанушы Мұхаммед Әбдіқадырұлы өзінің «Алыстағы әуен» кітабына «Ахмет Көмекұлының әні» деп берген. Сонымен қатар, Әсеттің шығармашылығына қатысты көптеген зерттеулер мен жинақтардан да бұл әннің орын алмағаны белгілі болды. Осы дәйектерді негіз етіп, бұл әнді Ахмет Көмекұлының әні деп беріп отырмыз.

Эта песня долгое время исполнялась под авторством Асета. Впервые музыковед из Китая Мухаммед Абдикадырулы в своей книге «Алыстағы әуен» («Мелодия издалека») опубликовал ее как песню Ахмета Кемекулы. Кроме того, было установлено, что в имеющиеся научные труды и сборники по творчеству Асета эта песня не входила. Данный аргумент стал основанием для того, чтобы включить сочинение под авторством Ахмета Кемекулы.

This song was performed for a long time under the authorship of Asset. For the first time musicologist from China Muhammad Abdikadyruly in his book «Alystagy Auen» («Melody from far away») published it as a song by Ahmet Komekuly. In addition, it was found that this song was not included into the available scientific works and collections on the creativity of Asset. This argument was a good reason to include this work under the authorship of Ahmet Komekuly.

175. Қарақыз

Ахмет Көмекұлы
Орындаған Кәсімбай Құсайынұлы

Жүрдек, құбылта, жігерлендіре ♩ = 94

f Оу! Оу, Роб - бә-нә, яг - пур - ла-на зу-лу-бә-на,
Хи-да-ят, тау - пийқ, бер-гіл, ку-лу бә-на. Уа-хаб - лә-нә мил - лә дун-кә
рах - ма - тан. Ин - сан - лық же - ңіл - дік бер, ө - мір а - на.
f Оу, тір-лік-те дін Ис - лам-мен мұ - ша - рик қыл, Жа-рық қыл нұ-рың -
ме - нен қа - бы - ры - на. Бол - ған соң ту - мақ сүн - нет,
өл - мек па - рыз, Өл - ме - се қай - да кет-т(і)ау а - т(а)а - на - ау.
mf А - йы - рып сүй - ге - ні - нен та - лай жан - д(ы)ау,
Бұл ө - лім не жү - рек - ке сал - ған жа - ра, а - ей.
ff А, бай-лар-дан мил-ли-он сом пұл қа-ла-д(ы)оу, Қа-ла-ды ке-дей-лер-ден
жал - ғыз қа - ра. Не пай - д(а)оу жа - ның шы - ғып,

тә - нің қал - са, Жа - ның - ды бір шы-бын - дай Тә-ңірім ал - са.

mf Жей-де - ні жа - ға - сы-нан а - йы-рып ап, Оң жақ - қа жа - ла-ңаш-тап

алып бар - са. Сый - ла - ған не - ше жыл-дай ға-зиз тән-д(i)оу,

Үкі - мі деп ша - ри - ғат - тың жер - ге сал - са.

Жа - та - сың өз ү - йің - де қо - нақ бо - лып,

Тау-сы-лар жа-са-ған-мен ғұ-мыр шо-лақ. Үш қа-бат жа-ға жең-сіз о-рап бөз-г(е)ау,

Ки - ім - нің ки - іп жүр-ген бә - рін то - нап. Кө - те - рер таң ат - қан соң

жа-на-за - ға, Ел-жұрт-қа қош айт - қа - ның бә - рі сол - ақ - ау.

Роббәнә, яғпурлана зулубәнә,
Хидаят, таупиық, бергіл, қулу бәна.
Уахабләнә миллә дункә рахматән.
Инсанлық жеңілдік бер, өмір ана.
Тірлікте дін Исламмен мүшариқ қыл,
Жарық қыл нұрыңменен қабырына.
Болған соң тумақ сүннет, өлмек парыз,
Өлмесе қайда кетті ата-ана.

Айырып сүйгенінен талай жанды,
Бұл өлім не жүрекке салған жара.
Байлардан миллион сом пұл қалады,
Қалады кедейлерден жалғыз қара.

Не пайда жаның шығып тәнің қалса?
Жаныңды бір шыбындай Тәңірім алса.
Жейдені жағасынан айырып ап,
Оң жаққа жалаңаштап алып барса.

Сыйлаған неше жылдай ғазиз тәнді,
Үкімі деп шарифаттың жерге салса.
Жатасың өз үйіңде болып қонақ,
Таусылар жасағанмен ғұмыр шолақ.
Үш қабат жаға-жеңсіз орап бөзге,
Киімнің киіп жүрген бәрін тонап.
Көтерер таң атқан соң жаназаға,
Ел-жұртқа қош айтқаның бәрі сол-ақ.

Әрімжан Жанұзақұлы
Аримжан Жанузакулы
Arimzhan Zhanuzakuly

Әрімжан Жанұзақұлы (1878-1946) – белгілі ақын, әнші, композитор, жыршы. Ол Шығыс Қазақстан облысы, Тарбағатай ауданында Шыңан байдың баласы Жанұзақ ақынның отбасында дүниеге келіп, ашаршылық жылдары жұртпен бірге Қытайға ауып кеткен. Ол өз заманының білімді азаматы болған, араб, орыс, татар тілдерін меңгерген. Заманның тәлкегіне түскен ақын бар саналы өмірін өнерге арнаған. Өзі сауатты болса да, өлеңдерінің қолжазбасы сақталмаған, баспасөз беттерінде де жарияланбаған. Біраз шығармалары ауызша тарап, алғашында Тарбағатай аймағында жарық көрген. Кейіннен Қазақстанда да «Дүние – керуен» деген өлеңдер жинағы шықты. Өмірінің екінші жартысы зарлы көш кезеңімен сәйкес келген ақын шығармаларының негізгі тақырыптық өзегі – туған жерді аңсау, сағынышы, зар-мұңы, елінің ауыр жағдайы туралы толғаныстары.

Аримжан Жанузакулы (1878-1946) – известный акын, певец, композитор, жыршы. Он родился в Тарбагатайском районе Восточно-Казахстанской области в семье поэта Жанузак – сына бая Шынанана. В годы великого джута вместе с сородичами пересек границу Китая. Был образованным гражданином своего времени, владел арабским, русским, татарским языками. Акын, судьба которого оказалась безжалостной к нему, посвятил всю свою сознательную жизнь искусству. В то же время, несмотря на то, что он был просвещенным, рукописи стихов не сохранились и на страницах печати не публиковались. Многие произведения передавались устным путем, но впервые были опубликованы в Тарбагатайском округе. Позже в Казахстане вышел сборник стихов «Дүние – керуен». Вторая половина жизни Аримжана совпала с периодом «скорбного кочевья», именно поэтому красной нитью через все творчество акына проходит тема тоски, горечи, страдания по поводу расставания с родной землей, раздумья о тяжелой судьбе народа.

Arimjan Zhanuzakuly (1878-1946) – the famous akyn, singer, composer, zh-yrshy. He was born in Tarbagatai district of East Kazakhstan region in the family of poet Zhanuzak – son of Shannan bay. In the years of the great jut – together with relatives he crossed the border of China. He was an educated citizen of his time, he spoke Arabic, Russian, Tatar languages. The akyn whose fate was cruel to him, has devoted his entire adult life to the art. At the same time, despite the fact that he was educated, the manuscript of the poems has not preserved, and was not published in the press. Many works were transmitted orally, and were first published in Tarbagatai district. Later, a collection of poems «Dunie – Keruen» was published in Kazakhstan. The second half of Arimjan's life coincided with the period of «mournful migration», that is why the theme of anguish, bitterness, suffering from parting with his native land, thinking about the hard fate of the people is observed through all creativity of the akyn.

Тарбағатай – Маңырақ / Тарбағатай – Манырақ
Tarbagatai – Manyrak

Ән Беделхан Әбілмәжінұлының орындауында жазылып алынған, әрі осы орындауда антологияға еніп отыр. Ақпарат берушінің айтуынша, бұл ән зарлы көш кезеңіне байланысты. Бұл – ата-бабадан аманат боп қалған

Тарбағатай, Маңырақ жерлерін тастап кетіп бара жатқан елдің зары мен мұңы. Маңырақ – Сауыр жотасының батысындағы аласа таулар. «Маңырақ» атауының шығуы Жоңғар шапқыншылығымен байланысты болса керек. Халық арасында таралған аңыздарда: «Жоңғардан қашқан қазақ ауылы осы тауларға тығылған. Сол ауылды көштен қалған тоқтының маңыраған дауысымен тауып, жоңғарлар тірі жан қалдырмай қырыпты-мыс. Сол кезден бері тау Маңырақ аталады», – делінеді.

Песня была записана в исполнении Беделхана Абилямжинулы и в этом же исполнении вошла в антологию. По словам информатора, она связана с годами скорбного кочевья. В ней изображены горести, страдания, безысходность народа, который вынужденно покидает земли предков – Тарбагатай и Манрак. Манырак – это низкие горы на западе хребта Саур. Название «Манырак» связывают с периодом Джунгарских нашествий. В народе бытует легенда, согласно которой «казахский аул укрывался от джунгаров в этих горах. Но он был найден по блеянию ягненка, отставшего от кочевья. Аул весь был перебит. С тех пор это место называют Манырак – что в переводе означает блеющий».

The song was recorded in the performance of Bedelkhan Abilmajinuly and the same performance was included into the anthology. According to the informant, it is connected with the years of mournful migration. It depicts the sorrows, suffering, despair of the people who are forced to leave the land of Tarbagatai, Manrak, which were transferred from their ancestors. Manyrak - low mountains in the West of the Saur range. The name «Manyrak» is associated with the Jungar invasion. Among the people there is a legend according to which: «the Kazakh aul was jidding from djungars in these mountains. But they were found because a lamb, who lagged behind the migrating group, was bleating. Then the whole village was killed. Since then, this place is called Manyrak- that means bleating».

176. Тарбағатай-Маңырақ

Әрімжан Жанұзақұлы
Орындаған Беделбек Әбілмәжінұлы

Мұңды, сағынышпен ♩ = 100

Тар - ба-ға-тай, Ма-ңы-рақ-ай, Кү-нің бір шы-ғар жа-ды-рап-ай.

Ту-ған жер-ден ай(ы)-ры-лып, ей, Жүр-міз ғой, шір - кін, а - ңы-рап-ай

Қы-зыл - а - дыр, То - ла - ғай, ей, Тау - та - сың мал - ға то - лар ма, ей?!

Май-лы, Жа-йыр жақ-с(ы)е-кен, ей, Өз же-рің - дей бо - лар м(а)й-ай?!

Тарбағатай, Маңырақ,
Күннің бір шығар жадырап.
Туған жерден айырылып,
Жүрміз ғой, шіркін, аңырап.

Қайырмасы:
Қызыладыр, Толағай,
Тау-тасың малға толар ма-ай?!
Майлы – Жайыр жақсы екен-ай,
Өз жерінде болар ма-ай?!

Жүргенде жерім қуыстай,
Заманды қалдық ұғыспай.
Туған жерден айырылып,
Кеттік қой шетке жылыстай.

Қайырмасы:
Тарбағатай, Маңырақ,
Күннің бір шығар жадырап.
Туған жерден айырылып,
Жүрміз ғой, шіркін, аңырап.

Күйтің, Қара, Терісайрық-ай,
Қаптатып, шіркін, мал жайдық-ай.
Туған жерден айырылды,
Енді кімге қол жайдық-ай.

Қайырмасы:
Таулы, адырлы, Толағай-ай,
Тау-тасың малға толар ма-ай?
Жүз мақтасаң Орқашар-ай,
Маңырақтай болар ма-ай?

Байзы Сатқамбаев
Байзы Сатқамбаев
Baizy Satkambayev

Автор туралы мәліметтер сақталмаған. Тек қана белгілісі – беріліп отырған ән Байзы 1937 ж. репрессияға ұшыраған кезде жұбайына жазған хат-өлең екені ғана. Сол себепті Байзы да есіміне тыйым салынған қайраткерлердің бірі болуы мүмкін деген болжам айтуға болады.

Сведений об авторе нет. Известно лишь, что представленная песня написана во время пребывания автора в заключении в связи с политической репрессией 1937 г. и посвящена супруге Кумис. Это дает основание предполагать, что Байзы – еще один деятель национальной культуры, который когда-то оказался под политическим запретом, и все его творчество вычеркнуто из истории.

There is no information about the author. It is only known that the song was composed during his imprisonment due to the political repression of 1937 and is dedicated to his wife Kumis. Therefore we can assume that Baizy is one more figure of national culture, who once was under political ban and all his creative work was erased from history.

Күміс-ай / Кумис-ай / Kumis-ai

Бұл ән «Керуен» тобының жеке мұрағатынан РФ Алтай Республикасының Қош-ағаш ауданына экспедиция кезінде алынған. Әншілердің айтуынша, ән Қош-ағаш мектебінің қазақ тілі пәнінің оқытушысы Фатима Құтыбаевадан жазылып алынған. Ұқсас әуенге құрылған ән ғалым Қ.Жүзбасовтың кітабына «Күлдәш-ай» деген атаумен махаббат әндері бөліміне енген. Ғалымның айтуынша, «Күлдәш-ай» әнінде бес күндік қызық дәурен туралы философиялық ойларға сабақтасқан махаббат сезімі бейнеленген. Ал «Керуен» тобының орындауында бұл – түрмеден хат-өлең түрінде ауылына, анасына, баласына, жұбайына деген сағынышын баяндайды. Ұқсас әндердің тақырыбының әртүрлілігі саяси идеологиямен байланысты болуы да мүмкін.

Қ.Жүзбасов Ресейге барған жылдары Кеңес өкіметі тұсы болғандықтан, ол жерде ән мағынасын толық ашып келтіру мүмкін болмаған.

Песня получена из личного архива группы «Керуен» во время экспедиции по Кош-агачскому району Республики Алтай РФ, где проживают этнические казахи. По словам музыкантов, они записали данный образец от преподавательницы казахского языка в Кош-агаче Фатимы Кутибаевой. Следует отметить, что песня с идентичным напевом «Күлдәш-ай» дана в книге К.Жузбасова в разделе любовных песен. Если он отмечает, что в ней «выражается чувство любви», одновременно с философским подтекстом о быстротечности молодости, то в исполнении «Керуен» – это песня-письмо из тюрьмы, повествующая о тоске по родному аулу, по матери, сыну, жене. Можно также предположить, что записанный в годы советской власти вариант песни К.Жузбасова был еще под влиянием политической идеологии и запретов.

The song, as well as several songs of other also little-known authors, not included into this Anthology, was obtained from the personal archive of the ethno-group «Keruen» during the expedition to the Kosh-Agach district of the Altai Republic of the Russia, which is inhabited by ethnic Kazakhs. According to the musicians, they recorded this pattern from Fatima Kutibayeva, the teacher of the Kazakh language in Kosh-Agach. It should be noted that the song with identical tune called «Kuldash-ai» is given in the book of K. Zhuzbasov in the section of love songs. He notes that it expresses a feeling of love with a simultaneous philosophical implication about the transience of youth, and in the performance of «Keruen» – this is a song-letter from prison, telling about the longing for his native village, his mother, son, and wife. It can also be assumed that the version of the song of K. Zhuzbasov which was recorded during the Soviet era, was still under the influence of political ideology and prohibitions.

177. Күміс-ай

Байзы Сатқамбаев

"Керуен" тобының жеке мұрағатынан

Жүрдек, ойнақы ♩ = 188

Кү - міс - ай а - ман - бы - сың сүй - ген жа - рым,
Ту - ған ел арт - та қал - ған ес - ке түс - се,

А - лыс - тан хат жол - дай - ды а - сыл а - йың - ай.
Ба - са - ды бір ө - зім - ді са - ры уа - йым - ай.

Қи-ғаш-тап сө - зің, Кү-лім-деп кө - зің, Кү - міс - ай, ей,
Қи-ғаш-тап сө - зің, Кү-лім-деп кө - зің, Кү - міс - ай, ей,

ғұ - мы - рың дәу - рен өз - ге - ш(е)ай!
ғұ - мы - рың дәу - рен өз - ге - ш(е)ай!

Күміс-ай, аманбысың, сүйген жарым,
Алыстан хат жолдайды асыл айың.

Қайырмасы:

Қиғаштап сөзің,
Күлімдеп көзің, Күміс-ай,
Ғұмырың дәурен өзгеше-ай.
Күлімдеп көзің, Күміс-ай,
Ғұмырың дәурен өзгеше-ай.

Туған ел артта қалған еске түссе,
Басады бір өзімді сары уайым
Қайырмасы:

Сағынып сарғаямын санамменен,
Артымда анам қалды-ау баламменен.
Қайырмасы:

Мұңайып тас қамауда отырғанда,
Көңілді көтеремін өлеңменен.
Қайырмасы:

Берікбол Көпенұлы Берикбол Копенулы Berikbol Kopenuly

Берікбол Көпенұлы (1861-1932) – қазіргі Шығыс Қазақстан облысы, Абай ауданында дүниеге келген. Абай шәкірттерінің бірі, Шәкәрімнің замандасы. Ол әнші, күйші, ақын, биші, қуақы адам болған. Спорттың көптеген түрін меңгерген. Екі аяғына бақан байлап, желіген аттыға ілесу, шапқан аттың сауырында аяғын жоғары көтеріп тұру, тұғырда отырып, жерден аузымен тақия алу сияқты цирктік ойындарды шебер орындағандықтан, ел ішінде Ағашаяқ атанған. Сондай-ақ, неше түрлі жануардың дауысын, әр жастағы адамдардың жүріс-тұрысын, мінезін айнытпай бейнелеген. Ол домбыраны алдына да, артына да ұстап тартқан, аяғының башпайымен де шерткен. Арқаның сегіз пернелі домбырасына екі перне қосып, он пернелі, үш ішекті домбырада ойнаған. Оның репертуарында көптеген халық әндері мен күйлері бар, сонымен қатар, өзі де ән шығарған. «Қара жорға», «Сары өзен», «Ау, жаным, Жәнікей-ау» әндері, «Беташар», «Билерге», т.б. мысқыл өлеңдері бар.

Берикбол Копенов (1861-1932) – один из учеников Абая, современник Шакарима; родился в Абайском районе Восточно-Казахстанской области. Он был певцом, кюйши, поэтом, танцором, юмористом, владел многими видами спорта. Вместе с тем, мастерски исполнял разные цирковые трюки, но самый его удачный номер с привязыванием к двум ногам двух шестов стал поводом для того, чтобы в народе его стали называть Агашаяк, что в переводе означает «деревянные ноги». Еще одной способностью было точное воспроизведение голосов разных животных, он изображал и поведение, и характер людей разных возрастов. Играя на домбре, держал ее как спереди, так и сзади, мог играть пальцами ног. К восьмиладковой аркинской домбре добавил еще два ладка и виртуозно исполнял на десятиладковой трехструнной домбре. Его репертуар включал в себя много народных песен и кюев, но, вместе с тем, он и сам создавал песни. Известны его «Кара жорга», «Сары Озен», «Ау, жаным, Жаникей-ау», «Беташар», «Билерге» и другие.

Berikbol Kopenuly (1861-1932) was born in Abay district of East Kazakhstan region. One of Abay's students, contemporary of Shakarim. He was a singer, a kuy-shi, a poet, a dancer, a humorist. He had excellent sport abilities. He skillfully performed various circus tricks, but his most successful act with tying the pole to

the legs was the reason why people called him Agashayak, which means «wooden legs». He also skillfully imitated the voices of different animals, exactly showed the behavior and character of people of different ages. He held the dombra both in front and behind, and could play with toes. He added two more frets to the eight-fret Arka dombra and played on the ten-fret, three-string dombra. His repertoire includes many folk songs and kuys, but at the same time, he created own songs as well. His songs «Kara zhorga», «Sary Ozen», «Au, zhanym, Zhanikhey-au», «Betashar», «Bilerge» and others are well-known.

Бибай / Бибай / Bibai

Шәкір Әбенәв бұл әнді «Бибай» деп атаса, Келденбай Өлмәсекәв «Кига́й» деген, ал Жүсіпбек Елебекәв «Алтын бидай» деп орындаған. Бұл үш әнді өзара салыстыра келгенде бұл үшеуінің де бір ән екені анықталды.

Шакир Абенәв исполнял эту песню как «Бибай», Келденбай Ольмәсекәв – «Кига́й», а Жусипбек Елебекәв «Алтын бидай». При сравнении всех этих образцов становится очевидным то, что все три являются одной песней.

Shakir Abenov sang this song as «Bibay», Keldenbay Olmesekov – «Kigai» and Zhusipbek Elebekov «Altyn-Bibai». When comparing all these songs, it becomes obvious that all three songs- is the same song.

178. Бибай

Берікбол Көпенұлы
Орындаған Шәкір Әбенәв

Орташа, әндете $\text{♩} = 96$

Oy! Би - бай та - ма - мын де - ген.

Ар - ғын - дар - да най - ман-дар да-ғы, Кел - ді - ай Ақ - тө - бең де-ой.

Ой ән көр - кі, ө - ле - ці ә - сем. Би - ба - йым - ай

Шар - ша - ды, қайт-сын бай-ғұс - ай, Шұ-быр- та- сын, би - бай - ау, би - бай,

Ә - гу - га - гу, ги - гәй, Ги - га - га, ги - гәй, ги - гәй. Тар

ер - ге сал - дым қол - қа, Би - ба - йым - ай тау - сыл-д(ы)ау ақ ма -

Оу! Бибай Тамамын деген,
Арғындар да, наймандар-дағы,
Келді-ай Ақтөбең де.
Ой, ән көркі, өлеңі әсем бибайым-ай,
Шаршады қайтсін байғұс-ай.

Қайырмасы:
Шұбыртасың, бибай, ау, бибай,
Әгу-гәгу, гигәй,
Гигәгә, гигәй, гигәй.

Тар ерге қолқа салдым, бибайым, ай,
Таусылды ақ манеттей гигаим-ай.
Ой, тар елге, бибайым, ай,
Бибай, әлім.
Жаратқан ақын қылып.

Қайырмасы:
Құдайым-ай, бибай, ау, бибай,
Әгу-гәгу, гигәй,
Гигәй-әй, гигәй, гигәй.

Кертайлақ / Кертайлак / Kertailak

Орындаушы Келденбай Өлмесеков осы әнді жеткізуші Қабыш Кәрімқұловтың айтқан естелігін былай баяндайды: «Ауылдың бозбала-бойжеткендері жиналып, алтыбақан басында отырғанымызда, қолында қалақтай ғана домбырасы бар кішкене сары шал келіп, өнерімізді тамашалап біраз тұрған соң: «Балалар, мен Ағашаяқ деген аталарың болам. Мынау менің соңғы шыққан әнім еді, ертең айтылмай қала ма, сендер үйреніп алсыншы деп келіп тұрмын, - деді. Сол жерде отырып лезде әнді үйреніп алдым» деп, Қ.Кәрімқұлов айтқан», - дейді. Бұл ән тарихының толық нұсқасы Т.Ибрагимов пен С.Малаевтың құрастырған «Шыңғыстау өңірінің шертпелері» жинағында берілген.

Қабыш Кәрімқұлов (1912-1982) – әнші, шебер күйші, домбырашы, қалжыңқой сахналық көріністерді мезетте орындайтын өнері тасыған әртіс, асқан мерген болған. Оның әкесі Кәрімқұл Шәкәріммен өте жақын араласқан. Сондықтан Қабыш бала кезінен Шәкәрімнің тәлімін көріп, оның туындыларын құлағына сіңіріп өскен. Қабыш домбыра, қобыз, сыбызғы, сырнай аспаптарының дыбысына еліктеп өз шығармаларына қосып айтатын, сондай-ақ, ол табиғаттың түрлі дыбыстарын келтіріп, елді таң қалдыратын. Ол әсіресе Молдабай мен Ағашаяқтың туындыларын орындағанды ұнататын.

Исполнитель данной песни Келденбай Ольмесеков воспоминания сообщившего это произведение Кабыша Каримкулова излагает следующим образом: «Когда парни и девушки аула собрались, чтобы развлечься, качались на качелях, к нам подошел светлый старик небольшого роста с маленькой домброй в руках. Немного постоял рядом, наблюдая за нашим творчеством, и заговорил: «Ребята, меня зовут Агашаяк, это моя последняя песня, я пришел передать ее вам, чтобы она и дальше исполнялась». Я тут же ее выучил», – рассказывал К. Каримкулов. Более подробная история этой песни представлена в сборнике «Шыңғыстау өңірінің шертпелері», составленном Т. Ибрагимовым и С. Малаевым.

Кабыш Каримкулов (1912-1982) – певец, блестящий домбрист, кюйши, искусный артист, который мог в мгновение придумывать юмористические сценки, был метким охотником. Его отец Каримкул был очень близок с Шакаримом, поэтому с детства Кабыш рос, впитывая идеи Шакарима, а также изучая его сочинения. Кабыш мог мастерски воспроизводить звуки музыкальных инструментов – домбры, кобыза, сыбызгы, гармони, а также имитировал различные звуки природы. Он особенно любил исполнять произведения Молдабая и Агашаяка.

The performer of this song Keldenbay Olmesekov tells about the memories of Kabysh Karimkulov, who informed on this work: «when the guys and girls of the village had fun, swang on a swing, an old man of small stature came up to us with a small dombra in his hands, stood for a while watching our activities, and said:»Guys, my name is Agashayak, this is my last song, I came to pass it to you, so that it was performed further. I immediately learned it», - K. Karimkulov said. A more detailed history of this song was presented in the collection «Shyngystau onirinin shertpeleri», compiled by T. Ibragimov and S. Malayev.

179. Кертайлак

Берікбол Көпенұлы

Орындаған Келденбай Өлмесеков

Жылдам, речитативті ♩ = 178

Ал, О, де - сең жо - не - ле - йін дом - бы - р(а)а - лып,
 Тың-да-саң көп ә-леу-мет құ-лақ са-лып. Са - я - да сай-ран - да - ған бұл-бұл құс-тай
 Ө - нер - ге құ - мар - лан - ған мен бір ға - ріп. Үй,
 Ой - пыр-май, ой - пыр-май! Құ-ді-рет-тің дер-т(і)ай, дер-т(і)ай - ай.
 Зе - кер ға - лам ай - та - ма, Қал - қам сә - лем ай - та - ма?

О, десең жөнелейін домбыра алып,
 Тыңдасаң көп әлеумет құлақ салып.
 Саяда сайрандаған бұлбұл құстай,
 Өнерге құмарланған мен бір ғаріп.

Қайырмасы:

Үй, ойпырмай, ойпырмай!
 Құдіреттің дерті-ай, дерті-ай.
 Зекер ғалам айта ма,
 Қалқам сәлем айта ма?
 Және пойдем, және күн,
 Әңкі де шәңку.

Майдажан, қалқам,
 Есіңе ал, ескеріп қал.
 Жиылып қыз-бозбала,
 «Кертайға» сал-ай!

Қолыма ұстағаным домбыра ма,
 Домбыра тарта берсем, болдыра ма?
 Басқаным он бір перне бәрі күнә,
 Барғанда ақыретке оңдыра ма?!

Қайырмасы:

Кідік-ай / Кидик-ай / Kidik-ai

«Кідік-ай» әнін оның жеткізушісі Шәкір ӘбенOVтің әні деген пікір қалыптасып жүрді. Ал, әнші А.Жікеновпен болған бір әңгімеде ол: «Есіме Ағашаяқтың бір әні түсіп тұр, ұмытып қалмай тұрғанда үйреніп алшы!» - деп, осы әнді үйреткен еді», - деген екен. Қ.Байбосыновтың «Сыр сандық» жинағында ән «Ағашаяқ, кідігі-ай» деген атпен берілген. Түсініктемесінде автор: «Берікбол Көпенұлының «Ағашаяқ, кідігі-ай» әнін 1985 жылы халық ақыны Шәкір ӘбенOVтен алып, үйрендім. Ш.ӘбенOVтің айтуы бойынша Ә.Қашаубаевтың орындауындағы «Ағашаяқ» әні мен Берікболдың «Ағашаяқ, кідігі-ай» әні екі басқа, бір-бірінің орнын ауыстыруға болмайды» деп еді», - деген естелігін келтіреді. «Сұраған жанға сәлем айт» атты Келденбай орындаған әндер жинағында осы туынды Берікболдың әні «Кідік-ай» деп берілген. «Сарыарқа әндері» антологиясында «Ой, кідігі-ай» деген атпен тұңғыш рет жарияланды. Бұл айтылған жағдайлар әннің Берікболдың туындысы деген пікірді жақындата түседі. Жалпы, әнді Семей өңіріндегі әншілерден А.Жікенов, С.Әбеуов, К.Өлмесековтер орындады.

Ранее сформировалось мнение о том, что автор песни «Кідік-ай» – собиравший ее Шакир Абенов. Певец А. Жикенов рассказывал: «Однажды он (Шакир Абенов) передал эту песню мне, проговаривая: Я вспомнил одну песню Агашаяка, выучи скорее, пока не забыл!». В сборник «Сыр сандық» К.Байбосынова песня вошла под названием «Агашаяк, кидиги-ай». В примечаниях автор указывает: «Песню «Агашаяк, кидиги-ай» Берикбола Копенулы в 1985 году перенял и выучил у акына Шакира Абенова. По словам Ш.Абенова, песня «Агашаяк» в исполнении А.Кашаубаева и песня «Агашаяк, кидиги-ай»

Берикбола – разные песни, которые не могут заменить друг друга». В сборник песен «Сураган жанга салем айт» данное сочинение вошло как «Кидик-ай» Берикбола. В антологии «Сарыарка андери» под названием «Ой, кидиги-ай» была впервые опубликована. Среди певцов восточного региона она звучала в исполнении А.Жикенова, С.Абеуова, К.Ольмесекова. Все отмеченные факторы могут служить веским основанием для представления данной песни под авторством Берикбола Копенова.

Previously, there was an opinion that the author of the song «Kidik-ai» – is Shakir Abenov, who informed about it. Singer A.Zhikenov in one of his story recalled: «I remember one song of Agashayak, learn it quickly while you remember it!» and he transferred that song». In the book «Syr sandyk» by G. Baybosynov a song is called «Agashayak, kidigi-ay». In the notes the author indicates: «Berikbol Kopenuly's song «Agashayak, kidigi-ay» in 1985 I received and learned from the national poet Shakir Abenov. According to Sh. Abenov, the song «Agashayak» performed by A. Kashaubayev and the song «Agashayak, kidigi-ay» of Berikbol can not replace each other». In the collection of songs «Suragan zhanga salem Ait», performed by Keldenbay, this composition was included as «Kidik-ay» of Berikbol. All these factors can serve as a strong basis for the presentation of this work under the authorship of Berikbol Kopenov.

180. Кідік-ай

Берікбол Көпенұлы
Орындаған Санақ Әбеуов

бұрауы: c-g

Көңілді, әзілмен ♩ = 96

Қы-зық-ты кыз - дай дәу - рен өт - ті біз - ден, Ой,
Бір кез - де кыз - дар тө - рем деу - ші е - ді, Оу,

қар-тай-сак-та кыз - кет - пей - д(і)ей кө-ң(і)лі - міз - ден.
бұл күн - де бер - ген шы - ғар пей(і) - лі - міз - ге.

Әй, кі - дік - ай, қы - зық - ай, ә, Қыз - дар - ай, ух. Ахау

кі - дік, а - ау, Е - ей,

ләй - лім - ау, ләй - лім, ә.

Ләй - лім, ә, Ләй - - - - - лім.

Қызықты қыздай дәурен өтті бізден,
Қартайсақ та қыз кетпейді көңілімізден.
Бір кезде қыздар төрем деуші еді,
Бұл күнде берген шығар пейілімізге.

Қайырмасы:

Әй, кідігі-ай, қызық-ай, ә,
Қыздар-ай, уһ!
Ахау!

Кідігі-ау, ләйлім, ләйлім,
Ләйлім, ләйлім.

Басында биік таудың бес қарағай,
Бесеуі де бір-біріне ес қарағай.
Бір кезде қыздар төрем деуші еді,
Бұл күнде қыздар қайтсін теріс қарамай.

Қайырмасы:

Бүркітбай батыр Тұяқұлы Буркитбай батыр Туякулы Burkitbai batyr Tuyakuly

Бүркітбай батыр (1906-1944) Алтай аймағы, Көктоғай ауданы, Күрті ауылының Қақпалық деген жерінде туған. 1940 жылдан бастап Көктоғай көтерілісіне қатысып, көтерілістің белді азаматтарының бірі болған. Тапсырма атқару үстінде қасындағы серіктерімен Шірікши ауылында гоминьданшылардың қолына түсіп, 1944 жылы Бүркітбай батырды қасындағы бірнеше адаммен Сарсүмбеде атады. 1945 жылы Алтайды азат еткен көтерілісшілер жиналыс шақырып, Оспан батыр көтеріліс жолында құрбан болған азаматтардың ерлігін саралап, сол қатарда Бүркітбай Тұяқұлына «батыр» атағын берді.

1946 жылы Алтайдың уәлиі Оспан батыр Сарсүмбе қаласындағы ату жазасы өткен алаңға қосылатын көшені «Бүркітбай батыр көшесі» деп атауды бекітеді. Сол жылы «Ерікті Алтай» газетінің ұйғарымымен Жәлел Құсайынұлы ел арасынан «Ой, Ғайша» әнінің 50-60 шумағын жинап бастырады (Дәулеткерей Кәпұлының жеке мұрағатынан).

Суырыпсалма ақындығымен де, әншілігімен де өз ортасына танымал, сөзге шешен Бүркітбайдың өмірлік құштарлығы – ән айтып, күй шерту еді. Өнер қуып жүрген шағында Бүркітбай өр Алтайда танымал қарт ақын, айтулы аңшы Боғдабаймен кездесіп, оны ұстаз тұтып, талай жиын-тойдың мерейін асырып, мәртебесін көтерген.

Буркитбай батыр (1906-1944) родился в местности Какпалык села Курты Коктогайского района Алтайского округа Китая. С 1940 г. участвовал в Коктогайском восстании и был одним из активных его участников. Во время выполнения операции вместе с соратниками в ауле Ширикчи попал в плен гоминьдановской армии. В 1944 г. Буркитбая вместе с его людьми расстреляли в Сарсумбе. В 1945 г. повстанцы, освободившие Алтай, созвали собрание, на котором батыр Оспан отметил мужество жертв восстания и посмертно наградил Буркитбая званием батыра – то есть, героя. В 1946 г. вали Алтая батыр Оспан утвердил название улицы в честь Буркитбая Туякулы, на которой в г. Сарсумбе проходила казнь. В том же году по распоряжению газеты «Ерікті Алтай» («Свободный Алтай») Жалел Кусаинулы собирает и издает 50-60 куплетов песни «Ой, Ғайша» (из личного архива Даулеткерей Капулы).

Красноречивый акын-импровизатор Буркитбай, известный в своей среде и как акын, и как певец, посвятил свою жизнь песням и кюям. В годы расцвета своего творчества он встретился с известным на весь Алтай акыном,

ловким охотником Богдабаем, почитал его как Учителя, вместе не раз выступали на тоях, повышая своим присутствием престиж и значимость мероприятия.

Burkitbay Batyr (1906-1944) was born in the area Kakpalyk, village Kurti in Koktogai district of the Altai region, Xinjiang. From 1940 he participated in the Koktogai uprising and was one of the leading citizens of the uprising. During the operation, together with his partners in the village Shirikchi they were captured by the Kuomintang army, and in 1944 Burkitbai and his team were shot in Sarsumba. In 1945, the rebels who liberated Altai convened a meeting at which Batyr Ospan noted the courage of the victims of the uprisings and posthumously awarded Burkitbay the title of the «hero». In 1946, in Altai, in the city Sarsumba where the execution took place, Ospan Batyr approved the decision to name the street in honor of Burkitbay Tuyakuly. In the same year, by order of the newspaper «Yerikti Altai» («Free Altai»), Jalel Kussainuly collected from people and published 50-60 verses of the song «Oh, Gaisha» (from the personal archive of Dauletkerei Kapuly).

The eloquent poet-improviser Burkitbay, known as the akyn, the poet, and as a singer, has dedicated his life to the songs and kuys. In the beginning of his career he met with the akyn well-known in the Altai, agile hunter Bogdabay, revered him as a Teacher, sang together on the tois, increasing by their presence the prestige and significance of the event.

Ой, Гайша / Ой, Гайша / Oi, Gaisha

«Ой, Гайша» әні ел арасында кеңінен тараған. Бұл қоштасу әнінде ақынның жау қолына түсіп, елінің жеңісін, енді туған баласының қызығын көре алмай, ұсталып бара жатқанын баяндайды. «Бүркітбай тұтқында отырғанда күні-түнімен зарлап, «Ой, Гайша» әнін шырқайды екен», – дейді ел арасында. Бұл әнді айдап бара жатқанда жолда кезіккен куәгерлер, абақтыда отырғанда естіген жандар, тіпті жау жасағында болғандар үзіп-үзіп жеткізген деген де сөз бар.

«Ой, Гайша» – широко распространенная в народе песня. Это своего рода прощальная песня, где возвышенно воспевается героизм на пути к свободе, соединяясь с личной человеческой судьбой. Буркитбай, находясь в плену, днем и ночью пел песню «Ой, Гайша», выражая грусть, тоску, прощание, мечты и желания. Люди, которые захватили батыра, те, кто встречал их на этом пути, даже из вражеского отряда, частями распространяли песню в народе.

«Oi, Gaisha» – the song which is widespread among the people. This is the farewell song, which «exalts and glorifies heroism on the way to freedom, and skillfully connects it with the human fate». Burkitbay, sitting in captivity, sang the song «Oh, Gaisha» day and night. In the song, he expresses sadness, melancholy, farewell, dreams and desires. The people who captured the batyr, who met them, and people from the enemy unit partially disseminated it among the people.

181. Ой, Ғайша

Бүркітбай батыр Тұяқұлы
Орындаған Қажыби Қостыбай

Орташа, мұнды ♩ = 80

mf

Ба - тыр бо - лып а - тан - дым мен Бүр - кіт -
Ел - жұр - тым - нан ай (ы) - ры - лып ке - тіп ба -
бай, Ой - ла - дым ба - бо - лам деп,
рам, Қа - ра тұ - ман а - йы - ғып,
дәл о - сын - дай, ой, Ғай - ш(а)ай? Мін - ген а - тым та - ға - лап,
бір күн шық - пай, ой, Ғай - ш(а)ай.
Құз - бен шап - тым жа - ға - лап. Ші - рік ши - ге
кел - ген - де Ұс - тап ал - ды қа - ма - лап.

mp

Батыр болып атандым, мен Бүркітбай,
Ойладым ба болам деп дәл осындай, ой, Ғайша!
Ел-жұртымнан айырылып кетіп барам,
Қара тұман айығып, бір күн шықпай, ой, Ғайша!

Қайырмасы:
Мінген атым тағалап,
Құзбен шаптым жағалап.
Шірік шиге келгенде
Ұстап алды қамалап.

Жауға аттансам, батасын берген шешем,
Айырылмастай қасынан көрген шешем, ой, Ғайша!
Ата жаудың қолына қор боп түсіп,
Аяғына балаңның түсті-ау кісен, ой, Ғайша!

Қайырмасы:
Долы атымның басында,
Дәрбілжіңнің қасында,
Қолға түсіп қор болдым
Отыз жеті жасымда.

Асыл жарым алаштан таңдап алған,
Айырды ғой сенен де мына жалған, ой, Ғайша!
Ата жауды жеңілген көз көре алмай,
Кетті-ау менің ішімде толған арман, ой, Ғайша!

Қайырмасы:
Қол-аяғым байлауда,
Қызыл тілім сайрауда.
Мен Ғайшаны алып ем
Былыр жазда жайлауда.

Бағиладым артымда қалды бір қыз,
Енді менен, аяулым, күдеріңді үз, ой, Ғайша!
Ел-жұртымнан айырылып кетіп барам,
Қош-аман бол, жан жарым, кеттік қой біз, ой, Ғайша!

Қайырмасы:
Түнде құмда жатушы ем,
Жауды көрсем, атушы ем.
Жолдас мықты болғанда
Аман-есен қайтушы ем.

Жолдас болдым алты жыл, Оспан батыр,
Атой салып соғысқа елді шақыр, ой, Ғайша!
Әскер басы, жан жолдас, Бүркітбайың
Қапияда ұсталып, қолда жатыр, ой, Ғайша!

Қайырмасы:
Мені іздеп келерсің,
Өлгенімді көрерсің.
Жан жолдасым, батырым,
Кегімді алып берерсің.

Мен өлсем де артымда елім қалды-ау,
Айдын-шалқар, асқар тау белім қалды, ой, Ғайша!
Елім үшін өлсем де өкінбеймін,
Кегімді алар артымда ерім қалды, ой, Ғайша!

Қайырмасы:
Қару-жарақ асындым,
Темір-сауыт қапсырдым.
Бағила мен Ғайшаны,
Елім, саған тапсырдым.

Мені іздеп келерсің,
Өлгенімді көрерсің.
Жан жолдасым, батырым,
Кегімді алып берерсің.

Кәсімбай (Қасен) Құсайынұлы
Касимбай (Касен) Кусайынулы
Kasimbai (Khasen) Kusainuly

Кәсімбай Құсайынұлы (1910-1991) – ШҰАР атақты композитор, әнші, күйші, қисагер Тарбағатай аймағы Толы ауданының Қызылқайнар деген жерінде дүниеге келді. Кәсімбай аты шыққан ақындармен ізденіп айтысқан, ел арасына айтыстары таралған, осы айтыстың бәрінде басым түсіп, алымды да орамды ақындығымен танылған. Өз өмірін сал-серілікпен өткізген Кәсімбай ақын, күйші, әнші ғана емес, спорт өнерінде де, әсіресе, ат ойыны

спортында өнері ерек болған. Өз заманының ойлы азаматы ретінде қоғамдық ірі істерге араласа білген, ағарту істерімен де айналысқан, Қытай кино студиясының Шынжаң бөлімшесінде актер болып та қызмет еткен. Ойын-сауық үйірмелерін ұйымдастырып, музыка курстарын ашып, бұқаралық мәдениеттің гүлденуіне игі жұмыстар істеді. Дәулескер күйші болып танылған Кәсімбай 5 жасынан ән айтып бастаған, дәстүрлі әнді тамылжыта орындайтын майталман әнші болған. Өз жанынан да 200-ден артық ән шығарған. 1991 жылы 81 жасында дүние салды.

Известный композитор, певец, кюйши, сказитель киссы **Касимбай Хусайынулы** (1910-1991) родился в местности Кызылкайнар Толинского района Тарбагатайского округа. Он стал известным, прежде всего, благодаря активному участию в музыкально-поэтических состязаниях (айтыс), где постоянно выходил победителем, демонстрируя высокий интеллект и неординарный поэтический дар. Наиболее выдающиеся образцы все еще живут в народе. Касимбай вел образ жизни салов и серэ, был не только выдающимся певцом, кюйши, акыном, но и проявлял мастерство в спорте, особенно, в конных играх. Демонстрируя прогрессивные гражданские позиции, он участвовал в крупных общественных делах, занимался просветительской деятельностью, работал актером в синьцзянском отделении китайской киностудии. Организовывал развлекательные кружки, музыкальные курсы, содействовал процветанию массовой культуры в регионе. Известный, прежде всего, как кюйши, Касимбай начал петь в возрасте 5 лет, исполнял казахские традиционные песни и сам сочинил свыше 200 песен. Ушел из жизни в 1991 г. в возрасте 81 года.

Kasimbay (Khasen) Khusainuly, the well-known composer, singer, kuyshi, storyteller of khissa was born in 1910 in the Kyzylkaynar area of the Toly district of Tarbagatai area. He actively participated in musical and poetic aitys competitions, his aitys are well-known among the people, and in most cases he was a winner and was well-known for his poetic excellence. Kasimbay, who followed the lifestyle of sal and sere, was not only an outstanding singer, kuyshi, akyn, but also had extraordinary sports abilities, especially in equestrian games. He had progressive citizenship positions, and took part in major public affairs, was engaged in educational activities, worked as an actor in the Xinjiang branch of the Chinese film studio. He organized entertainment clubs, music courses, contributed to the prosperity of mass culture. Known primarily as kuyshi, Kasimbay began to sing at the age of 5 years, skillfully performed Kazakh traditional songs, and composed over 200 songs. In 1991 he passed away at the age of 81.

Ана Отан / Ана Отан / Ana Otan

Елі азаттыққа қол жеткізген жылдардың алғашқы кезеңінде-ақ Кәсімбаи қолына домбырасын алып, азат заманды, партияны, отанды жырына арқау етіп, ән-күй арнады. Дәл осы кезде «Ана Отан» қатарлы «Хуанхы», «Даму», «Шаттық жалыны», «Бұлбұл», «Қаздар қайтқанда» сияқты көптеген күйлер шығарып, жаңа дәуірдің тың серпінін байқатты. Азаттықтың алғашқы кезінде пайда болған «Ана Отан» әні Қытай қазақтарының арасында жарты ғасырға жуық шырқалды. Жаңа мемлекеттің құрылуы елдегі әр ұлт халқына жаңа заманның бетін ашты. Кәсімбаи да азаттық тақырыбын белсенді жырлады. Отанға, партияға деген терең сүйіспеншілік орнатып, дарынына жаңа тебін қосты. Өнеріне жаңаша өріс, жаңа бағыт-бағдар нұсқады. Сондықтан да осы кезеңдегі өзінің тұңғыш тумасын Кәсімбаи «Ана Отан» әнімен бастады.

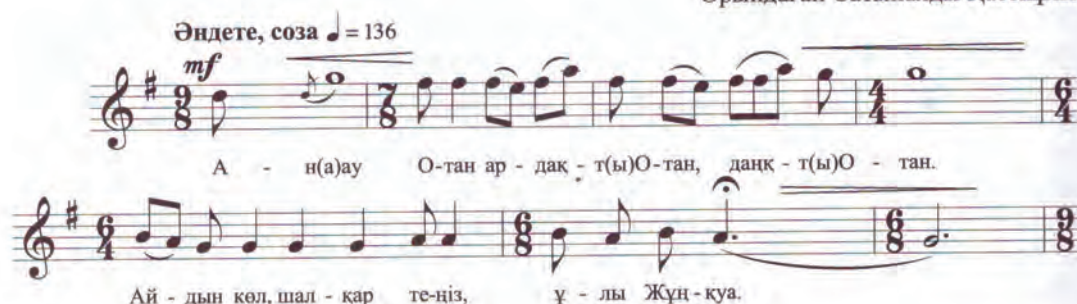
В первые годы становления новой партии Касимбай взял в руки домбру и посвятил песни и кюи новой партии, родине. Именно в эти годы, наряду с «Ана Отан», он создал знаменательные произведения «Хуанхы», «Даму», «Шаттык жалыны», «Булбул», «Каздар кайтканда» и запечатлел динамику новой эпохи. «Ана Отан» – первая песня, написанная после получения независимости, среди казахов Китая звучала почти полвека. Создание нового государства открыло новую страницу для каждого народа страны. Касимбай активно воспевал тему свободы. Он в своих произведениях передает любовь к Родине, установив, таким образом, новый вектор своего творчества. Поэтому представить песню «Ана Отан» в новую для всего народа эпоху стало закономерным явлением.

In the first years of China's independence and the formation of a new party, Kasimbay took dombra in hand, created songs and kuys dedicated to the new era, the party, the Motherland. Particularly during these years, along with «Ana Otan» he created such significant works as «Huang He», «Damu», «Shattyk zhalynu», «Bulbul», «Kazdar kaitkanda», and depicted the dynamics of the new era. «Ana Otan» – the first song written since gaining the independence, the Kazakhs of China sing it almost half a century. The creation of the new State opened a new era for all peoples of the country. Kasimbay actively celebrates the theme of freedom. In his works he transmits the love for the Motherland, thus establishing a new vector of his creativity. Therefore, first presentation of the song «Ana Otan» in a new era for all the people, became a logical phenomenon.

182. Ана Отан

Кәсімбаи Құсайынұлы
Орындаған Сатыпалды Қасенұлы

Әндете, соза $\text{♩} = 136$

А - н(а)у О-тан ар - дақ - т(ы)О-тан, даңқ - т(ы)О - тан.

Ай - дын көл, шал - қар те-ңіз, ұ - лы Жұң - куа.

Ана Отан, ардақты Отан, даңқты Отан,
Айдын көл шалқар теңіз Ұлы Жұңқуа.
Қайыспай қабырғасы өз басынан,
Өткізген бес мың жылдық тарихты Отан.

Қайырмасы:

Отаным ұлы, ана Отан,
Қойның толған нұр, Отан.
Анамдай құшып, әлпештеп,
Өзің деп тәтті күй шертіп,
Өзің деп әсем ән тартып.

Барлық ұлт баласындай бір ананың,
Бейжіңім атасындай бар қаланың.
Жүректен қайнап шыққан осы әнімді,
Сүйіп туған Отанға арнағаным.

Қайырмасы:

Отаным аса өзен, асқар таулы,
Аңқыған иісі жұпар бақша-баулы.
Сүйікті партияның бастауында,
Гүлденді қазағымның барлық ауылы

Қайырмасы:

Сары өзен, сәлем саған / Сары озен, сәлем саган Sary ozen, salem sagan

«Сары өзен, сәлем саған» әні тағы «Хуанхыға сәлем» деп те айтылады. Орта екіпінмен айтылатын бұл әнде ақын әлемге әйгілі арынды өзенінің бейнесін өте шебер тілмен суреттеген. Әнді тыңдаған адам арнайы барып «Хуанхыны» көрмесе де, оның қандай өзен екендігін ән арқылы көзіне елестете алады. Кәсімбайдың шебер күйші болғаны белгілі. Сондықтан осы әннің поэтикалық жолдарында домбыра күйінің композициялық заңдылықтары да орын алған.

Песня «Сары озен, сәлем саган» известна также как «Хуанхыга сәлем» – «Привет Хуанхы» (название реки). В неторопливой, широкой песне, которая звучит в среднем темпе, поэт мастерски передал образ известной бурной реки. Если даже слушатель специально не поедет смотреть реку Хуанхы, он может представить себе ее образ с помощью этой песни. Как известно, Касимбай был известен, прежде всего, как күйши, поэтому в поэтических

строках данной песни имеют место композиционные закономерности строения кюя.

The song «Sary Ozen, Salem Sagan» still sounds like «Huang Hega Salem» – «Hello Huang He» (the name of the river). In a slow, broad song, which sounds at a medium pace, the poet skillfully transmits the image of the well-known rapid river. Even if the listener does not specifically go to see the river «Huang He», he can imagine it with the help of this song. It is known, that Kasimbay was known primarily as kuyshi, therefore in the poetic lines of this song there are compositional patterns of the kuy structure.

183. Сары өзен, сәлем саған

Кәсімбай Құсайынұлы
Орындаған Кәсімбай Құсайынұлы

Кең, әндете ♩ = 130

Са - р(ы)ө - зен, сә - лем са - ған - ау та - сып жат - қан Ар - на - дан
бұй - ра тол - қын а - сып жат - қан.
Уа, сүй - ген кең бе - сі - гім а - лып а - на,
Жар - қы - рап кү - міс кө - бік ша - шып жат - қан.

Сары өзен, сәлем саған тасып жатқан,
Арнадан бұйра толқын асып жатқан.
Уа, сүйген кең бесігім алып ана!
Жарқырап күміс көбік шашып жатқан.

Айбынды бұйра толқын аққан ана,
Көмейден қоңыр әнді тартқан ана.
Көсілген көз жеткізсіз кең далаға,
Сарқылмас құтын құйып жатқан ана.

Кендігің келбетіңе тұр жараса,
Қызығып тоймағандай мың қараса.
Төсінде қайық қалқып, кеме жүзіп,
Тербетіп әлдилейсің жас балаша.

Алтын дән анау тұрған басын иіп,
Алғанда жасыл ала торқа киіп.
Күн нұры күле құшып, күлім етіп,
Өтеді жұпар желің беттен сүйіп.

Домбырам Сары өзендей ағып тұрса,
Қол жүйіткіп, қос ішекті қағып тұрса.
Кейде асқақ, кейде қоңыр үн сорғалап,
Әсерлі тыңдаушыға жағып тұрса.

Осылай көңіл-күйін жүрек тербеп,
Шарқ ұрды ақын жаны шабыт кернеп.
Сары өзен сезімді алды баурап,
Шалқытып шабыт құсын көкке өрлетіп.

Керімбай Райымбеков
Керимбай Раимбеков
Kerimbay Raiymbekov

Керімбай Райымбекұлы (1891-1938) ШҚО-ның Ақсуат ауданы, Қарасу өзенінің бойындағы «Шақым жайлауы» деген жерде дүниеге келген. Баласы Рамазан ақсақалдың айтуынша, Керімбайдың атасы Мақажан қажы атанған, дінді берік ұстанған, ал әкесі Райымбек дәулетті, ортасына сыйлы адам болған. Керімбай жан-жақты өнер иесі екен. Домбыра, қобыз, сыбызғыны ойнап қана қоймай, өзі де шауып аспаптар жасаған, дегенмен, ақынның замандастары оның әншілігін жоғары бағалаған. Қазақ ұлттық музыкасын зерттеудің негізін салған академик Ахмет Жұбанов пен атақты әнші Қуан Лекеров Керімбайды ауылына арнайы іздеп барып, орындауында бірталай әндер жазып алған. Сондай-

ақ, Алматыда өтетін өнерпаздар ұйымына шақырған. Керімбай белгілі әнші Әміре Қашаубаевпен де кездескен. Бұл жөнінде Қ.Егізбаевтың «Тағлым» кітабында:

«...Керімбай 1933 жылы ел аралап жүріп, Семей облысы, Көкпекті ауданының Шұбарши колхозында Алматыдан келіп, өнер көрсетіп жүрген Әміре Қашаубаевпен кезігеді. Әміре Керімбайға: «...Сіздің әншілігіңіз менен артпаса, кем емес екен», – депті. Сонда әдеп сақтап: «...Сіз – үкімет әншісісіз, сізбен мен теңесе алмаймын дедім», – деп айтып келді», – делінген.

1937-1938 жылдары Ақсуат өңірінен ел алдында жүрген он бір-он екі адам ұсталып, сотты болып, жер аударылып, ақыры атылып кете барған. Солардың ішінде А.Жұбановтың шақыруымен Алматыға барам деп жүрген Керімбай әнші де бар екенін Қ.Егізбаев тағы да өзінің еңбегінде: «...Соған барам деп жүргенде, 1938 жылы «халық жауы» ретінде ұсталып, жазықсыз жазаланған айтулы өнер иесі сол сапардан қайтпады», – деп жазады. Интернет желілерінде ресми мемлекеттік органдардан алынған мәліметтер келтірілген. Ол жерде Керімбайдың 1957 ж. ақталғаны жөнінде ақпарат та бар. Істі тоқтату себебі – қылмыс оқиғасының болмауы, – делінген.

Керимбай Райымбеков (1891-1938) родился в местности «Джайлау Шақым» на р. Карасу Аксуатского района ВКО. По словам его сына – аксакала Рамазана Керимбаева, дедушка Керимбая Макажан совершал хадж, был очень религиозным, а его отец Раимбек – состоятельный и уважаемый человек. Керимбай был очень одаренным. Он не только играл на домбре, кобызе и сыбызгы, но и сам мастерил их. Однако современники высоко ценили его певческий дар. Академик Ахмет Жубанов и знаменитый певец Куан Лекеров специально посетили его и записали в его исполнении немало песен, а также пригласили на мероприятие в Алма-Ате, посвященное национальной традиционной музыке. Знаменательной была встреча с известным артистом Амре Кашаубаевым. Об этом в своей книге «Тағлым» («Пример») пишет К.Егизбаев: «...Керимбай в 1933 году, совершая поездку по региону, оказывается в колхозе Шубарши Кокпектинского района Семипалатинской области, где встречается

с Амре Кашаубаевым, который с выступлениями приехал из Алма-Аты. Тогда Амре, обращаясь к Керимбаю, сказал: «...Ваш певческий талант не уступает моему, если не сказать, что больше». Тогда, соблюдая приличие, Керимбай ответил: «...Вы – правительственный певец, я не могу сравниться с вами». Об этом рассказал сам Керимбай.

В 1937-1938 годах в Аксуатском регионе были задержаны одиннадцать человек, которые были передовыми гражданами своего региона. Среди них – Керимбай, который, по приглашению А.Жубанова, собирался в Алматы. Сведения об этом в своей книге приводит К.Егизбаев: «В 1938 году был задержан в качестве «врага народа», без вины репрессированный, носитель большого таланта больше не вернулся». В Интернет-сетях приведены сведения, полученные из материалов официальных государственных органов. Здесь представлена информация о реабилитации Керимбая в 1957 г. Причина прекращения дела – отсутствие состава преступления.

Kerimbay Raiymbekov (1891-1938) was born in the area «Djailau Shakym» near the river Karasu in Aksuat district of East Kazakhstan region. According to his son aksakal Ramazan, Kerimbay's grandfather Makazhan performed Hajj, and was very religious, and his father Raimbek was a wealthy and respected man. Kerimbay was very talented. He not only played dombra, kobyz and sybyzgy, but also made them himself. His contemporaries highly appreciated his singing gift. The founder of the study of Kazakh national music, academician Akhmet Zhubanov and the famous singer Kuan Lekerov specially visited him and recorded many songs in his performance. They also invited him to the event in Alma-ata, which was dedicated to the national traditional music. The meeting with the famous artist Amre Kashaubayev was significant. K.Egizbayev writes about it in the book «Taglym» («Example»): «...In 1933 Kerimbay during the trip to the region, was in the collective farm Shubarshi in Kokpekti district of Semipalatinsk region, where he met with Amre Kashaubayev, who arrived from Alma-Ata to give concerts. Then Amre addressing Kerimbay said: «...Your singing talent is not less than mine, may be even bigger. Then, Kerimbay replied with decency:»...You're a government singer, I can't compare to you». Kerimbay himself told about this.

In 1937-1938, eleven people were arrested in the Aksuat region, and all of them were advanced citizens of their country. Among them was Kerimbay, who at the invitation of A. Zhubanov was going to Almaty. K.Egizbayev wrote about this in his book: «in 1938 he was detained as an «enemy of the nation», he was unguilty, so, the carrier of great talent has not returned back». The Internet networks contain information obtained from the materials of official State bodies. There is information about the rehabilitation of Kerimbay in 1957. The reason for the termination of the case is the absence of a crime [3, 4, 5].

Аяулым / Аяулым / Ayaulym

Керімбай ақын жөнінде алғаш ақпараттарды жинастырып, халық әні атанып кеткен «Аяулым» әнін жете зерттеген, әннің авторлығын дәлелдеп, ғылыми тұрғыдан зерделеп жүрген – әнші, зерттеуші Еркін Шүкіманов. Осы тақырыптағы мақаласынан алынған мәліметтер бойынша, Керімбай туралы алғашқы боп 1962 ж. дерек берген – Қытайдан келген Сексенбаев Төлеубек деген кісі. Бірер жылдан соң әннің өзі де табылды. Ол ақын, композитор

Қажытай Ілиясовтан алынды. Композитор әнді жас күнінде анасынан үйренгенін әңгімелеп, есінде қалған бір шумағын орындап берген екен. 2006 жылдың сәуір айында Семейге арнайы іздеп барып, Керімбай әншінің ұлы Рамазан ақсақалмен жүздесудің сәті түсті. Сол кездесуде «әкемнің әні әлі күнге дейін есімде» деп, қолына домбырасын алып, әкесінің әнін айтып берді. Қ.Ілиясов нұсқасы мен Рамазан ақсақалдың орындауындағы ән бірдей болып шықты. Бірақ әннің қайырмасынан Д.Рақышев жеткізген «Аяулым» дейтін халық әнімен бір жақындығы байқалады. Онымен қоса, осы бір ғана шумақтың өзінің 1-ші және 2-ші жолы (Қ.Ілиясов та осы шумағын орындаған) Біржан салдың «Буырылтай» әнінің шумағымен сөзбе-сөз сәйкес келеді. Бұл мәселе композитор І.Жақановтың «Үзілген ән» кітабында айқындалған. Бірақ мұнда Керімбайдың әнінің сөзі ретінде басқа өлең жолдары ұсынылады. Әрі онда «Аяулым» деген бір де бір сөз айтылмайды. Бұл мәтін І.Жақановтан басқа Сапар Өзбекұлының «Мұра» кітабынан да кезікті. Ал, осы сөзді Рамазан ақсақалдан сұрағанда, ол әннің мұндай сөзін білмейтінін айтты.

Әннің басқа атпен айтылуына бір себеп – біріншіден, 1937-38 жж. репрессиясының құрбаны болғандықтан, Керімбай атына тыйым салынған. Тіпті, Керімбайдың үйінде жатып, әнін жазып, соңында өзін Алматыға шақыра келген А.Жұбанов та Керімбай жөнінде өмір бойы жақ аша алмай кеткен. Қазір академиктің қолжазба қорынан осы дүниенің бір шеті шығып қала ма деген үлкен үміттің де бары рас. Екіншіден, әннің халық әні боп кету себебі, әннің өз сөзі табылмай (расы – өз сөзін айтқызбай), білетін жұрттың әртүрлі халық әнінің сөзіне салып айтуында деген де ой келеді.

Первым сведения о Керимбае стал собирать певец, исследователь Еркин Шукманов, который раскрыл особенности авторской песни «Аяулым», прежде известной как народная, он обосновал и научно осмыслил авторство песни. Согласно сведениям, представленным в статье на эту тему, первые данные о Керимбае в 1962 г. дал Сексенбаев Толеубек, переселившийся из Китая. Спустя некоторое время и сама песня была найдена. Ее сообщил поэт, композитор Кажытай Ильясов, который рассказал о том, что в молодом возрасте он выучил ее от матери и сумел исполнить один запомнившийся куплет. В апреле 2006 г. была организована специальная поездка в Семипалатинск, где удалось встретиться с сыном Керимбая – аксакалом Рамазаном Керимбаевым (1926 г.р.). На той встрече он взял домбру в руки и со словами: «Я до сих пор помню песню моего отца», запел ее. Оказалось, что версии аксакала Рамазана и Кажытая Ильясова идентичны, но в припеве ощущается близость к народной песне «Аяулым», которую исполнял Данеш Ракишев. А поэтический текст первых двух строк полностью совпадает с текстом песни Биржана сала «Буырылтай». Этот вопрос раскрывается в книге композитора И. Жаканова «Прерванная песня». Но здесь представлены другие поэтические строки, которые отмечаются как слова Керимбая. Интересен тот факт, что там ни разу не встречается слово «аяулым». Кроме Жаканова, этот текст встретился в книге «Мұра» («Наследие») Сапара Үзбекулы. А когда спросили аксакала Рамазана по поводу отмеченных поэтических строк, то он ответил, что не знает их.

Следует указать на причины распространения песни под другим названием. Во-первых – запрет на имя Керимбая, без вины репрессированного в 1937-38 гг. Даже побывавший в доме Керимбая, записавший его пение и пригласивший его в Алма-Ату академик А.Жубанов так и не смог сказать ни слова о нем. Однако есть большая надежда на то, что теперь в личном рукописном фонде

академика, возможно, найдется информация, способная пролить свет на бесценное творчество Керимбая. Во-вторых, песня исполнялась на текстах разных народных песен, потому что ее родной текст был под запретом.

М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты ғалымдары (1980)

Ученые Института литературы и искусства им. М.О. Ауэзова (1980)

Scientists of M. O. Auezov Institute of literature and Art (1980)

The singer, researcher Erkin Shukmanov who reveal the features of his author's song «Ayaulym», which was earlier known as a folk song, justified the authorship of the song, and scientifically comprehended it, was the first who began collecting the information about Kerimbay. The article written on this topic provides the following information. In 1962 the first information about Kerimbay was given by Seksenbayev Toleubek, who moved from China. Later the song was found. It was received from the poet, composer Kazhytay Ilyasov. The composer told that at a young age he learned it from his mother, and performed one verse that he remembered. In April 2006, a special trip was organized to Semipalatinsk, where he managed to meet with Kerimbay's son – aksakal Ramazan (born in 1926). At that meeting, he took dombra in his hands and with the words: «I still remember the song of my father», sang it. It turned out that the versions of aksakal Ramazan and Kazhytay Ilyasov are identical, but the chorus of the song is close to the folk song «Ayaulym», which was performed by Danesh Rakishev. The poetic text of the first two lines completely coincides with the text of Birzhan Sal's song «Buryltay». This question is revealed in

the book of the composer I. Zhakanov «Interrupted song». But here are other poetic lines that are marked as the words of Kerimbay. It is interesting, but the word «Ayaulym» is never found there. Besides Zhakanov, this text was found in the book «Mura» («Heritage») by Sapar Uzbekuly. When they asked aksakal Ramazan about the mentioned text, he replied that he did not know such words.

Several reasons for the dissemination of the song under a different name should be mentioned. First-the name of Kerimbay, who was suppressed in 1937-38 although he was not guilty, was prohibited. Even academician A. Zhubanov who visited the house of Kerimbay, recorded his singing and finally invited him to Alma-Ata, couldn't say a word about him. However, there is great hope that now in the personal manuscript fund of the academician there may be the information that can shed light on the invaluable creativity of Kerimbay. Secondly, the song was performed on the texts of different folk songs, because its original text was banned.

184. Аяулым

Керімбай Райымбеков
Орындаған Еркін Шүкіманов

Асықпай, әндете ♩ = 126

Таң - ба-с(ы)ай жоқ, е - н(і)ай жоқ,
бу - рыл - тай-дың, сәу-лем - ау. Са-ға-с(ы)өт-кел бер - мей - тау
те - рең сай, те - рең сай - дың, ей, а - яу - лым.
Қаш - қын бо - лып, ел ке - зіп,
жүр-ген кез-де, сәу-лем - ау, Сон - да сал-ған ә - н(і)е - кен
Ке - рім - бай - дың, ей, "А - яу - лым".
Қа - пас - та, то - т(ы)ай, Ға-шық-тық о - т(ы)ай.
Күй-дір-дің, жан - дыр - дың, А - яу - лым.

Кербез басып керіле сылаңдайсың,
Көз ұшында ұрғашы қылаңдайсың, Аяулым.
Топ ішінен тым оқшау көрінесің,
Жалт қарасаң тұғырда қырандайсың, Аяулым.

Қайырмасы:
Қапаста тоты,
Қайғының оты,
Күйдірдің, жандырдың, Аяулым!

Бұл жалғанда жан едің жаным сүйген,
Түкпіріне жүректің мықтап түйген, Аяулым.
Күндегіден жұтаңқы көрінесің,
Ренжітіп кім екен саған тиген, Аяулым?!

Құмарбек Көпенұлы
Кумарбек Копенулы
Kumarbek Kopenuly

Құмарбек Көпенұлы (1899-1932) – Шығыс Қазақстан облысы, Марқакөл ауданының Қара Ертіс бойында дүниеге келген. Оның әкесі Көпен Жанақұлы көп жылдар бойы болыс, ал атасы айтулы Жанақ батыр болған. Әкесі Қарамола съезіне қатысып, өзі басышылық еткен Найман руының мұңын шағып, Абаймен сөз таластырған. Құмарбек бала кезінен ән мен жырға жақын боп өсіп, кейіннен сал-серілік құрып, өмір сүреді. Сол тұстағы орыстың озбыр, отарлау саясатына қарсы шығып, өз ойын ел арасына таратып, ашық білдірді. Орыс ояздарына ұнамай, ақынды 19 жасында түрмеге қамайды. Бірақ ол ұстаған жерінен қашып шығады.

Осыдан бастап, Құмарбек ақын бостандық, елі, жері жайлы өлең-толғауларын жазды. Кеңес өкіметі орнаған соң, Құмарбекті «Бай-болыстың тұқымы» деп, олар да соңына түседі. 33 жыл ғұмырының 16 жылын ат үстінде бодандықтың ноқтасынан бұлқынып шығуға талпыныс жасап, елдің еркіндігін аңсаған ақынға ақыры «халық жауы» деген атақ тағылған. Сөйтіп, әндерін, өлеңдерін айтуға тыйым салынды. Құмарбек ақын 1931 жылы Шығыс Қазақстан облысы, Марқакөл ауданы, Ақжон құмында қызыл шекарашылардың қолынан қаза тапты. Ақынның мұрасы Тәуелсіздік алғаннан бері ғана зерттеліп, жазыла бастады. Оның немересі Бауыржан Мұратқанұлы Құмарбеков атасының өмірін зерттеп, өлеңдерін, әндерін, ел аузындағы естеліктерін жинап, бір кітап етіп шығарды. Ол 2018 жылы «Қайран Алтай-Марқакөл» деген атпен оқырманға жетті. Жастай жаланың құрбаны болып, Өскемен түрмесінен қайтып оралмаған әншінің тағдыры туралы «Үзілген ән» кітабында Илья Жақанов та деректер келтірді.

Ақынның аймақта тарап жүрген екі әнін немересі – әнші Бауыржан Құмарбекұлы насихаттап, үлкен сахнаға шығуына себепші болған. Оның айтуынша, әнді таратып, естелік айтқан адамның біреуі – Мақсұт Сәдуақасұлы. Бұл кісі имам, молда болған, 100 жасқа келіп қайтыс болды. 1919-1920 жылдары 12 жасында Құмарбекті аттың үстінде көрген екен. Ол мынадай естелік айтады: «Аттың үстінде отырып, елдің арасына келіп, ән орындады. Менің әлі құлағымнан кетпейді, «Әридай дат-той, әридай дат-той» деп барып қайырды. Сол әнді, міне, 100-ге келіп отырып, әлі естігем жоқ. Әттең сол ән өшіп қалды ғой, өз әні еді. Қайырмасы құлағымда қалған бір әдемі әуен еді. Содан кейін сол жиында халық «Қайран Алтай, Марқакөлді» сұрады. Ол сол аттың үстінде отырып оны да айтты. 12 жасымда соны көріп едім», – дейді. Бауыржан Құмарбекұлы өзіне бірден-бір үйретушілердің бірі осы Мақсұт Сәдуақасұлы болғанын айтады.

Кумарбек Копенов (1899-1932) – уроженец Маркакольского района Восточно-Казахстанской области. Его отец Копен Жанакулы много лет был волостным, а дед – знаменным батыром Жанакком. Отец Копен принимал участие в известном съезде Карамола, где он, как правитель рода Найман, представлял интересы своего рода и вступал в полемику с Абаем. Кумарбек с

детства проявлял незаурядный талант, сочинял и исполнял песни и жыры, вел образ жизни, присущий для салов и серэ. Он выступал против российской колониальной политики и открыто пропагандировал свои патриотические идеи. В 19 лет был водворен в тюрьму, но ему удалось совершить побег. С этого момента акын Кумарбек писал песни о свободе, Родине и родной земле.

Со становлением советской власти Кумарбек вновь был обвинен, теперь за аристократическое происхождение. В итоге был назван «врагом народа», а все его наследие оказалось под запретом. Акын Кумарбек в 1931 г. погиб от рук красных пограничников в песках Акжона Маркакольского района Восточно-Казахстанской области. Творчество поэта было записано и стало изучаться только после Казахстаном обретения независимости. Внук поэта Бауыржан Муратканович Кумарбеков, изучив жизнь своего деда, собирал его песни, стихи, воспоминания современников и издал книгу, которая вышла в 2018 г. под названием «Кайран Алтай – Маркаколь». О судьбе молодого певца, ставшего жертвой клеветы и не вернувшегося из Усть-Каменогорской тюрьмы, рассказывает и Илья Жаканов в своей книге «Прерванная песня».

Сохранившиеся две песни Кумарбека активно пропагандирует его внук Бауржан Кумарбеков. Он отмечает, что еще один информатор – Максут Садуакасов, который видел композитора своими глазами, был имамом, муллой, дожил до 100 лет. М.Садуакасов вспоминает, что видел Кумарбека в 19-20-ые годы XX века, когда ему было 12 лет: «верхом на коне будучи среди народа он исполнил песню. Я до сих пор помню, как он завершал ее на словах «Аридай дат-той, аридай дат-той». И вот, сейчас мне 100 лет, но я больше не слышал ее. Жалко, эта песня забыта, она была его авторской. Красивая мелодия припева осталась у меня на слуху. Затем на этой же встрече народ попросил спеть уже известную его песню «Кайран Алтай, Маркаколь». Также сидя верхом на коне, акын исполнил свое творение. Мне тогда было 12 лет». Бауыржан Кумарбеков отмечает, что он выучил данную песню от Максута Садуакасова.

Kumarbek Kopenov (1899-1932) was a native of Markakol district of East Kazakhstan region. His father Kopen Zhanakuly for many years was a county leader, and his grandfather was a remarkable batyr – Zhanak batyr. The father took part in the famous Congress of Karamola, where he, as the ruler of the Naiman tribe, represented the interests of his tribe and had polemic with Abai. Since childhood Kumarbek was close to art, composed and performed songs and zhyrs, had a life-style of Sal and Seri. He was against Russian colonial policy and openly propagandized his ideas. When he was 19 years old he was put in prison, but he managed to escape from the place of detention. From that moment akyn Kumarbek wrote songs about freedom, Motherland and native land.

When the Soviet power was establishment, Kumarbek was again accused, and now as a «descendant of the kulaks». As a result, he was called «the enemy of the nation», and all his heritage was banned. In 1931 akyn Kumarbek was killed by the red border guards in the Akjon Sands, Markakol district of East Kazakhstan region. The studies and recording of the poet's creativity has began only since independence period. The grandson of the poet Bauyrzhan Kumarbekov, studied the life of his grandfather, collected his songs, poems, memoirs of contemporaries, and published a book, which was published in 2018 under the title «Kayran Altai-Markakol». Ilya Zhakanov in his book «Interrupted song» tells about the fate of a young singer who became a victim of slander and did not return back from Ust-Kamenogorsk prison.

Қайран Алтай, Марқакөл/Кайран Алтай, Маркакол/ Kairan Altai, Markakol

«Қайран Алтай, Марқакөл» деген атақты ән Құмарбек қуғынға ұшырап, орыс ояздарының назарында жүрген кезінде туды. Аймаққа тән мажорлы пентатоникада туған жеріне деген үлкен махаббат, сағынышпен айтылатын бұл ән көркемдігі жағынан биік санатта тұр, әрі әлі күнге дейін ел арасында айтылады. Құмарбектің немересі, әнші Бауыржан Құмарбеков ән туралы айта келе, «Біздің әке-шешеміз Зайсанда өсті, бірақ ата-бабамыз Марқакөл өңірінен. Бұл ән сол өңірде айтылады. Менің әкемнің ағасының балалары Марқакөлде тұрады. Бұл әнді солар көбірек айтты. Бір жағы ағайындарымнан да үйрендім. Марқакөл өңірінде Боран, Жаңа ауыл деген ауылдар бар, осы ауылдардың үлкен ақсақал-апалары айтатын осы әнді. Сол жаққа қыдырып барғанда еститінбіз», – дейді.

Құмарбек әндерінің негізгі жеткізушілері – оның балалары. Бірақ әкелерінің есіміне тыйым салынған соң, ол туралы көп айта бермейтін. Балаларының ең үлкені – Қайдаш Құмарбекұлы әкесінің әндерін нақышына келтіріп орындайтын. Бертінде таратушы – Ерлан Рысқали. Бұл жайында Бауыржан Құмарбеков былай дейді: «Ерлан бұл әнді «Қазақтың дәстүрлі 1000 әні» жинағын шығару барысында жаздырды. «Ел» продюсерлік орталығына «Монғолия қазақтарының әні» деп келген екен, содан біреулер маған «сенің атаңның әні кетіп бара жатыр» деп қоңырау шалды. Содан жүгіріп барып, бүкіл дүниемді, ноталарын көрсетіп, сол жерде атамның әнін қорғап алдым. Сосын Ерлан Рысқалиға дұрыс сөзін көрсеттім. Монғолиядан келген әннің сөзі сәл басқаша екен. Мен берген атамның сөзін келтіріп, әуенін кішкене өзгерткізіп, Рысқали әлі күнге дейін орындап жүр. Ол сәл өзгешелеу орындайды. Дегенмен, нақтылы бір апаларым айтатын оригинал емес бұл. Сол апаларымның әуеніне түсе алмай жүрміз», – дей келе, бұл әннің бірнеше түрі де болуы мүмкін деген пікір айтады. Мұратхан Дөңбаевтың орындауында да бұл ән ерекше естіледі. Оның әкесі Қытайдан келген Рафиық Дөңбайұлы деген өте өнерлі адам болған, әрі басқаша қылып орындаған, – дейді Б.Құмарбеков.

«Бұл – зарлы ән. Халықтың елден-жерден айырылғандағы әні. Жүректе сақталып қалған ән. Елдің бәрі осы әнді айтып тұрып жылайтын дейді. Атамыз 33 жасында атылып кетсе, артында осы ән қалып, халықтың мұңын айтқан», – деп аяқтайды өз сөзін әнші.

Эта одна из наиболее известных из дошедших до наших дней песен Кумарбека, созданная в период пристального внимания русских уездных к его персоне. Песня излагается в характерной для региона мажорной пентатонике, полна тоски и любви к родной земле. Значительное в художественном плане творение до сих пор исполняется в народе. Рассказывая об этой песне, внук Кумарбека – певец Бауржан Кумарбеков отмечает: «Наши родители выросли в Зайсане, но предки были выходцами из Маркаколя. Эта песня в большинстве исполняется в тех краях. Дети брата моего отца живут в Маркаколе. Они чаще исполняют эту песню. С одной стороны, мы научились у них. В Маркаколе есть такие аулы, как Боран, Жана аул, и эта песня особенно известна среди пожилого населения этих селений. Мы слышали ее, когда ездили туда».

Основными хранителями песен Кумарбека являются его дети. Но поскольку имя отца было под запретом, они мало говорили о нем. Самый старший из них Кайдаш Кумарбеков мастерски исполнял произведения отца. На сегодняшний день песня наиболее популярна в исполнении Ерлана Рысқали. Вспоминая об этом, Бауржан Кумарбеков отмечает: «Ерлан записал эту песню в процессе

подготовки Антологии «1000 традиционных песен казахского народа». Эта песня поступила в продюсерский центр «Ел» как «песня казахов Монголии». Узнав об этом, мои знакомые позвонили мне и сообщили, что песня моего деда «уходит» под чужим именем. Так, я собрал все имеющиеся материалы, ноты и отправился их показывать. Таким образом, я защитил песню своего деда. Затем показал Ерлану Рыскали исконные слова песни, так как в монгольской версии они немного отличались. Рыскали в собственной интерпретации исполняет эту песню по сей день, используя поэтический текст, который дал я. Ерлан исполняет ее по-своему. Однако это не тот оригинальный вариант в исполнении бабушек. Мы сейчас никак не можем возобновить те мотивы, которые мы слышали от них. В исполнении Муратхана Донбаева эта песня звучит по-особенному. Его отец был очень талантливым человеком, приехавшим из Китая и исполнял иначе». В то же время он высказывает предположение о возможной вариантности данной песни.

В завершение своих слов певец отмечает: «Это трагическая песня. Это песня о разлуке с родными краями, с народом. Это песня, сохраненная в сердцах. Говорят, что народ плакал, исполняя эту песню. Хотя наш дед и был расстрелян в 33 года, после него осталось это творение, которое выражало боль и тоску родного народа».

This is one of the most famous songs of Kumarbek that reached nowadays, which was created during the period of close attention of the Russian authorities to his personality. This song is set in the major pentatonic which is typical for the region, and is full of longing and love for the native Land. This is a significant composition in artistic terms, and is still performed by the people. Speaking about this song, Kumarbek's grandson-singer Baurzhan Kumarbekov notes: «Our parents grew up in Zaisan, but our ancestors came from Markakol. This song is mostly performed in those parts. The children of my father's brother live near the Markakol lake. They often sing this song. On the one hand, we learned it from them. In Markakol area there are such auls as Boran, Zhana aul, and this song is especially known among the elderly population of these auls. We heard it when we visited them».

The main informers of Kumarbek's songs are his children. But since their father's name was prohibited, they said little about him. The oldest of them, Kaidash Kumarbekov, masterfully performed his father's songs. To date, the song is the most popular in performance of Erlan Ryskali. Recalling this, Baurzhan Kumarbekov notes: «Erlan recorded this song in the process of preparing the Anthology «1000 traditional songs of the Kazakh people». This song was transferred to the production center «El» as a song of the Kazakhs of Mongolia. After learning about this, my friends called me and told me that the song of my grandfather goes under a false name. So, I gathered all the materials, notes, and ran to show them. So, I defended my grandfather's song. After that, I showed the original lyrics of the song to Erlan Ryskali, as in the Mongolian version they were slightly different. Currently, Ryskali performs this song in his own interpretation, using the poetic text that I gave. Erlan performs it in his own way. However, this is not the original version which was performed by grandmothers. We now can not sing the motifs that we heard from them». At the same time, he suggests that there are possible variants of this song.

In conclusion, the singer notes: «This is a tragic song. This is a song about separation from the native lands, from the people. It's a song saved in hearts. They say that the people wept while singing this song. Although our grandfather was shot at the age of 33, he left this song, which expressed the pain and anguish of his native people».

185. Қайран Алтай, Марқакөл

Құмарбек Көпенұлы
Орындаған Ерлан Рысқали

Әндете, сағынышпен ♩ = 140

f

Біз - дің ел Қа - р(а)Ер-тіс - ті қыс - тай - тұ - ғын,
Ша - ғи - мен түл - кі ты - мақ тыс - тай - тұ - ғын.
Е - лім - нің ен бай - лы - ғы мал - дан бас - қа,
Құс са - лып, қас - қыр, түл - кі ұс - тай - тұ - ғын.
Ой, Ал - қа көл!
Қай - ран Ал - тай, Мар - қа - көл,
Қал - д(ы)ау ке - йін қай - ран ел.

Біздің ел Қара Ертісті қыстайтұғын,
Шағимен түлкі тымақ тыстайтұғын.
Елімнің ен байлығы малдан басқа,
Құс салып, қасқыр, түлкі ұстайтұғын.

Дүние дөңгеленіп өтер ме екен,
Бар қызық оралмасқа кетер ме екен?
Аңырап артта қалды қайран Алтай,
Күн туып, қайта айналып жетер ме екем?

Қайырмасы:
Ой, Алқа көл!
Қайран Алтай, Марқакөл,
Қалды-ау кейін қайран ел.

Қайырмасы:

Мәрфуға / Марфуға / Marfuga

«Мәрфуға» – кең тынысты махаббат лирикасы, дәстүрлі кәсіби әншіліктің үздік үлгілерінің бірі. Әннің негізін жазып берген – Дариға Байбосынкеліні, ШҚО, Сарытерек ауылының тұрғыны. Бұл кісінің анасы әнші болған екен. Құмарбекке арнайы барып кездескен. Дариға апаның айтуынша, шешесі Құмарбек туралы көп айтқан екен.

«Марфуга» – образец любовной лирики с мелодией широкого дыхания, имеющая черты устно-профессиональной песни. Основа этой песни записана от Дариги Байбосынкелини, жительницы аула Сары терек ВКО. Ее мать была певицей, специально ездила в аул Кумарбека для встречи с ним. По свидетельству Дариги апа, ее мать часто говорила об акыне.

«Marfuga» - is a pattern of love lyrics with a melody of wide breath, which has the features of oral-professional song. The basis of this song was recorded from Dariga Baibosynkelini, a resident of the village of Sary Terek in Eastern Kazakhstan. Her mother was a singer, specially visited the village where Kumarbek lived to meet him. According to the evidence of Dariga apa her mother often spoke of the akyn.

186. Мәрфуға

Құмарбек Көпенұлы
Орындаған Бауыржан Құмарбеков

Еркін, әндете ♩ = 110

mf

Жас-тық - тан жа - нып - кү - йіп ән са - ла -
мын, Жа - ны-м(а)уу жа-қын тар - тып там - са - на -
мын, әй - а - ау. Ал-тай-дың а - қы - ны
дер а - за - мат ем,
Қон-бай жүр қол - ға ке - ліп ақ-та - ма - ғым, әй - а - ау.
tr А - хау, а - йым, Мәр-фу - ға, Ше-лек а - лып,
кел су - ға. Ер-тіс өр-леп е - кеу-міз,
Сыр - ла - са - йық, кел мұн - да.

Жастықтан жанып-күйіп ән саламын,
Жаныма жақын тартып тамсанамын.
Алтайдың ақыны дер азамат ем,
Қонбай жүр қолға келіп ақтамағым.

Қайырмасы:

Ахау, айым, Мәрфуға,
Шелек алып кел суға.
Ертіс өрлеп екеуміз,
Сырласайық, кел мұнда.

Ертіске еріп барар мен болсам ғой,
Еріген мұздай болар сен болсаң ғой.
Жазылған пешенеңе мен болсам ғой,
Құятын Марқакөлім сен болсаң ғой.

Қайырмасы:

Мұхамеджан Майбасарұлы
Мухамеджан Майбасарулы
Mukhamedzhan Maibasaruly

Мұхамеджан Майбасарұлы (1854-1921) – Абай ән мектебінің ірі өкілі. Мұхамеджан жас кезінен сал-серілік құрып, ел аралап, ән салған. Құдайбердінің баласы Әмірді үлгі-өнеге тұтып, оған қосылып, екеуінің серілігі өңірде ерекше болған екен. Бірақ кей кезде шектен шыққан жағдайлары да болып, Құнанбай мен Абай бұл жиһанкездікке тыйым салған. Әмір жастайынан өмірден озып, Мұхамеджан сал-серілігіне ескерту жасаған ағайындарымен араздасып, қайынжұртына Қызылмола жаққа көшіп кеткен. Бірақ көп ұзамай Абай оны кері көшіртіп алған. Содан бастап Мұхамеджан Абай шәкірттеріне қосылып, Абай шығармашылығының насихатшысы болады. Ұлы ақынның «Татьянаның хатын» алғаш орындап, жеткізген де Мұхамеджан. Сонымен қатар, майталман әншілігімен қатар, әрі өзі де ән шығарған. Қазіргі кезде бізге бірнеше туындысы ғана жетіп отыр.

Мухамеджан Майбасарулы (1854-1921) является крупным представителем школы Абая, его преемником. С раннего возраста Мухамеджан славился своим талантом, ездил по аулам и вел образ жизни сал-серэ. Примером для подражания для него был Амир – сын Кудайберды, их совместный творческий тандем в регионе имел большой успех. Но, так как их странствия, порой, переходили границы дозволенного, Кунанбай и Абай запретили им такой образ жизни. Амир рано ушел из жизни, а Мухамеджан, который сопротивлялся запретам Кунанбая и Абая, переехал в сторону Кызылмола к родственникам жены. Но вскоре Абай перевез его обратно. После этого Мухамеджан присоединился к группе учеников Абая и стал одним из важных пропагандистов творчества Абая. Именно Мухамеджан первым исполнил и сообщил «Татьянанын хаты» великого поэта. Он был не только талантливым певцом, но и создал ряд собственных песен. До нас дошло лишь несколько из них.

Mukhamedzhan Maibasaruly (1854-1921) is a major representative of the Abay's music school, his successor. From an early age, Mukhamedzhan was famous for his talent, visited the auls and led a lifestyle of sal-seri. For him, Amir, the son of Kudaiberdy was an example to follow, their joint creative tandem was a great success in the region. But, as their wanderings sometimes were beyond all limits, Kunanbay and Abay forbade them such a way of life. Amir died early, and Mukhamedzhan, who resisted to the restrictions of Abay and Kunanbay, moved in

the direction of Kyzylmola to the relatives of his wife. Soon Abay took him back. After that, Mukhamedzhan joined the group of Abay's students and became one of the important propagandists of Abay's creativity. Mukhamedzhan first performed and reported about «Tatiana» of the great poet. However, he himself was a talented singer, and created a number of songs. Only a few of his songs have reached nowadays.

Қайран жастық / Кайран жастык / Kairan zhastyk

Қазақта 25 жас – жастық шақтың ең бір кемелденушілік кезі болып саналады, жастықтан егделікке өтпелі кезең. Бұл тақырып көптеген әндердің өзегін құрайды. Жастық шағы ойын-күлкіде өткен Мұхамеджан да сол кездерін еске алып, 25 жастың елес сияқты өткінші екенін атап, ендігі кезін қыстың суығына теңейді. Ән кең әуенді, байсалды болып келеді.

Для казахов 25 лет – это переходной возраст – пик молодости, переходящей в зрелость. Именно с этим связано обилие песен, посвященных 25 годам жизни, олицетворяющих прощание с молодостью. Данная песня Мухамеджана также посвящена теме 25-летия, оказавшегося быстротечными годами. Он вспоминает свою юность, которая прошла беззаботно, в веселье. А нынешнее его положение напоминает зимние холода. Песня строится на широком интонационном напеве в спокойном, размеренном темпе, передавая состояние зрелого, степенного человека.

For Kazakhs, 25 years is a transitional age peak of youth, this is due to the abundance of songs dedicated to 25 years of life, embodying farewell to youth. This song of Mukhamedzhan is also dedicated to the theme of 25 years, which turned out to be fleeting. He remembers his years of youth, which were carefree, in fun. And its present position is reminiscent of the winter cold. The song is based on a broad intonation chant in a calm, measured pace, conveying the state of a Mature, sedate person.

187. Қайран жастық

Мұхамеджан Майбасарұлы
Орындаған Жәнібек Кәрменов

Орташа, тамылжыта ♩ = 86

Ба - сым - нан
Жиыр - ма бес
өт - ті дәу - рен,
ө - тіп кет - кен,
о - оу,
оу,
кай - ран жас - тық,
ес - ке түс - се,
Бұл күн - д(е)ау,
Жа - си - ды,
бел - ге шық - тық,
шір - кін кө - ңіл,
тау - дан ас - тық,
қо - ңыл - тақ - сып,
Бұ - лаң - да - ған
жиыр - ма бес,

Басымнан өтті дәурен қайран жастық,
 Бұл күнде белге шықтық, таудан астық.
 Жиырма бес өтіп кеткен еске түссе,
 Жасиды шіркін көңіл қоңылтақсып.

Қайырмасы:

Бұлаңдаған жиырма бес,
 Ол да елес.
 Замана асау бой бермес,
 Ескермес.
 Жастықтың әні мәңгі өлмес,
 Жүректің оты еш сөнбес.

Оңаша ауыл сырты, уәде берік,
 Сағынып жолығушы ек аңсап келіп.
 Шомылып ай нұрына, қимас қалқам,
 Тұрушы ең құшағымда балқып, еріп.

Қайырмасы:

Қызық дәурен қансонар,
 Ол да оңар.
 Қыс келеді бой тоңар,
 Суынар.
 Махаббат қызық гүл дәурен,
 Жүректе тозбай сол қалар.

Сарғайып сары белден атады таң,
 Жолдасым қасымдағы бәрі де паң.
 Құрбылар, танымасаң, танысайық,
 Баласы Майбасардың Мұхамеджан.

Қайырмасы:

Ноғайбай Сүлейменұлы Ногайбай Сулейменулы Nogaybay Suleimenuly

Ноғайбай Сүлейменұлы (1855-1923) – асқан әнші, домбырашы, сазгер, айтыскер ақын. Ол 1855 жылы ШҚО, Зайсан уезі Маңырақ болысының 4-ауылында Ноғайбай қыстағында (қазіргі Зайсан ауданы, Қарабұлақ ауылдық округі) дүниеге келген. Бала кезінде шешекпен ауырып, екі көзінен айрылған. 1916 жылы елмен бірге шекара асып кеткен. Жамбыл секілді дүлдүл ақындар өнерін жоғары бағалаған Ноғайбайдың есімі белгілі орыс этнографы А. Ивановскийдің 1889 жылы Зайсан өңірінде болып, сол жылы Мәскеу университетінде шығарылатын «Этнографическое обозрение» журналында «Киргизский народный поэт-певец Ногайбай» деген мақаласына негіз болды. Ақынның өлеңдері көбінесе ел аузында сақталған, ал оларды жинақтаушы – С. Сырымбетов. Бүгінде Ноғайбай ақынның 18 өлеңі, 1 әні, 1 поэма, 2 айтысы жеткен. Ол 1923 жылы ШҰАР, Алтай аймағының Бурыйтай өңірінде қайтыс болды.

Ногайбай Сулейменов – певец, домбрист, композитор, поэт-айтыскер. Он родился в 1855 г. в 4-ом ауле Маныракской волости Зайсанского уезда ВКО в зимовке Ногайбай (ныне Карабулакский сельский округ Зайсанского района). В детстве перенес оспу и полностью лишился зрения. В 1916 г. вместе с народом пересек границу Китая. Творчество Ногайбая, которое высоко ценил сам Жамбыл, стало основой для статьи «Киргизский народный поэт-певец Ногайбай» известного русского этнографа А.Ивановского, вышедшей в 1889 г. в журнале «Этнографическое обозрение», издаваемом в Московском университете. Надо отметить, что ученый в том же году побывал в Зайсанском регионе. Песни поэта, в основном, сохранились в народе. Составлен сборник С.Сырымбетова. До сегодняшнего дня дошло 18 стихов, 1 песня, 1 поэма, 2 айтыса. Он умер в 1923 г. в местности Бурылтай Алтайского округа СУАР.

Nogaybay Suleimenuly – a singer, dombrist, composer, poet-aitysker. He was born in 1855 in the 4th aul of Manyrak volost of Zaisan district of East Kazakhstan region in the winter camp Nogaybay (now Karabulak rural district of Zaisan district). As a child, he suffered from smallpox and completely lost his sight. In 1916, together with the people he crossed the border of China. Nogaybay's creativity which was highly appreciated by Zhambyl himself, became the basis for the article «Kyrgyz national poet-singer Nogaybay» by the famous Russian ethnographer A. Ivanovsky, published in 1889 in the journal «Ethnographic review», which was published at Moscow University. It should be noted that in the same year the scientist visited the Zaisan region. Songs of the poet have been preserved among the people, and a collection of S. Syrymbetov was compiled. To date, there are 18 verses, 1 song, 1 poem, 2 aitys. He died in 1923, in the area of Buryltay in Altai district of the XUAR.

Ноғайбайдың әні / Ногайбайдын ани / Nogaybaydyn ani

Бұл – Ноғайбайдың сақталған жалғыз әні. Автобиографиялық туынды, өзінің дертін, өнерге сүйіспеншілігін, жұртына артқан сенімін айтады. Кең ауқымды әннің әуенінде қазақтың дәстүрлі музыкасында сирек кездесетін гармониялық минор элементтері бар (VII# басқыш).

«Песня Ногайбая» – единственная сохранившаяся песня акына Ногайбая. Это своего рода автобиографическое творение, в котором певец выражает переживания по поводу своего недуга, любовь к искусству, веру в свой народ. Широко распевная мелодия песни имеет черты гармонического лада (VII# ст.), столь редко встречающегося в традиционной музыке казахов.

This is the only preserved song of Nogaybay. It is autobiographical in nature, where the author conveys his penchant for art, faith in the support of his native people. The song is set out in a minor key with elements of a harmonic key (VII#), which is not typical for Kazakh traditional music.

188. Ноғайбайдың әні

Ноғайбай Сүлейменұлы
Орындаған Жайдар Шунан

Жүрдек, шалқыта ♩ = 140
f

Кө - зі - не Но - ғай - бай - дың ай - ран там - ған,
Ө - зін - де жоқ ай - ра - ны қай - дан там - ған?
Ө - зін - де жоқ бол - са да е - лін - де бар,
Жүр - ген - де ір - кіт і - шіп сон - да там - ған.
А - а - а - а - а - а, ай!
Кө - те - ріп қой, жүр - тым, Кө - те - ріп қой, жүр - тым, Кө - те - ріп қой, жүр - тым.
Ө - ри - дай, *mf* ә - ри - дай, Ө - ри - дай,
ә - ри - дай. Ө - ри - дә - ри, дә - ри - дә - ри, Дә - ри -
дай. Ө - ри - дә - ри, дә - ри - дә - ри, Дә - ри - дай.

Көзіне Ноғайбайдың айран тамған,
Өзінде жоқ айраны қайдан тамған?
Өзінде жоқ болса да елінде бар,
Жүргенде іркіт ішіп сонда тамған.

Қайырмасы:
Ау! Көтеріп қой, жұртым!
Көтеріп қой, жұртым,
Көтеріп қой, жұртым!
Әридай, әридай,
Әридай, әридай.

Әридәри, дәридәри
Дәридай.
Әридәри, дәридәри
Дәридай!

Болсам да көзім соқыр Ноғайбаймын,
Ішінде шаршы топтың жоғалмаймын.
Алдында ағалардың әнге салып,
Құрбыдан орамал-шыт неге алмаймын?!

Қайырмасы:

Сұлубай батыр Сулубай батыр Sulubai batyr

Сұлубай батыр (1907-1944) Абақ керей руынан шыққан, Шыңжаңның Алтай аймағының Шірікши ауылында дүниеге келген. Жастайынан әкесінен айрылған ол 1929 ж. аға-інілерімен және анасымен Шіңгіл ауданына көшеді. 1944 жылы қазақ қолын бастап, жауға шыққан батыр қан майданда оқ тиіп, ерлікпен қаза табады. Батырдың әншілік мұрасы, өкінішке орай, сақталмаған, бізге жеткен жалғыз әнінің негізінде батыр өте өнерлі, талғамы биік, өз аймағы әншілігінің қыр-сырын білетін тұлға болғаны көрініп тұр (Сұлубайдың артында Мағила, Зағила атты 2 қызы қалған; Зағила Баркөл ауданында тұрады).

Батыр Сулубай (1907-1944) из рода Абак Керей родился в ауле Ширикчи города Алтай СУАР. Рано лишившись отца, в 1929 г. Сулубай вместе с братьями и матерью переселяется в район Шингиль. Прославленный батыр своего времени героически погибает во время боя в 1944 г. Песенное наследие батыра Сулубай, к сожалению, почти не сохранилось, но, судя по единственному дошедшему до нас образцу, можно сделать вывод, что батыр был творческой личностью, обладал высоким эстетическим вкусом, хорошо разбирался в тонкостях песенного искусства своего региона (у Сулубая остались 2 дочери – Магила и Загила; Загила проживает в Баркольском районе КНР).

Sulubay batyr (1907-1944) from Abaq Kerei clan was born in the village of Shirikchi, Altay, Xinjiang. His father died when he was in a young age, and in 1929 Sulubay and his brothers and mother, moved to the Shingil district. The famous batyr of his time died heroically during the battle in 1944. The song heritage of Sulubay batyr, unfortunately, has not reached nowadays, but judging by the only pattern that was preserved, we can conclude that batyr was a creative person, had a high taste, knew well the specifics of the song art of his region. Sulubay left 2 daughters Magila, Sagila. Sagila lives in Barkol area.

Сұлубайдың әні / Сулубайдын ани / Sulubaidyn ani

«Сұлубай батырдың әні» – өңір қазақтары арасында жиі орындалатын туынды. Бұл батырдың соғыс жылдарын, туған жері мен халқының тағдыры туралы уайым мен толғаныстарын сипаттайтын автопортрет әні деп айтуға болады. Сұлубай бір жағынан көтерілістің басшысы болса, екінші жағынан домбырада ойнап, ән шырқап, өз серіктері мен ізбасарларының рухын көтеріп отырған. Бұл ән туған жерін сақтауға ұмтылған бүкіл көтерілісші халықтың арманы мен мұңын, мұқтаждығы мен қайғы-қасіретін бейнелейді. Ән құрылысы жағынан кең тынысты боп келеді. Онда ырғақтық күрделілік байқалады, ауызша-кәсіби өнердегі ақындық бастамаға ұқсайтын пентахордтың жоғарғы дыбысына екпін жасалады.

«Песня батыра Сулубая» – песня, часто исполняемая среди казахов региона. Это автобиографическое произведение, описывающее годы смуты, переживания и раздумье о судьбе Родины и народа. Сулубай, с одной стороны, был предводителем восстаний, с другой стороны, играл на домбре, пел

песни, одухотворял своих спутников и последователей. Это песня, которая отражает мечты и чаяния, нужду и печаль, страдания всего восставшего народа, стремившегося к сохранению родных земель. Песня развернутая по строению. В ней наблюдается усложнение ритмической организации, акцентирование верхнего звука пентакорда, напоминающее акынский зачин в устно-профессиональном искусстве.

«Song of Sulubay Batyr» is one of the most frequently performed among the Kazakhs of the region. This is a kind of autobiography describing the war years of the hero, feelings and thoughts about the fate of his native lands and people. On the one hand, Sulubay was the leader of rebellions, on the other hand, played the dombra, sang songs, and inspired his companions and followers. This is a song that reflects the dreams and aspirations, needs and sadness, suffering of all the rebellious people who sought to preserve their native lands. The song has an extensive structure. The complication of rhythmic organization, an emphasis on the upper sound of the pentachord is observed in it, which reminds the akyn's introduction in oral and professional art.

189. Сұлубайдың әні

Сұлубай батыр
Орындаған Дәулеткерей Кәпұлы

Асықпай, әндете ♩ = 86

А - тым - ды, Сұ - лу - бай деп, ә - кем қой - ған,
Жа - зық - сыз, жа - уым ме - ні, қой - дың қа - мап,
Ы - ру - ым Жән - те - кей - ден ор - та - н(ы)ой - ған - ай,
Кет - пей - д(і)ай бұл қор - лы - ғың әс - те ой - дан - ай,
Сек - піл тай, шаң - қан тұр - ғын - д(ы)оу,
Шің - гіл дің мөл - дір су - ын - дай,
Са - ғын - дым қал - ған құр - бым - д(ы)ай,
Деп сал - ған ә - нің Сұ - лу - бай.

Атымды Сұлубай деп әкем қойған,
Руым Жәнтекейден ортаны ойған.
Секпіл тай, шаңқан тұрғынды,
Сағындым қалған құрбымды.
Жазықсыз, жауым, мені қойдың қамап,
Кетпейді бұл қорлығың әсте ойдан.
Шіңгілдің мөлдір суындай,
Деп салған әнін Сұлубай.

Астымда алқоңырым желмедің ғой,
Құдайым, сұрағанды бермедің ғой.
Былғары белдік, бұраң бел,
Бұрылар ма екен біздің ел?
Талпынып қанша қанат қаққанменен,
Қысқа жіп күрмеуіме келмедің ғой.
Қайқая шапқан каракер,
Қайырылар ма екен қайран ел?

Басында мәуесі жоқ қу қайыңның,
 Жігітке пайдасы жоқ уайымның.
 Былғары белдік, бұраң бел,
 Бұрылар ма екен біздің ел?
 Сан жердің дәмін таттым, суын іштім,
 Білмеймін қайда барын Құдайымның.
 Қайқая шапқан каракер,
 Қайырылар ма екен қайран ел?

Қонаққа қой сояды, лақ тұрып,
 Құдықтан су ішпейді бұлақ тұрып.
 Былғары белдік, бұраң бел,
 Бұрылар ма екен біздің ел?
 Сұлубай елін қимай, жерін қимай,
 Қоштасқан әні осы жылап тұрып.
 Қайқая шапқан каракер,
 Қайырылар ма екен қайран ел?

Таңжарық Жолдыұлы Танжарык Жолдыулы Tanzhyrk Zholdyuly

Таңжарық Жолдыұлы (1903-1947) – Қытайдағы жазба қазақ әдебиетінің негізін қалаушы, Қытай қазақтарының арасынан шыққан Алаш идеяларын насихаттап, сол жолда күрескен ағартушы, ақын, композитор. Халқының еркіндігін, бақытын аңсаған, көзін ашып, сауатын арттыру жолында аянбай еңбек еткен күрескер, ол бүкіл өзінің зияткерлік әлеуетін осы жолға бағыттады. Таңжарық ШҰАР-да алғаш қазақ газетін шығарып, ұлттық театр, мектеп ашуға белсенді атсалысқан.

Таңжарық Жолдыұлы 1903 жылы ШҰАР, Іле-Қазақ автономиялық облысы Күнесті ауданының Қамысты деген жерінде дүниеге келген. Іле жерінде жан-жақты білім алған ол Нарынқол асып, Қазақстанға қоныс аударады. Мұнда қазақ-орыс мектебінде оқиды. Бұл 1923 жыл еді, Алашорданың қозғалысы тоқырап, большевиктердің бой көтеріп жатқан заманы. Сондықтан, Таңжарықтың ұлтшылдық идеялары Қазақстанда қолдау тапқан жоқ. 1925 ж. туған жеріне қайта оралған Таңжарық Шыңжаң қазақтарын үгіттеп, ұлтшылдық идеяларын тарата бастады, артынан пікірлес серіктері де ерді. Бұл үшін Қытай билігінің де қуғын-сүргінін көріп, талай жылдарын абақтыда өткізді.

Таңжарықтану саласында талмай еңбек етіп, бүкіл ғұмырын соған арнаған зерттеуші Оразанбай Егеубаев. Ол Таңжарықтың академиялық жинақтарын, ақынның шығармашылығы бойынша монография шығарып, көркем фильмінің сценарийін жазды. Бұл салада Бұқара Тышқанбаев, Тілеужан Сақалов, Сәбит Мұқанов, Дүкен Мәсімханұлы, Тұрлыбек Мәмесейіттің де еңбектері орасан зор.

Негізінен Құлжа қаласы – Іле-Қазақ автономдық облысының орталығы әрі Қытай қазақтарының мәдени орталығы болып табылады. Бұл бүкіл облыстың үш аймағы қазақтарының шоғырланған жері, әрі басым көпшілігінің ата-бабасы Қазақстанның Шығыс жағынан – Алтай, Тарбағатай аймақтарынан келіп қоныстанған. Сол себепті Алтай, Тарбағатай өңірлерінің төл дәстүрі Іле жерінде де жалғасын тапқаны заңды.

Танжарык Жолдыулы (1903-1947) – основатель письменной казахской литературы в Китае, просветитель, поэт, композитор, пропагандирующий идеи Алаша среди казахов Китая. Борец, мечтающий о свободе и счастье народа, он весь свой интеллектуальный ресурс направил на этот путь. Танжарык в СУАР

создал первую казахскую газету, принимал активное участие в открытии национального театра и школы.

Танжарык Жолдыулы родился в 1903 г. в местности Камысты Кунесского района Или-Казахской автономной области. Получив всестороннее образование на территории Илийского округа, он перешел границу Казахстана в Нарынкольский район, где обучался в казахско-русской школе. Это был 1923 год, время, когда деятелей Алаш-Орды вытесняли, и развивались идеи большевизма. Поэтому националистические идеи Танжарыка здесь не поддерживались. В 1925 г., вернувшись на родину, Танжарык начал пропагандировать среди синьцзянских казахов идеи национализма, нашел единомышленников и последователей. За это тоже не раз подвергался гонениям и преследованиям со стороны китайских властей, провел многие годы своей жизни в заключении.

Изучению творчества Танжарыка посвятил всю свою жизнь Оразанбай Егеубаев. Он издал академические сборники акына, монографию и написал сценарий к художественному фильму о поэте. Следует особо отметить труды в этой области Бухара Тышканбаева, Тлеужана Сакалова, Сабита Муканова, Дукена Масимханулы, Турлыбека Мамесеита.

Важно отметить, что город Кульджа является центром Или-Казахской автономной области и культурным центром для казахов Китая. Это – место концентрации казахов трех регионов всей области, к тому же предки большинства из них – выходцы из Восточного Казахстана, то есть Алтай-Тарбагатайских регионов. Таким образом, закономерным является и то, что традиции Алтай-Тарбагатайского региона были продолжены и в Илийском округе.

Tanzharyk Zholdyuly (1903-1947) – is the founder of Kazakh literature in China, educator, poet, composer, who promoted the Alash ideas among the Kazakhs of China. A fighter who dreams of freedom and happiness of the people, he used all his intellectual resources for this aim. Tanzharyk opened the first Kazakh newspaper in XUAR, took an active part in the establishing of the national theater and school. Tanzharyk Zholdyuly was born in 1903 in the Kamysty area of the Ili-Kazakh Autonomous region. Having received a comprehensive education in the territory of the Ili district, he crossed the border of Kazakhstan and moved to the Narynkol district, where he studied in Kazakh-Russian schools. It was 1923, a time when the leaders of the Alash-Orda were suppressed and the ideas of Bolshevism developed. Therefore, Tanzharyk's nationalist ideas were not welcomed here. In 1925, he returned to his homeland, and began to promote the ideas of nationalism among the Kazakhs in Xinjiang, he found associates and followers. For this, he was repeatedly persecuted by the Chinese authorities, and spent many years of his life in prison.

Orazanbay Egeubayev devoted his life to the study of Tanzharyk's creativity. He published academic collections of the akyn, a monograph and wrote a screenplay for the film about the poet. Also the works of Bukhar Tyshkanbayev, Tleuzhan Sakalov, Sabit Mukanov, Duken Masimkhanuly, Turlybek Mameseit in this field should be especially noted.

It is important to note that the city of Kuldja is the center of the Ili-Kazakh autonomous region and the cultural center of the Kazakhs of China. It is a place of concentration of the Kazakhs of three regions of the whole area, besides the ancestors of the majority of them are the natives of East Kazakhstan, that is Altai-Tarbagatai regions. Thus, it is natural that the traditions of the Altai-Tarbagatai regions continued in the Ili district.

Қос жеңгей / Кос женгей / Kos zhengei

«Қос жеңге» әні – Танжарықтың абақтыда жатқан кезінде шығарған туындысы. Бір күні өзінің екі жеңгесін түсінде көрген ол осы әннің әуенін ыңылдап айтып жатыпты. Содан сол ықшам сарынды негіз етіп алып, «Қос жеңге» әнін жазған екен.

«Кос женге» входит в группу тюремных песен Танжарыка, который создал ее, когда находился в заточении. Как-то ночью ему приснились две его снохи (женге), и во сне он сам напевал некую мелодию. Когда он проснулся, решил сочинить эту песню, взяв за основу напев из своего сновиденья.

«Kos zhenge» song is included into the group of his prison songs, Tanjryk created it when he was in prison. One night he dreamed of his two daughters-in-law (zhenge), and in his dream he sang a certain melody. Then he composed this song, taking as a basis the melody from his dream.

190. Қос жеңгей

Танжарык Жолдыұлы
Орындаған Сәулежан Тағзия

Асықпай, сағынышпен ♩ = 80

Ау(ы) - лым қал - ды жо - ға - ры, оу,
А - қы - лы - нан а - за - мат, оу,
кай(ы) - рыл - ған - да, Шы - ғар жа - лың а - уыз - дан
а - да - са - д(ы)оу, Ел - жүр - ты - нан жа - зық - сыз
кай - ғыр - ған - да - ай, оу,
ай(ы) - рыл - ған - да - ай, оу,
ә - гәй - гім - ай,
ә - гәй - гім - ай.

Ауылым қалды жоғары қайырылғанда,
Шығар жалын ауыздан қайғырғанда.
Ақылынан азамат адасады,
Ел жұртынан жазықсыз айырылғанда

Торы төбелді төрт жеңгем жемдетеді,
Ауыр қайғы жігітті меңдетеді.

Гүлжай менен Сыздыхан екі-ау жеңгем,
Сол арада аз тоссаң нең кетеді?

Жағасында ауылым Бөлгенсайдың,
Аққу болып, қос жеңгем, қанат жайдың.
Жатқанымда Гоминьданның түрмесінде,
Осы әнді айтып оянған Тәкең қайның.

Қызыл киік / Кызыл киик / Kyzyl kiik

«Қызыл киік» әні – Таңжарықтың қиыншылыққа толы өмірін сомдайтын туындыларының бірі. Өзінің жастық шағын қызыл киікке теңеп, енді жаудың қолында азып-тозып, небір қиындықтарды бастан өткізіп жатқанын, халқының, елінің ауыр халін, уайымын ойлап, зарығып шығарған әні.

Песня «Кызыл киик» изображает тяжелый жизненный путь акына. Это песня, в которой, вспоминая себя в молодые годы, подобного сайгаку (киик), гордого, независимого, а теперь поверженного, в руках врага, он, расценивает свою жизнь как полную страданий и переживает за благополучие родного народа.

The song «Kyzyl kiik» depicts the hard life of the akyn. He remembers himself in his younger years, when he looked as a saiga (kiik), was proud and independent, but now he is in the hands of the enemy, beaten, and his life is full of suffering, worries for the welfare of his native people.

191. Қызыл киік

Таңжарык Жолдыұлы
Орындаған Сәулежан Тағзия

Орташа, кен үнмен $\text{♩} = 80$

Мен е-дім ой-нап жүр-ген кы-зыл ки-ік. Жау ал-мас жүр-ген же-рім-
ау е - д(і)ау би - ік. Жар - тас - тан жау ал - май - тын
түс - тім жер - ге, ой, дү-ни(е)-ай, Мыл-тық-тың қос өк - пе - ден о - ғы ти - іп,
дәй - дәй - дәй - дәй - дәй. Дү - ни - е, шір - кін,
Дү - ни - е, шір - кін, Оу, жал - ған - ай.

Мен едім ойнап жүрген қызыл киік,
Жау алмас жүрген жерім, еді-ау биік.
Жартастан жау алмайтын түстім жерге, ой, дүние-ай!
Мылтықтың қос өкпеден оғы тиіп.

Қайырмасы:
Дүние, шіркін,
Дүние, шіркін,
Оу, жалған-ай.

Ер салса сиынады Алласына,
Отырдым ғаріптіктің арбасына.
Япырмай, құтылатын амал бар, ой, дүние-ай!
Дана ақыл таба алмадым бір басыма.

Қайырмасы:

Бір уақ күй шертемін тарыққанда,
Орнымнан тұра алмаймын арықтан да.
Бір кезде бұл да ермек болады екен,
Елді ойлап, мұң-мұқтажбен зарыққанда.

Қайырмасы:

Уәйіс Шондыбайұлы
Уайис Шондыбайұлы
Uayis Shondybaiuly

Уәйіс Шондыбайұлы (1873-1925) – ақын, асқақ әнші, ұлы ақын Абай Құнанбайұлының шәкірті. Ол ШҚО, Шұбартау ауданындағы Бақанас өзенінің бойында (қазіргі ШҚО, Аягөз ауданы) 1873 ж. дүниеге келген. Хат танитын сауатты өнер иесі өз шығармаларын қағазға түсіріп отырған. Оның қолжазбалары көптеген ғылыми еңбектерге негіз болды. Қайым Мұхамедхановтың Уәйіс туралы жазған кітаптарында да осы ақпараттар пайдаланылған. Уәйіс Шондыбайұлы 1916 жылғы оқиғада «Жан құрбан халық үшін қылайық та, Бұл істен не боламыз қашқанымыз», – деп елге ұран салып, күреске шақырған. Уәйіс 1925 жылы қайтыс болған. Оны жоқтап айтқан «Бейсенбайдың Уәйісті жоқтауы» деген туындысы бүкіл Арқаға тарап кеткен.

Уәйіс – өзіндік орындаушылық стилі ерекше асқақ әнші. Абай өз шәкіртінің домбырада ойнау шеберлігін де, әншілігін де қадір тұтып, қолдау көрсеткен. Оның «Боз қараған», «Перуайым», «Ақбөкен», «Шыңғыстау» әндері ақынның әншілігі мен сазгерлігін ғана емес, оның лирикалық ойларының тереңдігін, ақын жанының нәзіктігін паш еткен.

Уайис Шондыбайұлы (1873-1925) – поэт, певец, ученик великого поэта-просветителя Абая Кунанбаева. Родился в 1873 г. в районе Чубартау (ныне ВКО, Аягузский район) на реке Баканас. Он был грамотным, записывал свои произведения на бумаге. Его рукописи послужили основой для многих научных трудов в дальнейшем. При написании книги об Уайысе Каим Мухамедханов также основывался на этой информации. В 1916 г. Уайыс Шондыбаев выступил с призывом к борьбе под лозунгом «Пойдемте на жертвы ради народа, что нам даст побег от этих проблем». Уайыс умер в 1925 г. Оплакивание по нему – «Бейсенбайдың Уәйісті жоқтауы» (оплакивание Бейсенбаем Уайыса) – известно по всей Арке.

Уайис – певец, обладающий своеобразной исполнительской манерой. Абай уважал и поддерживал своего ученика, высоко оценивая его мастерство игры на домбре и пение. Его песни «Боз қараған», «Перуайым», «Акбокен», «Шыңғыстау» демонстрируют не только певческий дар и музыкальность поэта, но и глубину его лирических мыслей.

Uayis Shondybaiuly (1873-1925) – a poet, singer, student of the great poet Abay Kunanbayev. He was born in 1873 in a poor family in Chubartau district (now East Kazakhstan region, Ayaguz district) near the Bakanas river. He was literate, wrote down his works on paper. His manuscripts served as the basis for many scientific works. Kaim Muhamedhanov when writing books about Uayis also used this information. In 1916, Uayis Shondybayev urged to fight with the slogan «Let's make sacrifices for the sake of the people, and so we will be able to escape from these problems». Uayis died in 1925. The song «Beisenbaidyn Uayisty zhoktau» (mourning of Uayis by Beisenbai) is known throughout the Arka.

Uayis is a singer with a peculiar singing manner. Abay respected and supported his follower, highly appreciating his excellence of dombra playing and singing. His songs «Bozkaragan», «Peruayim», «Akbroken», «Shyngystau» demonstrate not only the singing talent and musical abilities of the poet, but also the depth of his lyrical thoughts.

Боз қараған / Боз караган / Boz karagan

Екі шумағы ғана сақталған «Боз қараған» әні туған жеріне арналған (өзі дүниеге келген Бақанас өзенінің бойында Боз қараған деген жер бар). Өмірінің соңғы жылдарында шыққан бұл ән Шыңғыстауды мекендеп жүрген кезде өз туған жерін аңсаған, сағыныш сезімдерін бейнелейді. Бұл ән «Шұбартау», «Қос барабан», «Қос балапан» деп те айтылады. Әнді зерттеп, авторлығын да, шынайы мәтінін де жаңғыртып, өз қалпына келтірген – әнші Жәнібек Кәрменов.

Песня «Боз караган», в которой сохранилось только 2 куплета, посвящена родному краю (следует напомнить, что вдоль реки Bakanas, где родился Уайис, есть местность Боз караган). Эта песня, созданная в последние годы жизни, символизирует чувство тоски, боль разлуки с родными крями, поскольку в то время он жил в Чингистау. Песня известна также под названиями «Шубартау», «Кос барабан», «Кос балапан». Жанибек Карменов внес значительный вклад в сохранение, пропаганду, изучение данной песни, в сохранение авторства и исконного текста.

The song «Boz karagan», only 2 verses of which have preserved, is devoted to the native land (it should be reminded that along the river Bakanas, birthplace of Uayis, the Boz karagan area is located). This song, which originated in the last years of his life, symbolizes the feeling of longing, the pain of separation from his native land, because at that time he lived in Chingistau. This song is also known under the names «Shubartau», «Kos baraban», «Kos balapan». Zhanibek Karmenov made a significant contribution to the preservation, promotion, study of this song and preservation of the authorship and the original text.

192. Боз қараған

Уәйіс Шондыбайұлы
Орындаған Ерлан Рысқали

Жүрдек, құбылта ♩ = 94

Ба - сын - да Шұ-бар - тау - дың Боз қа - ра - ған,
Сол тау - дан, әй - әй - әй - әй, ә - ри - дә - ри - дә - ри - дә, да - ри (я) - ау кө - шіп - ай
су та - ра ған. Сұ - лу кыз,
се - рі жі - гіт бә - р (і) ау сон - д (а) ау - ай,
Я - пыр - май, әй - әй - әй - әй, ә - ри - дә - ри - дә - ри - дә, не - г (е) у кел - дім - ай
сол а - ра - дан. Сол а - ра - дан - ау,
ә - ри - дә - дәй - әй, ә - ри - дә - дәй.
Ха - ла - ла - ла, ла - ла - ла - л (а) ау, А - ла - ла - ла - ла - ла - л (а) ей.

Басында Шұбартаудың боз қараған,
Сол таудан дария көшіп, су тараған.
Сұлу кыз, сері жігіт бәрі сонда,
Япырмай, неге келдім сол арадан.

Басында Шұбартаудың боз бетеге,
Бақанас, Байқошқарға жер жете ме?
Тағдырдың талқысынан кезіп жүрмін,
Әйтпесе туған жерден ер кете ме?

Перуайым / Перуайым / Peruaiym

«Перуайым» әні – шығу тарихы, авторлығы, атауы, мағынасына қатысты әртүрлі пікір туғызып жүрген әндердің бірі. Оның атауының мағынасы жөнінде

кең тараған пікір бойынша, бұл алғашқы махаббатына арналған, «первыйым» деген орыс сөзінің қазақ тіліне лайықтап «перуайым» дегені делінеді. Оған қоса Абайдың шәкірттерінің бәрі орыс тілінен хабары болып, өз өлеңдерінде орыс сөздерін кеңінен қолданды деген оймен бекітілген. Дегенмен, ол заманның қазақ даласында «алғашқы махаббат» деген ұғым бола қоймағанын баса айта отырып, Е.Шүкіманов бұл сөздің этимологиясын басқа жақтан іздеу керектігіне көңіл аудартады. Бұл сөз Қытай қазақтарының арасында қолданысқа ие екен, ол «қамқор», «тілектес» деген мағынаны берсе керек. Қазақша-парсы сөздігінде «перуайым» сөзіне жақын «паруай» сөзі кездесті. Ол да «қам», «қамқорлық» болып аударылған. Парсытанушы-ғалымдардың айтуында бұл сөздің 6 түрлі мағынасы бар екені анықталды. Осылардың ішінде ән мазмұнына жақындары «қам», «қамқорлық», «іңкәрлік», «көңіл бөлу» сөзі мен қыз баланың есімі болды. Ақырында болжамды түрде «Перуайым – іңкәр көңіл, ыстық жүрек, кіршіксіз сезімнен шыққан тілек-ән мағынасындағы ән деп айтуға болады» деген қорытындыға келіп, сол пікірді ұстанып отырмыз.

«Перуайым» – одна из песен, которая вызывает разногласия вокруг истории создания, авторства, ее названия и смысла. Самое распространенное мнение, касающееся значения названия песни – это казахское произношение русского слова «первая» («первыйым» – «перуайым») – в смысле того, что она может быть посвящена первой любви акына. Это предположение подкрепляется также тем фактом, что все ученики Абая владели русским языком и использовали отдельные русские слова в своих произведениях. Однако, основываясь на мнении, что в казахских степях эпохи Абая практически не существовало понятия «первая любовь», певец, исследователь Е.Шукманов, с другой стороны, обращает внимание на необходимость поиска этимологии этого слова. Так, оказалось, что оно бытует среди казахов Китая и означает «заботливый», «доброжелательный». В казахско-персидском словаре встретилось слово «паруай», близкое к искомому «перуайым». Оно также переведено как «забота», «заботливый». По словам ученых-историков, это слово имеет 6 различных значений. Некоторые из них можно соотнести с данной песней – это заботливый, забота, влюбленность, оказать внимание и женское имя. В итоге, из разных предположений наиболее близким к данной песне можно выбрать следующее определение: Перуайым – влюбленность, горячее сердце, искренние чувства.

«Peruaiym» is one of the songs that causes many disputes around the history of the creation, authorship, its title and meaning. The most common opinion concerning the meaning of the song's title is the Kazakh pronunciation of the Russian word «first» («pervyiym» – «peruaiym») - in the sense that it can be dedicated to the first love of the akyn. This assumption is also supported by the fact that all the students of Abay knew Russian and used certain words in their works. However, based on the opinion that in the Kazakh steppes of the Abay era there was practically no concept of «first love», the singer, researcher E. Shukmanov focuses on the search for the etymology of this word on the other source. So, it turned out that this word is used among the Kazakhs of China, and means «caring», «friendly». In the Kazakh-Persian dictionary was found the word «paruai» which is close to the word «peruaiym». It is also translated as «caring». According to historians, this word has 6 different meanings. Some of them could be correlated with this song - it's caring, care, love, attention and a female name. Finally, the following definition from different assumptions is the most close to this song: Peruaiym – love, hot heart, sincere feelings.

193. Перуайым

Уәйіс Шондыбайұлы
Орындаған Жәнібек Кәрменов

Орташа, мәнерлеп $\text{♩} = 88$

Оу! Де-ген - де Пе - руа - йым - ау,
Пе - руа - йым, Тү - се - д(і)ау, сіз - д(і)ой - ла - сам
сар(ы) уа - йым - ей. Ө - зім - нің тұ - сым - да - ғы -
оу шол - па - ным ең, Таң - ме - нен
кет - тің жы - рақ не - ғы - ла - йын - ай.
Хә - ри - дім, әй - әй - әй - әй - әй, Ө - ри - дім, әй - әй - әй - әй. Хай - әй - әй - әй, ә - ри - дім, әй - әй - әй,
Ө - ри - дә - ри - дә, дәй - әй - әй, Ө - ри - дә - ри - дә - д(і)оу, ә - ри - дә - дім.

Дегенде Перуайым, Перуайым,
Түседі сізді ойласам сары уайым.
Өзімнің тұсымдағы шолпаным ең,
Таңменен кеттің жырақ неғылайын.

Дегенге Перуайым, Перуайым
Толқимын дидарынды көрген сайын.
Өзіңмен қосыла алмай армандамын,
Аман бол қайда жүрсен, қалқатайым

Шәкәрім (Шәһкәрім) Құдайбердіұлы
Шакарим (Шахкарим) Құдайбердыұлы
Shakarim (Shakhkarim) Kudayberdiuly

Шәкәрім Құдайбердіұлы (1858-1931) – ұлы Абай дәстүрін жалғастырушы ірі ақын, ғұлама ойшыл, тарихшы, аудармашы, композитор. Ол қазіргі Шығыс Қазақстан облысы, Абай ауданы, Шыңғыс тауының бөктерінде 1858 жылдың 11 шілдесінде дүниеге келген. Шәкәрімнің әкесі Құдайберді Құнанбайдың

Күңке деген бәйбішесінен туған, яғни Абайдың туған ағасы. Ақынның шын аты – Шаһкәрім. 1911 жылы шыққан кітаптың негізгі бетінде дәл осы есім жазылған. Ол «Айқап» журналындағы, «Қазақ» газетіндегі шыққан шығармаларының астында, Сәбит Мұқановқа жіберілген хаттарда жазылған. Шәкәрімнің құлпытасында да аты «Шаһкәрім» делінген. Жеті жасынан бастап Абайдың тікелей тәрбиесінде болып, өлең сөзге бейімділігін танытады. Өз бетімен араб, парсы, түрік, орыс тілдерін игеріп, шығыс, орыс классиктерінің шығармаларынан нәр алады. Әртүрлі өнер түрлерін игереді. Жиырмадан асқанда ел басқару ісіне араласады. Дегенмен, 1881 жылы Абайдың ақылымен болыстықты өткізеді.

Абай қайтыс болған соң, ақын аға өсиетімен 1905-1906 жылдары қажылық сапармен Араб, Түрік, Еуропа елдерін аралайды. Әлем кітапханаларында білім қазыналарымен танысады, дін мен философия, ғылым салаларын игереді. Стамбул, Париж кітапханаларынан туған халқының тарихына байланысты кітаптарды оқиды. Сол сапарда жинаған мағлұматтар негізінде «Түрік, қырғыз, қазақ хандар шежіресі» кітабын жазды. 1908 жылдан бастап ел ортасынан аулақтап, бірыңғай шығармашылық жұмыспен шұғылданды.

Шәкәрім қаламынан терең ойлы, сыршыл лирикалық өлеңдер, дастандар, роман және басқа да прозалық туындылар, аудармалар, тарихқа, философияға қатысты еңбектер, сазды әндер туды. «Түрік, қырғыз, қазақ һәм хандар шежіресі», «Мұсылмандық шарты» кітабы 1911 жылы Орынборда, «Қазақ айнасы» өлеңдер жинағы, «Қалқаман – Мамыр», «Еңлік – Кебек» поэмалары 1912 жылы Семейде басылып шықты. Орыстың ұлы жазушысы Л.Н.Толстоймен хат алысып, өзін оның шәкірті санады, шығармаларын аударды. 1931 жылдың 2-қазан күні 73 жасында бандылармен байланысты деген жалған айыптаумен кеңес қарулы топ мүшелерінің қолынан атып қаза тапты. Шәкәрімнің денесі жапандағы құдық ішінде көмусіз отыз жылдай жатады. Жазалаушы отрядтан аман қалған Ахат деген ұлы, Шәкәрімнің денесін кейін арулап, дұғасын оқып, жерледі деген дерек бар.

М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының музыкатану бөліміне келген Шәкәрімнің баласы Ахат Құдайбердиевтің орындауында ақынның 13 әні 1966 ж., бір әні 1968 ж. ұнтаспа лентасына жазылып алынған. Жалпы, Шәкәрімнің әндерін алғаш рет нотаға түсірген – голландық саяхатшы А.Э. Бимбоэс. Оның «Музыкалық этнография» атты жинағының ішінде «№ 1 Шакарим», «№ 2 Шакарим» деген атпен екі ән жарық көрді. Бірақ, ол екеуінің де өлеңі нота астына жазылмаған, тек орыс тілінде мазмұны берілген. «№1 Шакарим» әнінің екінші түрі А.В.Затаевичтің 1925 жылы шыққан «Қазақ халқының 1000 әні» жинағына «Тілек бата» деген атпен енген. Әндерді ақынның өзінен үйренгендердің бірі – көпке танымал әнші Қабыш Кәрімқұлов. Одан кейін бірден-бір насихатшысы, жанашыр іздеушісі әрі орындаушысы әнші Келденбай Өлмесеков. Ол ел ішінде ұмыт болып бара жатқан Шәкәрімнің біраз әндерін жинастырып, жарыққа шығарды, қазақ радиосының Алтын қорына жазғызды.

Шакарим (Шаһкарим) Қудайбердыұлы (1858-1931) – крупный поэт, мыслитель, историк, переводчик, композитор, продолживший традиции великого Абая. Он родился 11 июля 1858 г. в предгорьях Чингистау, Абайского района Восточно-Казахстанской области. Отец Шакарима – Қудайберды – родной брат Абая. Настоящее имя поэта – Шахкарим. На главной странице книги, вышедшей в 1911 г., написано именно это имя. Оно

указано и под произведениями в журнале «Айкап», в газете «Казах», в письмах, адресованных Сабиту Муканову. На надгробном камне Шакарима также написано «Шаһкарим». С семи лет он воспитывался у Абая, проявлял склонность к поэзии и музыке. Самостоятельно осваивает арабский, персидский, турецкий, русский языки, впитывает в себя произведения восточных, русских классиков. Владеет различными видами искусства. После двадцати лет управляет народом. Однако в 1881 г., по совету Абая, отказывается от административной работы.

В 1905-1906 годах, по завещанию Абая, Шакарим, совершая паломничество, посещает арабские, турецкие и европейские страны. В мировых библиотеках знакомится с сокровищами знаний, изучает религию, философию, науку. В стамбульской, парижской библиотеках знакомится с литературой, связанной с историей родного народа. На основании материалов, собранных в ходе поездки, написал книгу «Летопись тюркских, киргизских и казахских ханов». С 1908 г. он уединяется, покинув свой аул, и всецело посвящает себя творчеству.

Из-под пера Шакарима вышли глубокие, лирические стихи, поэмы, роман и другие прозаические произведения, переводы, исторические, философские труды, мелодичные песни. В 1911 г. в Оренбурге были изданы его книги «Летопись тюркских, киргизских и казахских ханов» и «Условия мусульманства», сборник стихов «Казах айнасы». Поэмы «Калкаман – Мамыр», «Енлик – Кебек» в 1912 г. опубликованы в Семипалатинске. Он состоял в переписке с великим русским писателем Л.Н. Толстым, считая себя его учеником, перевел его произведения. 2 октября 1931 г. в возрасте 73 лет был расстрелян членами советской вооруженной группы по ложному обвинению в поддержании связи с бандой. Тело Шакарима без захоронения находилось в пустом колодце на протяжении тридцати лет. И только после того, как сын Ахат освободился от карательного отряда, он провел все необходимые ритуалы, прочитав молитву, захоронил тело отца.

13 песен Шакарима были записаны на ленту в 1966 г., одна – в 1968 г. от сына акына – Ахата Кудайбердиева в музыкальном отделе ИЛИ им.М.О.Ауэзова. Впервые нотировку песен Шакарима провел голландский путешественник С.Э.Бимбоэс. В его сборнике «Музыкальная этнография» опубликованы две его песни под названиями «Шакарим №1», «Шакарим №2». Но в нотах песен отсутствовал поэтический текст, лишь на русском языке изложено общее их содержание. Второй вид песни «Шакарим №1» был включен в сборник «1000 песен казахского народа» А.В. Затаевича (1925) под названием «Тлек бата». Среди тех, кто перенял песни Шакарима у него лично, следует отметить известного певца Кабыша Каримкулова. Еще одна значимая фигура в пропаганде, изучении и исполнении богатого наследия Шакарима – Келденбай Ольмесекоев. Он собрал и возродил немало песен, записал их в Золотой фонд казахского радио.

Shakarim (Shakhkarim) Kudayberdiyev (1858-1931) - a major poet, thinker, historian, translator, composer, who continued the traditions of the great Abay. He was born on July 11, 1858 in the foothills of Chingistau, Abay district of East

Kazakhstan region. Father of Shakarim – Kudayberdy – is the brother of Abay. The real name of the poet is Shakhkarim. This name is written on the main page of the book, published in 1911. It is also written under the works in the magazine «Aykap», in the newspaper «Kazakh», and in letters addressed to Sabit Mukanov. On the tombstone of Shakarim it is also written «Shakhkarim». When he was seven years old, he learned from Abay, he was fond of poetry and music. He independently learns Arabic, Persian, Turkish, Russian languages, explored the works of Oriental and Russian classics. He had good abilities in various kinds of art. When he was twenty years old, he was an administrator. However, in 1881, on the advice of Abay, he refused from administrative work.

In 1905-1906, according to Abay's will, he made a pilgrimage to Arab, Turkish and European countries. In the world libraries he explored the treasures of knowledge, studied religion, philosophy, science. In Istanbul and Paris libraries he studies literature related to the history of his native people. Based on the materials collected during the trip, he wrote the book «Chronicle of Turkic, Kyrgyz and Kazakh khans». Since 1908, he lived isolated life, leaving his village and devoted himself to creativity.

Shakarim wrote deep, lyrical verses, poems, novel and other prose works, translations, historical, philosophical works, melodious songs. In 1911 in Orenburg were published his books «Chronicle of Turkic, Kyrgyz and Kazakh khans» and «Conditions of Islam», a collection of poems «Kazakh aynasy», poems «Kalkaman-Mamyr», «Enlik-Keбек» in 1912 were published in Semipalatinsk. He was in correspondence with the great Russian writer L.N. Tolstoy, considering himself his student, and translated his works. On October 2, 1931, at the age of 73, he was shot by the members of a Soviet armed group at a false accusation in connection with the gang. The body of Shakarim was not buried and was in an empty well for thirty years. Later his son Akhat, who survived from the punitive detachment, conducted all the rituals, read a prayer, and buried his father's body.

13 songs of Shakarim were recorded on tape in 1966, one in 1968 from the son of akyn-Akhat Kudaiberdiyev in the music Department Institute by M.O.Auezov. For the first time, Shakarim's songs were notated by the Dutch traveler S. E. Bimboes. In his collection «Musical Ethnography» two of his songs are published under the titles «Shakarim No. 1», «Shakarim No. 2». But in the notes of the songs there was no poetic text, only in Russian their General content is stated. The second type of song «Shakarim No. 1» was included in the collection «1000 songs of the Kazakh people» by A. V. Zataevich of 1925 release under the name «Tlek Bata». Among those who adopted Shakarim's songs from him personally, it should be noted the famous singer Kabysh Karimkulov. Another significant figure in the promotion, learning and performing the rich heritage of Shakarim – Keldenbai Olmesekov. He collected and revived many songs, recorded them in the Gold Fund of the Kazakh radio.

Анадан алғаш туғанымда / Анадан алғаш туганымда Anadan algash tuganymda

Бұл – ақынның жасы алпысты шамалағанда шыққан философиялық-ғұмырнамалық әні. Онда адамның анасынан алғаш туған кезінен бастап, жер қойнына дейінгі аралық жырланады. Бұл өте ұзақ ән қазіргі кезде үлкен сахналарға бейімделіп, көбінесе қысқартылып айтылады.

Шәкәрім Құдайбердіұлы әндерінің негізгі жеткізушілері - Ниязбек Алдажаров, Ахат Шәкәрімұлы, Қабыш Кәрімқұлов. Бұл ән белгілі «Аманат»,

«Рухани жол» жинақтарынан кейін «Сарыарқа әндері» антологиясында Ниязбек Алдажаровтың орындауында нотаға түсіп, жарық көрген.

Эту философскую жизнеописательную песню акын написал приблизительно в 60 лет. В ней воспеваются все этапы жизни, начиная с самого рождения, завершая моментом предания земле. Это продолжительная песня, которая исполняется на большой сцене и, в основном, поется в сокращенном виде.

Основными информантами песен Шакарима являются Ниязбек Алдажаров, Ахат Шакаримов, Кабыш Каримкулов. Эта песня после известных сборников «Аманат» и «Рухани жол» вошла в антологию «Сарыарқа әндері» в нотировке с исполнения Ниязбека Алдажарова.

The akyn wrote this philosophical life song approximately at the age of 60. It sings about all stages of life, starting from birth, ending with the moment of burying into the earth. This is a very long song, but now it is adapted for performance on large stages and is mostly sung in the abridged form.

The main informants of Shakarim's songs are Niyazbek Aldazharov, Akhat Shakarimov, Kabysh Karimkulov. This song, after the well-known collections of «Amanat» and «Rukhani Zhol», was included in the anthology of «Saryarka anderi» in a note from the performance of Niyazbek Aldazharov

194. Анадан алғаш туғанымда

Шәкәрім Құдайбердіұлы
Орындаған Әділет Мұса

Асықпай, ойлы ♩ = 200

А - на-дан ал-ғаш ту - ға - ным - да, Жы - ла-дым не - ге да - быс - тап.

Кін - дік - ті ке - сіп қи - ға - нын - да, А - нам-нан кет - тім

а - лыс - тап. Ақ бұ-йым-ға(а)о - рап ал - ға - нын - да,

Құн-дақ - қа қой - ды та - нып сап. Жып-жы - лы су - ға

сал - ға - нын - да, Де - нем - ді әб - ден а - ру - лап.

Анадан алғаш туғанымда,
Жыладым неге дабыстап?
Кіндікті кесіп қиғанында,
Анамнан кеттім алыстап.

Ақ бұйымға орап алғанында,
Құндақтап қойды таңып сап.

Жып-жылы суға салғанында,
Денемді әбден арулап.

Жұлдыз бен айды аламын деп,
Аптықтым неге жасымда.
Азаттық жолын табамын деп
Ойлаған екем басында.

Табылмас анық азат адам,
Жаралыс билер заманды.
Көрсетер мұқтаж, азап саған,
Тартқызар өмір жазаңды.
«Мұқтаждық – өмір жолы бұл» деп,
Мұңайтып ақыл жылатқан.
«Жас өмір – қызық, оны біл» деп,
Алдамшы үміт уатқан.

Кәрілік жетсе аяу білмей,
Жас өмір келмес қайтадан.
Бұзылмай, өлмей, өзгерілмей,
Қалады дейсің кім аман.

Кіндікті кесіп тастамағы –
Жас өмір сөйтіп қиылған.
Ақ бұйымға орай бастамағы –
Кебінің сондай бұйымнан.

Қуыстап салса құндағына,
Кіретін көрге ұқсамақ.
Тағдыр жоқ өлмей тұрмағында,
Өмірді өлім тұсамақ.

Еңбекке шыда ебін тап та,
Сабырдың түбі – сары алтын.
Өзімшіл болма, көпті ардақта!
Адамның бәрі өз халқың.

Ынсап пен мейірім, әділетті,
Жаныңдай көріп жан сақта.
Ол жолда өлсек неміз кетті,
Мақсұтқа жетпей қалсақ та.

Зұлым боп елді қырсаңдағы,
Қожаңыз себеп болмай ма.
Патша боп қанша тұрсаңдағы,
Бір күні ол дәурен солмай ма?!

Ән туралы / An туралы / An turaly

«Ән туралы» 1916 ж. Семей қаласының «Таң» деген журналына «Байғазы» деген атаумен басылым байғазысы ретінде жарияланған. Сол атпен танымал болған, кейіннен «Ән туралы» деп тараған.

Песня «An туралы» в 1916 г. создана в качестве байгазы – подарка в честь обновления – для журнала «Tan» г.Семей. В этом издании она опубликована под названием «Байгазы», но со временем получила распространение как «An туралы» – «О песне».

The song «An Turaly» was created in 1916 as a baigazy – a gift to the magazine «Tan» in Semey. In this edition it was published under the title «Baigazy», but over time, it was disseminated as «An Turaly» – «About the Song».

195. Ән туралы

Асықпай, нақышпен ♩ = 86

Шәкәрім Құдайбердіұлы
Орындаған Жасұлан Сақаев

Жа - ң(а)ой-дан Шы-ғар - ған, Бір бө - лек бұл - ән.

Жақ-с(ы)үн-ді Ү - ғым - ды Жас ке - рек бұ - ған. Тол-ға шыр-қа,

бай-қап жас жү-рек, Ән - ші - лер - ден сол ті-лек. Сор-ға - лат

Жаңа ойдан,
Шығарған,
Бір бөлек бұл ән.
Жақсы үнді,
Ұғымды,
Жас керек бұған.
Толға, шырқа, байқап жас жүрек,
Әншілерден сол тілек.

Қайырмасы:
Сорғалат,
Жорғалат,
Мұңдандырып, тамылжытып сал.
Бойды еріт,
Ой кеңіт,
Әсер беріп тыңшы жанын билеп ал.

Бос айғай,
Құр ойбай,
Ән деме, ойла.
Түз - дәмсіз,
Түк нәрсіз
Ас жеме тойда.
Жақсы әннен қандай пайда бар,
Болмаса әнде тәтті нәр.

Қайырмасы:
Ұйқасты,
Сипатты
Ішкі сырлы жырыңды әнге қос.
Сөзі жан,
Әні тән
Жарасымды болса тыңдар оны дос.

Жыршылар,
Ән салар,
Толғанып ойдан.
Мұңды зар,
Қозғалар,
Байқалып бойдан.
Жаныңнан бір майда сыр шығар,
Сезімі ояу оны ұғар.

Қайырмасы:
Тіл билеп,
Ән күйлеп,
Суреттесе өмір жайлы ән.
Мұңдатса,
Шырқатса,
Ентелесе оянбай ма шіркін жан?

Қорқыт сарыны / Коркыт сарыны / Korkyt Saryny

«Қорқыт сарыны» әні Келденбай Өлмесековтің пікірінше, Шәкәрімнің фольклоршылық, жинаушылық қырын көрсетеді. Қорқыттың әуеніне жазылған әнге композитор өз жанынан қайырма шығарған.

Как отмечает Келденбай Ольмесеков, песня «Коркыт сарыны» демонстрирует фольклористические и собирательские грани деятельности Шакарима. Песня, основанная на музыке Коркыта, дополнена припевным разделом, созданным самим Шакаримом.

As noted by Keldenbay Olmesekov, this song shows folklore and collecting abilities of Shakarim. The song, based on Korkyt's music, is complemented by a chorus section created by Shakarim himself.

196. Қорқыт сарыны

Асықпай, қоңырлата ♩ = 220

Шәкәрім Құдайбердіұлы
Орындаған Қазытай Ахмет

Е - ей, Ке-ше-гі өт - кен - ау ер Қор-қыт,
Ке-йін-гі жан-ғ(а)ау бол - д(ы)ұ-мыт. Са - ры - нын со - ның
са - ла-йын, Ес - к(і)ә-уен де - мей құ-лақ тұт, Аң-ғар-май кет - пе
а - рын - мен. Қо - ыз - бен Қор - қыт - ау сар - на-ған,
Қал-ма-ды же - рі бар - ма - ған. Мұң-д(ы)ән-мен ө - мір
су - рет-теп, О-с(ы)ән-ін со - ған ар - на-ған, А-шу-лы, зар-лы
са - рын мен. Қор-қыт тү-бі тү-рік, қал - мақ,
О - ы ө - мір мен ө-лім жа-йын ән - ге дәл сал - мақ. Ол ән а - я - ғын
сөз-сіз са-рын-мен, Шер тар-қа-тып-ты зар - лап.

Ей, кешегі өткен ер Қорқыт,
Кейінгі жанға болды ұмыт.
Сарынын соның салайын,
Ескі әуен демей құлақ тұт,
Аңғармай кетпе арынмен.

Қобызбен Қорқыт сарнаған,
Қалмады жері бармаған.

Мұңлы әнмен өмір суреттеп,
Осы әнін соған арнаған,
Ашулы зарлы сарынмен.

Қорқыт – түбі түрік, қалмақ
Ойы – өмір мен өлім жайын
әнге дәл салмақ.
Ол ән аяғын сөзсіз сарынмен,

Шер тарқатыпты зарлап.
Ей, басында жырмен бастаған,
Екі рет жырлап тастаған.
Аяғын әнмен шырқатып,
Бір ауыз сөзді қоспаған,
Әсерлі үнмен толғаған.

Осы әнді ойым ұнады,
Зарласам, көңілім тынады.
Сарынға өлең салдым мен,
Түп-түгел сөз боп шығады,
Көріңді түзу сол маған.

Жасқа ұнамайды сарын,
Қайдан біледі ол кәрілерде
не сырлы ой барын.
Жат құлағына жастың мұндай ән,
Ол сезе алар ма нәрін?
Ей, бұл әнге өлең салғаным –
Бұрыннан ойда арманым.
Сарнайтын мұны бақсы жоқ,
Жек көрдім ұмыт қалғанын,
Ескіден қалған бір жұрнақ.

Жақпаса қойсын жастарға,
Жырлаймын ойлы мастарға.
Мен өлсем, сарын жоғалар,
Қимадым көміп тастарға,
Сондықтан айтқан бұл жұмбақ.

Сарын тез жайылар бойға,
Айдап түсірер сен білмеген
тіпті жат ойға.
Жын бақсыларға келер сондықтан,
Жас жиылғандай тойға.

Ей, сарынға жастар салмасын!
Арам жын келіп қалмасын.
Таза ақыл табам деп жүріп,
Абыройын жойып алмасын,
Сақ болшы мұнан, жастарым!

Хақиқат жолға бас ұр да,
Арақ іш әуел басында.
Мас бол да шақыр таза жын,
Ол даяр болар қасыңда,
Шақырмай ішпе мастарың.

Байқа, ал шақырдым жыңды!
Ойла тереңнен, нені ішемін,
Шақырам мен кімді?
Ол адамдыққа мені жеткізер,
Сол жояды шер мұңды.
Ей, алып кел арақ тазасын,
Денеме нұры тарасын.
Ұйқыдан әбден оянып,
Жаралы жүрек жамасын,
Мас болмай кірмес ақылым.

Қойқаптан қозғал жыңдарым!
Тауып кел істің шыңдарын.
Хақиқат айтсам адамға,
Білмеймін кімнің тыңдарын,
Сынайын теріс, мақұлын.

Бері кел, тотсыз асыл айнама!
Білдір анығын: не хақиқат,
Не жөн, не пайдам?
Сал тура жолға мені, жетекшім,
Бұл – сынасатын майдан.
Монтаны талай мұнда бар,
Нәпсіге ерген сұмдар бар.
Адамды аңша аулатқан,
Алдамшы, арсыз жыңдар бар,
Ондайлар маған келмесін.

Ол – жәдігөйлер жайтан,
Ойды улатып, көзді байлап.
Жүрген қу сайтан.
Ал жын айтып тұр жанның бар сырын,
Сол хақиқатты айтам.

Қорқыт, Қожа Хафиз түсіме енді / Коркыт, Ходжа Хафиз тусиме енди Korkyt, Kozha Khafiz tusime endi

«Қорқыт, Қожа Хафиз түсіме енді» әнін Шәкәрім өмірінің соңына қарай шығарыпты. Оның шығу тарихы жөнінде ұлы Ахат Құдайбердіұлы мынадай естелік дерек айтқан: «...1929 жылдың қараша айында мен халін біліп қайтайын деп, жайлаудағы жалғыз жатқан әкейге бардым. Екі күн қонған соң, әкей екеуіміз Байқошқардағы Кәрімқұлдікіне келдік. Байқошқарда қала боп орналасқан оншақты үй болатын. Әкей келген соң бұрынғы әдеттерінше ауылдың бар адамдары келді. Әкей әңгіме айтты, жазған өлеңдерін оқыды. Әкей екеуіміз төр үйге қатар жаттық. Түнде әкей шам жағып, жазу жазды. Ерте оянып, домбыраға бір сарын тартты. Ел тұрып, шай ішкен соң, әкей түнде

жазған «Қорқыт, Қожа Хафиз түсіме енді» деген өлеңін оқып, оған салған әнін айтып, бізге үйретті. Осылай шығарылған үш әнінің куәгері болдым».

Орындаушының айтуынша, әнді Ахат Құдайбердиевтің нұсқасы бойынша үйренген. Әнші Еркін Шүкіманов «Сәлем Әбдіғали бауырым жалғызға» және «Ойдан шығарылған бар түрлі әндерім» деген өлеңдері осы әуенмен орындалатынын ескере келе, тек Ниязбектің орындауында «Сәлем Әбдіғали бауырым жалғызға» әнінде сәл өзгеріс бар екенін белгілеп айтады.

Песню «Коркыт, Ходжа Хафиз тусиме енди» («Мне приснились Коркыт, Ходжа Хафиз») Шакарим написал ближе к концу жизни. По поводу ее создания сын Ахат Кудайбердиев вспоминал: «...В ноябре 1929 года я поехал к отцу на пастбище (жайлау), где он оставался уже один, чтобы проведать и узнать, как он там пребывает. После двух ночей мы с отцом пошли к Каримкулу в Байкошкар. В Байкошкаре по типу городка было расположено десяток домов. По приезду отца, по прежнему обычаю, собрались все жители аула. Отец вел рассказы, читал стихи. Мы с отцом вместе легли в спальне. Ночью отец встал, зажег свечу и стал что-то записывать. Затем, рано проснувшись, стал потихоньку наигрывать мелодию на домбре. После того, как все утром проснулись и позавтракали, отец прочитал стихотворение «Коркыт, Ходжа Хафиз тусиме енди», которое написал ночью, и напел мелодию, созданную к нему, и научил нас. Так, я невольно стал свидетелем создания трех песен Шакарима».

Певец Еркін Шукманов отмечає, что мелодии еще двух сочинений Шакарима «Салем Абдигали бауырым жалғызға» и «Ойдан шығарылған бар турлі әндерім» идентичны по напеву с представленной песней. Лишь в исполнении Ниязбека в песне «Салем Абдигали бауырым жалғызға» можно отметить небольшие отличия.

Shakarim wrote the song «Korkyt, Kozha Khafiz tusime endi» during the last years of his life. His son Akhat Kudaibergenov recalled about its work: «...In November 1929, I went to see my father in Zhailau, where he remained alone to know how he was doing there. After two nights, my dad and I went to Karimkul in Baikoshkar. There were about a dozen of houses in Baikoshkar. At the arrival of the father, as it was used, gathered all the inhabitants of the village. Father told stories, read poems. My father and I went together to sleep in a bedroom. At night my father got up, lit a candle, and began to write. Then, waking up early, he began to play a melody on the dombra. When everyone woke up and had breakfast, father read the poem «Korkyt, Kozha Hafiz tysime endi», which he wrote at night and sang a melody which was created for it, and taught us. Thus, I unwittingly witnessed the creation of three Shakarim's songs».

Singer Erkin Shukmanov notes that the melodies of two more compositions of Shakarim «Salem Abdigali bauyrym zhalgyzga» and «Oidan shygarylgan bar turli anderim» are identical in tune with the presented song. Only in the performance of Niyazbek songs «Salem Abdigali bauyrym of gugusha» you can point out small differences.

197. Қорқыт, Қожа Хафиз түсіме енді

Шәкәрім Құдайбердіұлы
Орындаған Келденбай Өлмесеков

Орташа, толғана ♩ = 200

Қор - қыт, Қо-жа Ха-физ тү - сі-ме ен-ді де,
О-с(ы)ә-ні - не са-лып кел - ді де, Ол үш қай-та - ра мұ - ны
шыр - қа - тып, Де - ді: "Кө-ке-йі-не ен-ді ме? Бұл ән - ге
мы - нау жыр-ды сал, Ә - ні мен сө - зін ұ-ғып ал!
О - йың мен қош-та-сар мез-гі - лің та - яу.
Жыр жаз - ба - саң, тар - тар ой Күн - неп күн - ге
жал-қау - ла-нып, ба - яу".

Қорқыт, Қожа Хафиз түсіме енді де
Осы әніне салып келді де,
Ол үш қайтара мұны сайратып,
Деді: «Көкейіңе енді ме?»
Бұл әнге мынау жырды сал
Әні мен сөзін ұғып ал.
Ойыңмен қоштасар
Мезгілің таяу,
Жыр жазбасаң, тартар ой,
Күннен күнге жалқауланып, баяу.

Қайран, терең ойым, қартайып тоздың ба?
Еріншек боп бұйда создың ба?
-Сен барша адамнан озам деуші едің,
Мынау кәріліктен оздың ба?
Осымен тоқтат жығылмай,
Сыймайтын жерге тығылмай,
Есті жи, тозды ми,
Байқа да сақтан.
Іздегенің болмаса,
Атақ алма – асқандық пен мақтан.

Ойдың жауабы осы бір сөзге қайырған:
-Өлім жоқ қой әзір айырған!
Мен еріншек боп әлі тозғам жоқ,
Кеміп бұрынғы өткен жайымнан.
-Қартайып тозған бой, денең...
-Айырылман өлмей мен сенен!
Мида жоқ бұзық қан,
Ақылың таза,
Не себептен боласың,
Ойды бұзып, күдер үзіп, наза?!

Ойым бұл сөзіңе: -Тоқталып тұра алман,
Кемшілік бар сенде құралған.
Сен ұмытшақ боп, жалқау тартқансың,
Қайтіп құтыласың бұлардан?
Мойында тозған сыныңды,
Жоқтама өткен күніңді.
Сары су миға кеп
Ақ тамыр жақтан,
Сала ма деп қорқамын
Аяғыңа ашылмас қақпан.

Өзің жас кезінде әр іске алаңдап,
Бірін мақтап, бірін жамандап.
Бұл ұмытшақты бойға жиғансың,
Тастап шыдамадың табандап.
Еріншек – ескі жолдасың,
Демедің бойда болмасын.
Сол әдет жүр әлі
Артыңнан қалмай.
Кәрілікке жабасың,
Арт жағыңа назарыңды салмай.

Бұзық адамдарды ақ жолға салуға,
Қиянатты көрге жабуға.
Мен ақыл мен ойды жұмсаушы ем,
Талай қиын істі табуға.
Шолғыншы ойым ақылға,

Ақылым тоқтап мақұлға.
Толғанып, сынға алып,
Танығын тастап.
Анықталған хақиқат
Тура жолға салушы еді бастап.

Қош бол, терең ойым, әлемді шарлаған,
Қиын іске әдейі арнаған.
Бар дене сезім таппас жұмбақтың
Толғап, талай сырын барлаған.
Ақылға әкеп сынатқан,
Дұрысын ақыл ұнатқан.
Қайран ой, қайран ми,
Қоштастым жылап.
Кешікпей-ақ қалар деп,
Орын қылған сауыттарың құлап.

Шәушекей Керімқызы Шәушекей Керимқызы Shaushekei Kerimkyzy

Шәушекей Керімқызы – ақын, әнші. Ол 1926 ж. Іле-Қазақ автономиялық облысының Текес ауданы Шиліөзек ауылында дүниеге келген. Әкесінен ерте айрылып, шешесінің қолында өскен Шәушекей жас күнінен ән-өлең шығарып, өзі орындап, айтыстарға қатысқан.

Шәушекей Керимқызы – певица, поэтесса. Она родилась в 1926 г. в ауле Шили озек Текесского района Или-Казакхской автономной области. Рано лишившись отца, росла с матерью и с юных лет начала сочинять и исполнять песни, активно участвовала в айтысах – музыкально-поэтических соревнованиях.

Shaushekei Kerimkyzy – akyn, poet. She was born in 1926 in the village Shili Ozek of Tekes district, Ili-Kazakh autonomous region. Having lost her father early, she grew up with her mother and from a young age she began to compose and perform songs, actively participated in aitys – musical and poetic competitions.

Қази-ай / Кази-ай / Kazi-ai

Айтыстарға қатысып жүрген кездерінде Шәушекей Қази деген жігітпен танысады да, екі жастың арасында бір-біріне деген сүйіспеншілік пайда болады. Бірақ қыз атастырылып қойғандықтан, екі ғашық қосыла алмайды. Ол заманда қыз бен жігіттің мұңымен ешкім санаса бермеген. Сондықтан екеуі сөз байласып, қашпақ болғанда, қыздың ағасына ұсталып қалады да, жігіт абақтыға қамалады. Сол кезде Шәушекей мұңға батып, осы әнін шығарған екен.

Өз ғашығынан айырылған Шәушекей түрлі қорлықтарға ұшырайды. Оған шыдай алмай, 18 жастағы қыз уқорғасын ішіп, қаза болады. Ол феодалдық заманда ауылдың молда-байлары: «бұл – арам өлім» деп, қорымдағы қабірге қойғызбайды. Сөйтіп, мүрдені жеке бір беткейге киіммен жерлейді. Содан бері Ақтас тауындағы жалғыз қабір «Қыз бейіті» деп аталады. Махаббат үшін құрбан болған қыздың символы ретінде «Қази-ай» естен кетпейтін ғашықтар әні болып қалды.

Участвуя в айтысах, Шаушекей однажды знакомится с парнем по имени Кази, и между молодыми зарождаются чувства друг к другу. Но поскольку девушка была помолвлена, влюбленные не могли воссоединиться. В те времена не было человека, который мог услышать печаль девушки и парня. Поэтому, когда они решили бежать, попытка не удалась, и парень был водворен в тюрьму. Так, Шаушекей, исполненная тоски и горя, создала эту песню.

Шаушекей, которая переживала разлуку с любимым, в то же время подвергалась разным унижениям. В конце концов, не выдержав испытаний, 18-летняя девушка отравилась ядовитым растением аконит и погибла. Во времена феодально-патриархальных отношений богачи и муллы села отказались хоронить погибшую в родовой могиле, обосновывая это тем, что смерть «не чистая» (суицид). Таким образом, тело было погребено в одежде отдельно, на возвышении. С тех пор единственная могила на горе Актас названа «Могилой девушки» и стала символом жертвы любви, а «Кази-ай» стала незабываемой песней влюбленных.

Participating in the competitions Shaushekey once met a guy whose name was Kazi, and young people fell in love with each other. But since the girl was betrothed, the lovers could not be together. In those days, there was no one who could understand the sadness of a girl and a guy. So, they decided to run away, but the attempt failed and the guy was put in jail. So, Shaushekey was filled with sadness and grief, and created this song.

Shaushekey suffered from separation with the beloved and at the same time faced various humiliations. In the end, unable to withstand the difficulties, the 18-year-old girl was poisoned with lead and died. During the feudal-patriarchal relations, the rich people and mullahs of the village refused to bury the deceased in the family grave, justifying it by the fact that death was a sin (suicide). Thus, the body was buried in clothes separately on the hill. Since that time, the grave on the mount Aktas was named «Grave of a girl» and became a symbol of the sacrifice of love, and «Kazi-ai» became an unforgettable song of lovers.

Кішкене ұршық иірдім қорғасыннан,

198. Қазі-ай

Шаушекей Керімқызы

Орындаған Шәбә Әденқұлқызы

Асықпай, сызылта ♩ = 80

mf

Кіш - ке - н(е)ұр - шық и - ір - дім
 Ке - лем де - сен, Қа - зи - ай,

қор - ға - сын - нан, Бол - дым ға - шық мен са - ған
 те - зі - рек кел, А - жы - рап кел арт - та - ғ(ы)ай

он жа - сым - нан, Қа - зи - ай, қа - рак - ай.
 жол - да - сың - нан, Қа - зи - ай, қа - рак - ай.

Болдым ғашық мен саған он жасымнан,
Қази-ай, қарақ-ай!
Өмір өтіп барады-ай!
Келем десен, Қази-ай, тезірек кел,
Ажырап кел арттағы жолдасыңнан,
Қази-ай, қарақ-ай!
Өмір өтіп барады-ай!
Қайырмасы:
Көк су өрлеп барады арасаншы,
Құдіретіне Құдайдың қарасаңшы.

Заман өтіп барады, Қази-ай,
Өзің берген сертіңе жарасаңшы.

Сен де арманда, Қази-ай, мен де арманда,
Екі арманда жылайды айырылғанда,
Қази-ай, қарақ-ай!
Өмір өтіп барады-ай.

ЖЕТИСУ САРЫНДАРЫ МОТИВЫ ЖЕТЫСУ MOTIFS OF ZHETYSU

Антологияға Жетісу өңірі бойынша халық шығармашылығындағы ерекше орынға ие болатын, ел жүрегінен орын тапқан, басынан талай қиыншылықтарды өткізіп қынадай қырылса да, халық жадынан шықпаған шоқтығы биік халық туындылары енгізілді. Олар халық әні: «Ал, жаным-ай», «Асыл зат», «Ахау, керім», «Ой, қарағай», «Гүлдер-ай», «Дедімай-ау», «Дей, салдым-ай», «Қайран, заман», «Қоғалы-ай». Қазақ халқының өнер мұхитына жеке арна болып құйылған Жетісу өлкесінің әншілік мұрасы – көненің көзі, заманауи өнердің өзегі, болашақ ұрпақтың асыл діңгегі деп білеміз. Бұл әндердің негізгі тақырыбы – махаббат, табиғат көрінісі, туған жер, өмір туралы толғаныс – халық шығармашылығындағы ұлттық дәстүрді сабақтастыра жалғастыратын ән өнерінің ең басты қайнары.

В антологию были включены песни региона Жетысу, которые занимают особое место в народном творчестве и не ушли в забвение, несмотря на тяжелые времена, пережитые местным населением, а более того, нашли отклик в сердце каждого неравнодушного к искусству человека. Это народные песни: «Ал, жаным-ай», «Асыл зат», «Ахау, керим», «Ой, карагай», «Гулдер-ай», «Дедимай-ау», «Дей, салдым-ай», «Кайран, заман», «Когалы-ай». Песенное наследие данного региона, занимающее особое место в культуре казахского народа в целом, это – богатство старины, основа современного искусства, благодатная почва и опора для будущего поколения. Данные песни повествуют о любви, родной земле, красоте природы и размышлениях о жизни. Это и есть самый главный источник песенного искусства, который продолжает сочетать в себе национальные традиции народного творчества.

This anthology includes songs of the Zhetysu region, which occupied a special place in folk art, and did not disappear into oblivion, despite the difficult times experienced by the local population. Moreover, these songs found a place in the heart of every person who loves Kazakh history. Some of these folk songs include: «Al, zhanym-ai», «Asyl zat», «Ahau, Kerim», «Oi, Karagai», «Gulder-ai», «Dedimai-au», «Dei, saldym-ai», «Kairan, Zaman», «Kogaly-ai». The song heritage of Zhetysu region, which occupies a special place in the music of the Kazakh people as a whole, is the heritage of antiquity, the basis of modern Kazakh music, and the foundation for future generations. These songs, written in the genre of Kara olen, tell about love, about the native land, about the beauty of nature and on reflections on life. These were the most important sources of music, which continues to combine national traditions in folk music and folklore.

Ал, жаным-ай / Ал, жаным-ай / Al, zhanym-ai

Халық арасында кең тараған әннің келесі жолдарынан орындаушының тек өлең айтып, көңіл көтеруді ғана мақсат тұтпай, тағдырдан амандық сұрап, жақсы тілек тілеген қуанышты шағын байқауға болады. «...Қонған жері

елімнің ой болса екен, Ойды қаптай жайлаған қой болса екен. Сұрағаным тағдырдан ауылыңда, Күнде осындай бас қосқан той болса екен...». Ән байсалды, кең тыныспен орындалады.

Из текста песни становится ясно, что исполняется она не только в качестве развлечения, но и как благопожелание: «...Пусть место, где поселился народ, будет благостным и прибыльным, Пусть судьба нам пошлет той при каждой встрече...». Песня исполняется неторопливо, с широким дыханием.

From the lyrics it becomes clear that it was performed not only as entertainment, but also as benevolence: «...Let the place where the people settled be blissful and profitable, Let fate send us a gift at every meeting...». The song is performed slowly, with a wide vocal range.

199. Ал, жаным-ай

Халық әні
Орындаған Рамазан Стамғазиев

Байсалды, әндете $\text{♩} = 92$

mf

Ө - лең де - ген не - ме - н(е)сей ө - нер - паз - ға - оу,

Ө - лең тү - гіл, сөз қи - ын, ал, жа - ным - ай, а - қы - л(ы)аз - ға - оу.

mf

Кө - те - ре - йік кө - ңіл - д(і)оу ө - лең ай - тып - оу,

Кім бар, кім жоқ ен - ді - гі, ал, жа - ным - ай, ке - лер жаз - ға - ой.

mf

Ал, жа - ным - ай, А - ман - е - сен бол - с(а)е - кен мал жа - ның - ай.

Өлең деген немене өнерпазға
Өлең түгіл сөз қиын ақылы азға.
Көтерейік көңілді өлең айтып,
Кім бар, кім жоқ ендігі келер жазға.

Қайырмасы:
Ал, жаным-ай,
Аман-есен болса екен,
Мал жаның-ай.

Қонған жері елімнің ой болса екен,
Ойды қаптай жайлаған қой болса екен.
Сұрағаным тағдырдан ауылыңда,
Күнде осындай бас қосқан той болса екен.

Қайырмасы:

Асыл зат / Асыл зат / Asyl zat

Ән еркін, кең үнмен, тебірене айтылып, осы мазмұнында өмір шиеленістері туралы, жақсы мен жаман жайлы, адамның осы екі қасиетін тепе-теңдікте ұстап, жақсымен жолдас болғаны абзал екендігі баяндалады.

Песня исполняется свободно, широко, с чувством. В содержании песни рассказывается о жизненных конфликтах, о хорошем и плохом; о том, что человеку следует держать в равновесии оба качества и ценить дружбу с хорошим человеком.

The song is performed freely, widely, and with feeling. The content of the song tells about the conflicts of life, about good and bad, and that a person should keep both qualities in balance and appreciate friendship with a good person.

200. Асыл зат

Халық әні

Орындаған Тілеулес Құрманғалиев

Кең үнмен, соза $\text{♩} = 88$

Ен - де - ше жақ - сы қан - дай, оу,

жа - ман қан - дай, Бай - қа - саң, жүй - рік қан - дай,

а - сыл зат, ша - бан қан - д(а)ай - ау.

Жа - ман - мен жай - лы мі - нез, оу,

бол - саң жол - дас, І - ші - не қа - раң - ғы(ы)үй - дің,

а - сыл зат, қа - мал - ған - дай - ау

Ендеше, жақсы қандай, жаман қандай,
Байқасаң, жүйрік қандай, асыл зат, шабан қандай.
Жаманмен жайлы мінез болсаң жолдас,
Ішіне қараңғы үйдің, асыл зат, қамалғандай.

Ойласаң, өткір қандай, жасық қандай,
 Барады өтіп өмір, асыл зат, асыққандай.
 Барыңда оралыңның ойна да күл,
 Қара жер бауыры суық, асыл зат, басып қалмай.

Жақсының жақсы деген аты қандай,
 Жаманның сырттан айтқан, асылзат, даты қандай.
 Жақсымен жайды білер болсаң жолдас,
 Бір сөзі мың ділдаға, асылзат, татығандай.

Дедімай-ау / Дедимай-ау / Dedimai-au

Қазақ халқының өте танымал әні. 2012 - жылы «Otuken.kz» сайтында жарияланған Таласбек Әсемқұловтың мақаласында бұл әннің тарихы берілген: «Базартай деген кедей, бірақ сері жігіт Құлымбет байдың Айкүміс атты қызына ғашық болады. Жігіттен құтылу үшін бай оған түркімендерден ақалтеке тұқымынан бір үйір ат әкелуді бұйырады. Барған жерінде тұтқынға түскен сері жігіт ауылына он үш жылдан соң, бірақ оралады. Базартай серінің өтінішімен Айкүміс екеуі айтысқа түседі. Айтыстың басталуында оның кім екенін ешкім білмей, «Дедімай-ау» әнінің қайырма сөздерінен кейін ғана таниды».. Ән шалқыта, кең тыныспен, терең сезіммен айтылады.

Данная песня очень популярна среди казахов. В статье Таласбека Асемкулова (2012 г., на сайте Otuken.kz) описана история песни: «Серэ по имени Базартай был влюблен в дочь известного бая Кулымбета – Айкумис. Чтобы избавиться от парня, отец девушки отправляет его к туркменам, чтобы тот угнал у них косяк известной породы коней – ахалтекинцев. Базартай попадает в плен и возвращается в родной аул спустя лишь тринадцать лет. Чтобы увидеться с любимой, Базартай просит ее вступить с ним в айтыс. Обезображенного джигита Айкумис узнает лишь после слов, которые позже составили припев известной нынче песни «Дедимай-ау». Песня поется широко, с глубоким чувством.

This song is very popular among Kazakhs. The article of Talasbek Asimkulov (2012, on the website Otuken.kz) describes the history of this song: «Seri named Bazartay was in love with the daughter of the famous Bai Kulymbet – Aikumis. To get rid of this man, the girl's father sends him to the Turkmens to steal from them a famous breed of horse – Akhal-Teke. Basanti is captured and returned to his native village thirteen years later. To see his beloved, Basanti he asks her to join him in debate. Disfigured horseman Ikumi know, after which later built the now famous chorus of the song «Dedimai-au». The song is sung widely, with deep feeling.

201. Дедімай-ау

Халық әні
 Орындаған Қанат Әмірхан

Сен - дей жар - ды ер жі - гіт қай - дан тап - пақ, де - дім - ай - ау.

mf Көр - ген а - дам қа - сың - нан ке - т(е)ал - май - д(ы)ау,

Мұз үс - тін - де жүр - ген - дей тай - ға - нақ - тап, де - дім - ай - ау.

mf Ал - м(а)а - ғаш - тың гү - лін - дей - ау, Те - ке - мет - тің тү - рін - дей - ау,

Ө - тіп дәу - рен ба - ра жа - тыр, Сіз бен біз - ге бі - лін - бей - ау.

Айналайын, ақ жүзің айдан әппақ,
 Сендей жарды ер жігіт қайдан таппақ,
 дедім-ай, ау
 Көрген адам қасыңнан кете алмайды,
 Мұз үстінде жүргендей тайғанақтап,
 дедім-ай, ау.

Қайырмасы:
 Алма ағаштың гүліндей-ау,
 Текеметтің түріндей-ау.

Өтіп дәурен бара жатыр,
 Сіз бен бізге білінбей-ау.

Құлағыңа таққаның күміс сырға,
 Күмбірлетіп шығасың күнде қырға,
 дедім-ай, ау.
 Сағынғаннан сарғайып шыдам таппай,
 Мен өзінді қосамын ән мен жырға,
 дедім-ай, ау.

Қайырмасы:

Дей, салдым-ай / Дей, салдым-ай / Dei, saldym-ai

Қарапайым көпшілікке танымал халық әні. Өлеңнің негізгі тақырыбы – жалпы күнделікті өмірдің тынысы мен тіршілігін қазақ тілінде жиі кездесетін мәнермен астарлап айтып әнге сабақтастыра келтіру. Дегенмен, әр шумақтың үшінші және төртінші жолдарында негізгі ой айтылады. Ол – «жастық шақта қайғырмай, ойна да күл» деген мағына. Әннің бірнеше түрі бар және әрқайсысы әр түрлі мазмұнды баяндайды. Әр үлгінің ортақ жері – әуен және әр шумақ пен қайырманың соңында «Дей, салдым-ай» деген сөз тіркесінің орын алуы. Ән ойнақы айтылады.

Известная песня, смысл которой, как обычно принято в казахском языке в целом, завуалирован, перемежаясь с бытовой темой. И тем не менее в третьей и четвертой строках каждого куплета высказывается основная мысль песни – «не грустить, а наслаждаться жизнью, пока молодой». Существует несколько вариантов текста, соответственно на разные темы. Все эти песни

объединяет мелодия и словосочетание «Дей, салдым-ай», которое повторяется в конце каждого запева и припева. Песня поется в несколько шутиливой манере, игриво.

Dei, saldym-ai is quite a famous song written in the genre of Kara olen. The meaning of the song, as is usually accepted in the Kazakh language, is veiled and interspersed with a household theme. And yet, as befits kara olen, in the third and fourth lines of each verse, the main idea of the song is expressed – «not to be sad, but to enjoy life while you are young». There are several versions of the text, respectively, on different topics. All these songs are united by the melody and the phrase «Dey, saldym-ai», which is repeated at the end of each verse and chorus. The song is sung playfully, in a somewhat humorous manner.

202. Дей, салдым-ай

Халық әні
Орындаған Қанат Әмірхан

Орташа, ашық үнмен ♩ = 84

Мә - сі қым - бат ба - зар - да, оу,

бас ки - ім - нен, Мал-мен ба - сы өн-бей - д(і)ау қас-кү-нем-нің, дей, сал-дым - ай.

Ө - лең дау-сын са - ғы-нып, оу, жүр-ге - нім - де, Дау-сы қай - дан

шы - ға - д(ы)ау қос кү - рең - нің, дей, сал-дым - ай. Ай - на - ла - йын қа - ра - ғым,

А - уы - лы - на ба - ра-мын. Оу, е - ке - уі - не ү - кі - лі кер,

Бай - ла - дым же - те - гі - не, дей, сал - дым - ай.

Мәсі қымбат базарда бас киімнен,
Мал мен басы өнбейді қаскүнемнің, дей салдым-ай
Өлең дауысын сағынып жүргенімде,
Дауысы қайдан шығады қос күреңнің, дей салдым-ай..

Қайырмасы:
Айналайын, қарағым,
Ауылыңа барамын.
Екеуіңе үкілі кер,
Байладым жетегіңе, дей салдым-ай.

Дәм татайық бұйырса шәй қайнаса,
Еті қызар шын жүйрік айқайласа, дей салдым-ай.
Дәуреніңнің барында ойна да күл,
Не болады ер жігіт қайғы ойласа, дей салдым-ай.

Қайырмасы:
Жай бұраң бел, жаутаң көз,
Жайды біліп, айтам сөз.
Екеуіңе үкілі кер,
Байладым жетегіңе, дей салдым-ай.
Айналайын, қарағым,
Ауылыңа барамын.
Екеуіңе үкілі кер,
Байладым жетегіңе, дей салдым-ай.

Қайран заман / Кайран заман / Kairan zaman

Бұл кең тараған әнде де бірнеше тақырып қамтылып, қайырмасында «қайран, заман» сөздері арқылы өмірдің зымырап өтіп бара жатқаны айтылады.

Одна из широко распространенных песен. В этой песне охватывается несколько тем, центральной выступает тема о текучести времени, о которой поется вновь и вновь в припеве песни.

Kairan zaman is one of the varieties of songs in the genre of kara olen. As befits this genre, this song covers several themes and the central theme is the fluidity of time, which is sung again and again in the chorus of the song..

Сән болмайды жайлауда жайламаса, Құлын асау болмай ма байламаса?

203. Қайран заман

Халық әні
Орындаған Нұржан Жанпейісов

Жүрдек, көңілді ♩ = 100

Сән бол - май-д(ы)оу жай - лау - д(а)у

жай - ла-ма - са, Құ-лын а - сау бол - май ма бай - ла - ма - с(а)ай - ай.

Өл - ген - нен соң жы - лау - да

Өлгеннен соң жылаудың есебі бар,
Бірін-бірі тіріде сыйламаса.

Қайырмасы:
Қайран заман,
Асау құлын секілді байланбаған.
Өтер-кетер дүние ескен желдей,

Жүрген жері жақсының рулы елдей.
Мың күн ойнап жаманмен сан күлсең
де,
Болмайды екен жақсының бір
күніндей.

Қайырмасы:

Қамажай / Камажай / Kamazhai

Қамажай – түркі тілдес халықтары арасында кеңінен таралған қазақтың әні мен би өнерінің синтезделген туындыларының бірі. Бұл шамамен, XIV-XV ғасырлар аралығында пайда болған. Нақты авторы белгісіз. Ән мен би бір-бірінің мазмұнын ашқысы келгендей әдемілікті, нәзіктікті бейнелейді.

Камажай – одно из синтезированных произведений казахской песни и танцевального искусства, широко распространенных среди тюркоязычных народов. Оно появилось примерно в XIV-XV веках. Настоящий автор неизвестен. Песня и танец, раскрывая содержание друг друга символизируют красоту и нежность.

Kamazhay is one of the synthesized compositions of Kazakh song and dance, widely spread among the Turkic-speaking peoples. It appeared approximately in the XV-XVI centuries. The real author is unknown. Song and dance symbolize tenderness and revealing of the heart to each other.

Басында Қамажайдың бір тал үкі,

204. Қамажай

Халық әні
Орындаған Рахия Қойшыбаева

Айрылып Қамажайдан болдым күлкі.
Айрылып Қамажайдан отырғанда,
Келеді қай жағымнан ойын-күлкі.

Қолында Қамажайдың алтын жүзік,
Қамажай отыр ма екен көзін сүзіп?
Көрмесе, жарты сағат тұра алмаушы еді,
Апырай, кетті ме екен күдер үзіп?!

Ертістің жағалауын жағалаймын,
Мұз болса Көк бестіні тағалаймын.
Үш топтан таңдап алған Қамажайым,
Өзіңді тоқсан қызға бағалаймын!

Мал жақсы жылқы деген бағып жүрсе,
Мойнына үкі тұмар тағып жүрсе.
Ішінен бір жорғаны ұстап мініп,
Үйіне Қамажайдың барып жүрсе.

Қоғалы-ай / Когалы-ай / Kogaly-ai

Халық әндерінде көптеген тақырыптар қамтылған. Солардың бірі – табиғат сұлулығы, туған жер, жер-су аттарын әнге қосып айту үрдісі. Бұл әннің мазмұнында мал шаруашылығымен айналысқан қазақ үшін табиғат жайлылығының маңызы суреттелген. Ән асықпай, кең тыныспен, орташа екпінмен айтылады.

Народные песни кара олен богаты разнообразной тематикой. Одна из таких тем – воспевание красоты природы, названий родных краев и местностей. В содержании песни говорится о том, что красота и благоприятность природы является основой комфорта не только для самого человека, но и для ухода за скотом основной деятельности кочевого народа. Песня поется неторопливо, с широким дыханием.

The songs of Kara olen are rich in various themes. One such theme is the tendency to sing about the beauty of nature, the names of native lands and places. The content of the song says that the beauty and favorability of nature is the basis of comfort not only for a person, but also for the care of cattle, which was the main activity of the nomadic people. The song is sung slowly, with a wide range of notes..

Бозбеткейлім-ай, ендеше,

Бозбеткейлім, ахау.

205. Қоғалы-ай

Халық әні
Орындаған Қазыбек Әдікей

Асықпай, мұңмен $\text{♩} = 75$
mf

Боз - бет - кей - лім - ай ен - де - ш(е)ей, боз - бет - кей - лім,
а - хау, Боз-бет-кей - ден-ай ен - де - ш(е)ей мал кет-пей-д(і)ай-ай.
Қо - ға - л(ы)ай, Қо - ныр сал - қын - ай, Мал - ға жай.

Бозбеткейден-ай, ендеше,
Мал кетпейді-ай, қоғалы-ай,
Қоңыр салқын-ай малға жай.

Шөбі жұмсақ-ай, шаруа,
Шөбі жұмсақ, ахау!
Бағыланы-ай маңғырған,
Жер жетпейді-ай, қоғалы-ай,
Қоңыр салқын-ай, малға жай
Маусым, мамыр-ай болғанда,

Маусым, мамыр, ахау!
Мал құдықтан-ай су ішер,
Абыр-сабыр-ай, қоғалы-ай,
Қоңыр салқын-ай малға жай.

Самал соқса-ай қызылдан,
Ақ дауылмен, ахау!
Күн қызады-ай, жер бусап,
Жасыл адыр-ай, қоғалы-ай,
Қоңыр салқын-ай малға жай.

Ой, қарағай / Ой, карагай / Oi, karagai

Әннің мәтінінде өткен дәуренге сағыныш, жастық шақтың бастан көшіп, орнын кәрілік басқаны мазмұндалады. Ән сабырлы айтылады.

В песне повествуется об ушедшей молодости и о наступившей старости. Песня звучит сдержанно.

This song tells about the youth that has disappeared and the coming of old age. It sounds restrained.

Дүние, өтерінде сынаптайсың,

Таулардан жылжып аққан бұлақтайсың.

206. Ой, қарағай

Халық әні
Орындаған Тілеулес Құрманғалиев

Асықпай, ойлана $\text{♩} = 88$
mf

Дү - ни - е ө - те - рің - де сы - нап - тай - сын,

Ой, қарағай!

Жастық өтіп барады-ай,

Кәрілік келді жағалай.

Басынан талай ердің аттай теуіп,
Сұм жалған, қайда барып тұрақтайсың.
Ой, қарағай,
Шауып өткен марал-ай,
Жастық өтіп барады-ай.
Дүние, құдым сені жалықпай-ақ,

Судағы ұстатпайсың балықтай-ақ.

Ой, қарағай!

Шауып өткен марал-ай,

Жастық өтіп барады-ай.

Біреуге мал мен бақыт қатар беріп,
Біреуді қойдың, құдай, жарытпай-ақ.
Ой, қарағай!
Жастық өтіп барады-ай,
Кәрілік келді жағалай.

Кенен Әзірбаев
Кенен Азербайев
Kenen Azerbayev

Кенен Әзірбаев (1884-1976) – суырыпсалма ақын, халық композиторы және орындаушы, Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері (1956), халық ақыны (1961). Кенен шығармашылығы сал-серілер ортасындағы бірден-бір ірі саланы құрайды. Жетісу мәдениетінің ірі өкілі, абыз ақын, өз ортасынан жан-жақты мол рухани тәрбие алды. Ол өзіне тән дарынымен Жамбылдың асыл мұрасын, дәстүрлі мектебін жалғастыра келе, оны одан әрі ұшқыр тілімен, терең ойымен, сұлу сазымен дамытып, идеялық және тақырыптық көркемдік тұрғысынан жандандырған. Сүйінбай Жамбылмен қатар Сарбас ақынның, осы өңірдің музыкант-әншілерінің, Кеңес үкіметінің алғашқы онжылдықта-рында қуғынға ұшыраған Дәурен-салдың, Пішән, Иса, Бейсебайдың және т.б. шығармашылықтарын жетік білді. Оның поэзиясы мен музыкалық туынды-лары атақты сал-серілердің өмір жолдарына ұқсас автобиографиялық қалып-та жүйеленді.

Кенен – 150-ден астам әннің авторы. Ол Жамбыл сияқты ұзақ өмір сүріп, екі заманның куәгері болды. Ақынның алуан тақырыпты, көпжанрлы мұрасы осы замандардың өзіне тән айнасы ретінде қабылданады.

Кенен әндері әсем сазды, жүрекке жылы, лирикалық мәнерде айтылады. Олардың ладтық жүйелері, құрылымдары, өлшемдік-ырғақтық жағы сан қыр-лы. Ал, сарын-мақамдары заман үрдісіне үндес, әуені мен мәтіндері біртұтас, синкреттік үйлесімде. Әндерінің көбісі екпінді, пафостық және патриоттық сезімге толы.

Кенен Азербайев (1884-1976) – ақын, импровизатор, народный композитор

и исполнитель, Заслуженный деятель Казахстана (1956), народный поэт (1961). Творчество Кенена образует одну из крупнейших сфер национального института салов и серэ. Будучи крупным представителем культуры Жетысу, он получил всестороннее воспитание в своей духовной среде. При яркой индивидуальности, гуманистическом и гражданском мировоззрении, он продолжил благородное наследие Жамбыла, его традиционную школу, обогащая и развивая глубоким смыслом, красивой музыкой и оживляя ее идейную и тематическую художественную сторону. Наравне с творчеством Суюнбая, Жамбыла, Сарбас акына, он прекрасно знал произведения Даурен сала, Пышана, Исы, Бейсебая и других. Его поэзия и музыкальные произведения автобиографичны, аналогично практике знаменитых салов и серэ. Кенен – автор более 150 песен. Кенен, как и Жамбыл, прожил долгую жизнь, став свидетелем двух веков. Его многожанровое и многотемное наследие воспринимается как само-бытное «зеркало» этих времен.

Песни Кенена звучат очень мелодично, в лирической манере, близкие сердцу. Их ладовые основы, структура, метро-ритмические стороны многогранны, а сарыны – гармоничны с современными тенденциями, мелодией и текстом. Многие его песни наполнены яркими, пафосными и патриотическими чувствами.

Kenen Azerbayev (1884-1976), was an akyn, improviser, folk composer and performer, honored worker of Kazakhstan (1956), and folk poet (1961). Kenen's works form one of the largest branches of the national Institute of Salov and Seri. He is a major representative of Zhetysu culture and he received a comprehensive education and focused on his spiritual life. With his individuality, humanistic and social outlook, he continued the noble legacy of Zhambyl, its traditional school, enriching and developing it with deep meaning, with beautiful music and enlivening its ideological and thematic artistic mission. Along with the works of Suyunbay, Zhambyl, Sarbas akyn, he knew the works of Dauren sal, Pishan, Isa, Beisebay and others. His poetry and music are autobiographical, similar to the biographies of other famous Sals and seri. Kenen is the author of more than 150 songs. Kenen, as Zhambyl, lived a long life in two different centuries. His multi-genre and multi-dark heritage is perceived as an original mirror of these times.

Kenen's songs sound very melodic in the lyrics, reflecting the feelings of the heart. The fret bases, structure, sub-rhythmic sides are many-sided, and saryns are harmonious with modern trends, melody and text. Many of his songs are filled with both sadness and the joy of life as well as patriotic feelings.

Базар-Назар / Базар-Назар / Bazar-Nazar

Балалары Базар мен Назардың шешек ауруынан бір күнде көз жұмғаны Кененнің қабырғасын қайыстырады. Қатты қайғырған акын «Ақ ешкінің зары» деген атақты зарын шығарады. Кейін бұл ән халық арасына «Базар-Назар» деген атпен таралып кетеді. «Базар-Назардың» сөзі қандай зарлы болса, әні де сондай мұңды.

Смерть маленьких детей Кенена – Базар и Назар – нанесла большую душевную рану акыну. От нестерпимой боли и глубокой тоски акын сочинил песню-плач «Ак ешкынын зары». Данная песня распространилась в народе под названием «Базар-Назар». Как и мелодия данной песни, слова полны горечи и печали.

The death of Kenen's young children, Bazar and Nazar, broke his heart creating a deep emotional wound. From the unbearable pain and deep anguish, the writer composed a song-crying «Ak eshkinin zary». This song well known among the people under the name «Bazar-Nazar». Like the melody of this song, the words are full of sorrow and sadness.

207. Базар-Назар

Кенен Әзірбаев
Орындаған Кенен Әзірбаев

Орташа, мұңды ♩ = 100

mf

Ма - ңы - рай - сын ақ, еш - к(i)ау,

ы - ла - ғы - на, ой, дү - ни(е)оу, Ем-шек бе-ріп ө-сір - ген

шұ - на - ғы - ң(а)ай, о - хоу, ей,

ай, е, ей.

Кел е-кеу-міз қо-сы - лып зар-ла-на - йық, Же - тер м(е)е-кен Тә - нір - дің

mf

құ - ла - ғы - ң(а)ау, Ай - хай, дү - ни(е) - ай, сал - дың күй - г(е)ай,

О-мы-ра-уым-нан ү-зі-ліп түс-т(i)ау, Е - кі түй - ме, ей,

Ба - за-рым-ай, На - за-рым - ай, Ку ше - шек - тен бол-д(ы)ау се - нің

А - жа-лың-ай, үф - ай, үф - ай, үф - ай, үф - ай, үф - ай, ей.

Маңырайсың, ақ ешкі, лағыңа,
Емшек беріп өсірген шұнағыңа.
Кел екеуміз қосылып, зарланайық,
Жетер ме екен Тәңірдің құлағына.

Қайырмасы:

Айхай, дүние-ай, салдың күйге,
Омырауымнан үзіліп түсті екі түйме.
Базарым-ай, Назарым-ай!
Қу шешектен болды сенің ажалың-ай.

Көштің көркі кірмейді түйесі жоқ,
Кейбір ақын сөйлейді жүйесі жоқ.
Қырғыз бенен қазақтың Кенені едім,
Қу домбырам қала ма иесі жоқ.

Қайырмасы:

Кемеріммен ойнайтын сақаң қалды,
Комзольң мен киюсіз шапан қалды.
Үй ішінде сұңқылдап апаң қалды,
Қыр үстінде шошайып атаң қалды.

Бозторғай / Бозторгай / Boztorgai

Академик А.Жұбановтың жазуы бойынша, Кененнің ақындық, сазгерлік дарыны «Бозторғай» әні арқылы халыққа танылды. «Бозторғай» – К.Әзірбаевтың ел арасына кеңінен тарап, атағын шығарған тырнақалды әндерінің бірі. Әнді Кенен небәрі он бір жасында шығарған. Жас жүрегін жарып шыққан бұл әнінде автор, ертеден қара кешке дейін бай малының соңында еңіреп жүрген қойшы, жалшылардың мұң-мұқтажын жырлап, еркіндікті, азаттықты көксеген. Кенен байларға қойшы болғанымен, халық арасында «әнші бала» атана бастайды. Ән Кененнің өз орындауында пластинкаға түсірілген. «Бозторғай» әнін халық осы күнге дейін сүйіп тыңдайды.

Как пишет академик А.Жубанов, Кенен стал известен в народе как композитор и поэт благодаря песне «Бозторгай», которую он сочинил всего лишь в одиннадцать лет. В этой песне автор повествует о тяжелой доле сироты-пастуха, проводившего каждый день от рассвета до заката в уходе за овцами; так же в ней поется о нуждах и потребностях бедняка, о свободе и независимости. Баи называли его пастухом Кененом, но в народе он был известен как «анши бала». Песня «Бозторгай» была записана на пластинку в исполнении самого Кенена. Данная песня по сей день пользуется особой популярностью.

According to academician A. Zhubanov, Kenen became known among the people as a composer and poet thanks to this song «Boztorgay», which he composed at the young age of eleven. In this song, the author tells about the plight of an orphan shepherd, who spent every day from dawn to dusk caring for the sheep; it describes passion for the poor, and describes the desire for freedom and independence. Although the bai called him the shepherd Kenen, he was popularly known as «anshi bala». The song «Boztorgay» was recorded on a record performed by Kenen himself. This song is still popular among the people.

208. Бозторғай

Кенен Әзірбаев
Орындаған Кенен Әзірбаев

Шалқыта ♩ = 96

mf

Боз - тор - ғай, шы - рыл - дай - сың - ау

жер - ге түс - пей - ау, Мен жүр - мін кеш - ке де - йін та - мақ іш - пей - ау.

Ат қы - лып, ат та - яқ - ты қол - ға ұс - тап, Сан - да - лып қой ар - тын - д(а)у

а - зар кеш - к(е)ей, ау

Оу, ой, боз - тор - ғай,

Шы - рыл - дай - сың, пір - кін - ай. Кү - ты - лар күн бар м(а)е -

кен, Қой жа - ю - дан бір күн - ай,

ау. Үй! Гү - гү - гү - гү - гү - гү - гүй,

Гү - гү - гү - гү - гү - гү - гүй. Гү - гү - гү - гү - гү - гү - гүй, Гү - гү - гү - гү - гү - гү - гүй,

Гүй - гүй, ей, гү - гү - гүй - ау, ау.

Бозторғай, шырылдайсың жерге түспей,
Мен жүрмін кешке дейін тамақ ішпей.
Ат қылып, ат таяқты қолға ұстап,
Сандалып қой артында азар кешке-ай.

Қайырмасы:
 Оу, бозторғай,
 Шырылдайсың, шіркін-ай!
 Құтылар күн бар ма екен?
 Қой жаюдан бір күні-ай.

Қойшылар қой жайғанда кеш батпайды,
 Отырсам қой күзетіп, таң атпайды.
 Қарайтын қабағыңа бір адам жоқ,
 Бел шешіп, төсегіме бір жатпадым.

Қайырмасы:

Бұлбұлға / Булбулга / Bulbulga

1916 жылғы ұлт азаттық көтерілісіне Кенен де қатысты. Талай-талай жеңістердің куәсі болды. Кейіннен Әли бастаған қол жеңіліс тапқанда, Кенен де бір топ адаммен қырғыз жеріне өтіп, сондағы достарының арасында біраз уақыт паналаған. Бұл ән – Кененнің сол қашып жүргенде, туған жерін, елін сағынып, мұңын бұлбұлға шағып айтқан әні.

В 1916 г. Кенен участвовал в восстании бситвах. Был свидетелем многих побед. В то время, когда Али потерпел поражение, Кенен с группой людей был вынужден покинуть родину и пробыть некоторое время на кыргызских землях. В данной песне, которая появилась в то время, он рассказывает соловью о своей тоске по родным землям.

In 1916, Kenen participated in the liberation uprising. While he witnessed many victories, when Ali was defeated, Kenen and his people were forced to leave their homeland and became refugees in Kyrgyzstan. In this song, he tells the nightingale about his longing for his native lands.

209. Бұлбұлға

Кенен Әзірбаев
 Орындаған Қайратбек Бектұрсынов

Терең, әндете $\text{♩} = 110$

Ей, бұл - бұл, сен де бұл - бұл,
 мен де бұл - бұл, Қаң - ғырт - қан
 е - кеу - міз - д(і)ей дүн - и(е) - ай пат - ша

әнде ақын: «...Баласы Әзірбайдың Кенен мен ем, Жаңғыртқан тау мен тасты өлеңменен...» деп өзін таныстырып кетеді.

В своем творчестве Кенен Азербайев затрагивает различные темы. К примеру, важные события, жизнь простого народа, настроение людей, их мечты и чаяния. Так же имеют место песни, представляющие акына. Одна из таких песен – «Гигигай». Песня исполняется неторопливо, величаво, знакомя слушателей с автором «...Сын я Азербая, Кенен зовут, От песен моих эхом отда-ет средь гор и камней...».

In his music Kenen Azerbayev depicted various topics. For example, he described important events, the daily life of ordinary people, the attitudes of his people, including their dreams and aspirations. One of these songs is known as «Gigigai». The song is performed slowly, majestically, introducing the audience to the author: «...I'm son of Azerbai named Kenen, from songs my echo gives among the mountains and stones...».

210. Гигигәй

Кенен Әзірбаев
Орындаған Тілеулес Құрманғалиев

Байсалды, шаттана $\text{♩} = 88$

А - ра - лап кел - дім күн - гей те - ріс - кей - г(е)оу,

Бел - гі - сі ө - сер а - уыл ке - ріс - пей - д(і)ей. Қау - ма - лап қа - лың е - лім

о - тыр - ған - д(а)оу, Бер - ме - сем ән - ге шыр - қап ке - ліс - пей - д(і)ей.

И - ги - гөй - гөй - гөй, и - ги - гөй - гөй - гөй, И - ги - гөй - гөк - көй, и - ги - гай - ай.

Аралап келдім күнгей теріскейді,
Белгісі өсер ауыл керіспейді.
Қаумалап қалың елім отырғанда,
Бермесем әнге шырқап, келіспейді.

Баласы Әзірбайдың Кенен мен ем.
Жаңғыртқан тау мен тасты өлеңменен.
Ел-жұртым «өлең айт» деп қолқаласа,
Жүретін аяқ тұрмақ төбемменен.

Алатау туып-өстім алабында,
Жетісу желі жұпар самалында.
Атанып ақын-әнші, еркеледім,
Бауырлас қырғызы мен қазағына.

Жетісу жері де бай, елі де бай,
Жемісі қырық түрлі, кенге де бай.
Алыстан асқарыңа көз жіберсең,
Арыным басылмайды ән шырқамай.

Көк шолақ / Кок шолак / Kok sholak

Кененнің әкесі Әзірбай өзінің бірнеше жылғы тапқан-таянғанын жинап жүріп, Тоқмақ (Токмок) қаласының (Қырғызстанда) базарына барып, бір ат сатып әкеледі. Сатып әкелген жылқысының құйрығы, жалы жоқ, нағыз көкшолақ екен. Бірақ әке мен бала мінерлік көлігі болғанына қатты қуанады. Сол жылы Кененнің ауылымен қатар жатқан көрші елдің Бибол деген байы бес болыс елді шақырып, үлкен той жасайды. Қой соңында жүрген Кенен сән-салтанат құрып, тойға кетіп бара жатқан бір топ қыз-келіншектер мен жігіттерді көріп, Көк шолағымен тепең қағып, әлгі топты қуып жетеді. Келген бетте қыз-келіншектерге тиісіп, өлең айта келеді. Қыздардың ішінен Шәлипа деген байдың қызы жауап қайырып, екеуі айтыса кетеді. Шәлипамен айтысқанда, өлеңді «Көк шолақ» әнімен айтады. Шәлипа мінген жорғаға ілесе алмай, қала берген Көкшолағына ыза болған Кенен әнінің аяғын: «Жылдам жүрші, Көк шолақ, Шапшаң жүрші, Көк шолақ» деп, келтіреді. Әннің бұл күлкілі-сықақты қайырмасы келе жатқан жұртты таң-тамаша қалдырып, өзіне үйіріп әкетеді. Тойға келген әр елдің әуесқойлары Кененнің «Көкшолағын» ауылдарына айта барады. Міне, сол күннен бастап «Көк шолақ» әні ел арасына тез тарап кетеді. Бұл ән де автордың өзінің орындауында ертеректе пластинкаға түсірілген.

Отец Кенена Азербай на все свои сбережения приобретает одну лошадь на рынке города Токмак (Кыргызстан). У купленной лошади не оказывается хвоста и гривы. Но отец и ребенок очень радуются своей покупке. В том же году в соседнем ауле бай устраивает большой той. Увидев группу девушек и жигитов, направлявшихся на той, Кенен тоже решает поехать. По пути он вступает в айтыс с девушкой по имени Шалипа. За основу мелодии айтыса избирает песню «Кок шолак». Сидя на коне, Кенен отстает от своей спутницы и в припеве, чтобы рассмешить поет: «Иди быстрее, Кок шолак, Скачи быстрее, Кок шолак...». Песня с одного раза нравится спутникам, а любители музыкального творчества Кенена быстро распространяют его песню. И эта песня была записана на пластинку в исполнении автора.

Kenen's father Azerbay, took his savings, and bought one horse in the market of Tokpak (Kyrgyzstan). The horse does not have a tail or a mane. But the father and child are very happy with their purchase. In the same year in the neighboring village Bai purchased big toy. Seeing a group of girls and jigits heading to the???, Kenen also decides to go. Along the way he gets into a debate with a girl named Salepa. Aitys chooses the song «Kok sholak» as the basis of the melody. Sitting on the horses, Kenna sat behind his companion, and in the chorus sings: «Go faster, Kok sholak, Ride faster, Koksholak...». Song from once like satellites and admirers Kenen quickly rasprostranyaet his songs. And this song was recorded on a record performed by the author.

211. Көк шолақ

Кенен Әзірбаев

Орындаған Дүйсенбек Өмірәлиев

Көңілді, құбылта ♩ = 92

Мін - ге - нім ас - тым - да ғ(ы)ау

көк шо-лақ - т(ы)ай - ау, О - о - о - о, о - о - ай.

Жа - лы жоқ, құй - ры - ғы жоқ шоп - шо - лақ - т(ы)ау,

О - о - о - о, оу, о - о - о - о, о - о - ай.

Әй, қыз - дар, мен - мен - сін - бей бер - мен қа - ра,

Мен кел - дім тұ - сы - ңыз - ға құ - да - ша - лап,

О - о - о - о, оу, о - о - о - о, о - о - ай.

тезірек ♩ = 110

И - ги - гай, гөк - көй, гөк - көй, гөк - көй, гөк - көй - гөк. И - ги - гай, гөк - көй, гөк - көй,

гөк - көй, гөк - көй, гөк - көй, гөк - көй, гөк - көй, гөк - көй - гөк. Гөк - көй - гөк.

екпінді бірте-бірте үдете

О - лай жүр - ші, көк шо - лақ, Бы - лай жүр - ші, көк шо - лақ. А - рам қат - қыр көк шо - лақ,

Жа - ман - дат - қыр көк шо - лақ. Ме - ні құрт - қан көк шо - лақ, Қыз - дар мін - ген бай - тап - ды,

Жа - най жүр - ші, көк шо - лақ. Ау!

Мінгенім астымдағы көк шолақ-ты,
Жалы жоқ, құйрығы жоқ, шоп-шолақ-ты.
Әй, қыздар, менменсінбей бермен қара!
Мен келдім тұсыңызға «құдашалап»

Қайырмасы:
Олай жүрші, көк шолақ,
Былай жүрші көк шолақ.
Арам қатқыр көк шолақ,
Жамандатқыр көк шолақ.
Мені құртқан көк шолақ,

Қыздар мінген байталды,
Жанай жүрші көк шолақ.

Қызы едің, сен бір байдың өтпей жүрген,
Келгенше жиырма беске кетпей жүрген.
Әй, қыздар, менсінбейсің мен қойшыны,
Қолдарың қойшыға да жетпей жүрген.

Қайырмасы:

Мәскеуде адасқанда / Маскеуде адасканда / Maskeude adaskanda

Кенен Мәскеуге бірнеше рет барып, соның бесінші барғанында адасып қалған екен. Өлеңінде сол кезде кешкен күйін толық баяндайды. Ән көңілді орындалады.

Кенен в Москве был несколько раз. И в очередную, пятую поездку он отстал от трамвая и заблудился. В данной песне акын во всех подробностях излагает историю этого проишествия. Исполняется песня довольно весело.

Kenen ata visited Moscow several times. On his fifth trip, he fell off the tram and got lost. In this song the akyn shares the details of this incident. The song is performed quite cheerfully.

212. Мәскеуде адасқанда

Кенен Әзірбаев
Орындаған Төрткен Кененқызы

Көңілді, баяндай $\text{♩} = 110$
mf

Мос - ква - га о - сы - ме - нен бес ба - рып - пын,
Бай - қаң - дар сон - да қан - ша жер та - нып - пын - ау, ай.
Сү - йе - ніп қа - сым - да - ғы жол - дас - тар - ға,
Бай - қа - май ер - те ту - ып кеш қа - лып - пын.
А - бай - лап кө - ше - ле - рін кө - ріп ал - май,

Москваға осыменен бес барыппын,
 Байқаңдар, сонда қанша жер таныппын.
 Сүйеніп қасымдағы жолдастарға,
 Байқамай ерте туып кеш қалыппын.
 Абайлап көшелерін көріп алмай,
 Азабын оқымаған қатты тарттым.
 Аралап Алматыдай кете алмаймын,
 Басқаны Кремльден байқамаппын.

Үйінен Исағали шыққан күні,
 Адасып әуре болдым тап сол түні.
 Союздың аспазынан тамақ ішіп,
 Түсуге трамвайға келдім бері.
 Қарасақ қалың адам тұр өшіредте
 Таласып итермелеп бірін-бірі.
 Күн бұрын құмырсқадай тұрған халық,
 Маңдайдан қатты аязда ағып тері.
 Мен - дағы күтіп тұрдым трамвайды,
 Трамвай адам салмай жүре алмайды.
 Халықты айнасынан сығалатып,
 Сұлудай сыңғыр қағып бұрандайды.

Трамвай сылдыр етіп жүріп кетті.
 Ішіне барған жанды іліп кетті.
 Мендағы қолым созып ұмтылғанда,
 Бір адам итермелеп жығып кетті.
 Еспембет менен бұрын қолы ілініп,
 Үстіне жас болғасын шығып кетті.
 Жығылып, түрегелдім «Құдайым» – деп,
 Ішіме қорқу түсті уайым жеп.
 Ұялдым сақалымнан көп ішінде,
 Артынан бала құсап жылайын деп.
 Қолымда жатқан үйдің нөмірі бар,
 Көрсеттім көрінгенге тұрғандарға.
 «Северный-Северный» деп шуылдайды.
 Тіліне түсінбедім ылаж бар ма!
 Жалтақтап «неғылам» деп тұрғанымда,
 Бір сұлу қыз отыр екен, оң жағымда.
 Сол қызға «Здрасти!» - деп кіріп бардым,
 Сыр бермей, өп-өтірік күліп бардым.
 «Скандал, опоздали, пажалыста» - деп,
 Қолымда қағазымды бере салдым.
 Сұлу қыз орын берді, маған тұрып,

Қалыппын жүгірем деп дымым құрып.
Қуандым «мен де өлмейтін болдым ғой» – деп,
Әлгі қыз шығып кетті басын иіп.
Кешікпей бір кемпірді алып келді,
Жібердім қуанғаннан сонда күліп,
Шіркін-ай, сұлу қыздың кішіпейілін-ай,
Сүйегім, денем балқып тұрдым еріп.

Қолтықтап әлгі кемпір алып жүрді,
Жөнелдік трамваймен қайта мініп.
Күнбатыс, күншығыстан бір белгі жоқ,
Кемпірге ере бердім көзді жұмып.
Тағы да әртүрлі ойды ойлап келем,
Бір жерге кете ме деп мені жығып.
Бір кезде жатқан үйге алып келді,
Бейшара әлгі кемпір, ертіп жүріп.
Шіркін-ай шыбын жанның тәттісін-ай!
Бір көйлек, жүз жеті сом салдым беріп.
«Қазақтың ақын шалы мырза» екен деп,
Жөнелді «спасиба» - деп зыр жүгіріп.

Келдім де төсегіме жатып қалдым,
Ұйқының қызығына батып қалдым.
Телефон бас жағымда сылдырлайды,
Тұрдым да құлағымды соған салдым.
Тыңдасам, жолдасымның дауысы екен,
«Келдім» деп үйге аман айқай салдым.
Бір жерден ол да барып түскен екен,
Мен қалған жерге қайта ұшқан екен.
Ол келсе, мен жоқ болып орынымда,
Зәресі «бұл қалай» – деп ұшқан екен.
«Кенеке, аман ба?» - деп кіріп келді,
«Қай жаққа кеттіңіз?» - деп күліп келді.
«Айырылып Кенекемнен адастық» – деп,
Телефон талай жерге ұрыпты енді.

Мен сүйемін халқымды / Мен сүйемин халкымды / Men suiemin khalkymdy

Деректер бойынша, Кенен біраз төсек тартып ауырып жатады. Ауруынан сауығып, есін жинағанда ең алғаш шығарған әні осы болады. Бұл ән арқылы автор өзінің халқына деген сүйіспеншілігі мен алғысын білдіреді. Ән орташа екпінмен, сазды айтылады.

По некоторым данным, Кенен сильно заболел и немало времени провел в постели. После выздоровления он написал эту песню, рассказывая о своей огромной любви и благодарности родному народу. Звучит песня в среднем темпе, неторопливо.

According to some reports, at one point in his life Kenen became very ill and spent a lot of time in bed. After his recovery, he wrote this song, telling about his great love and gratitude to his village for their support. The rhythm of the song is a moderate speed.

213. Мен сүйемін халқымды

Кенен Әзірбаев
Орындаған Шолпан Даржанова

Орташа, сазды ♩ = 90

mf

Көп көр - дім қы - зы - ғың - д(ы)оу, қай - ран е - лім,

Ор - таң - да бұл - бұ - лың боп сай - рап е - дім - ай.

Хал - қым - ның қа - зақ - қыр - ғыз а - ра - сын - да,

Ер - ке - леп ор - те - ке - дей ой - нап е - дім - ай.

f Оу! Мен сү - йе - мін хал - қым - д(ы)ау,

Жа - сың ме - нен қар - тың - д(ы)ау. Ар - дақ - т(ы)ел - т(е)й ән сал - сам,

Де - нем май - дай бал - қи - д(ы)ай - - - - - ау.

Көп көрдім қызығыңды, қайран елім,
Ортаңда бұлбұлың боп сайрап едім.
Халқымның қазақ-қырғыз арасында,
Еркелеп ортекедей ойнап едім.

Қайырмасы:
Оу! Мен сүйемін халқымды,
Жасың менен қартыңды.
Ардақты елге ән салсам,
Денем майдай балқиды.

Ән шырқап Алатауда арындадым,
Ағындай таудан аққан сарындадым.
Еліме ән-өлеңім ұнаған соң,
Талмадым, шаршамадым, жаңылмадым.

Әл-қуат, демеу болған елім маған,
Кәрі-жас, үлкен-кіші, інім, балам.
Жазылып, қайта сапқа тұрғанымда,
Арнадым алғашқы әнді, халқым, саған.

Тік шырқау / Тык шырқау / Tik shyrkau

Қазақ халқының ән мәдениетінде ғашықтық лирикалық әндердің орны ерекше. Бұл тақырыпта Кенен көптеген әндер шығарған. «Тік шырқау» әні «А, қыздар», «Мөртай сұлу», «Сүйген жарға», «Тойдың әні» туындылары сияқты, Кененнің ел аралап, ән салып, өлең айтып жүрген жастық шағы, жігіттік кездерінде шығарылған. Ол әннің музыкасы мен «Асқақ әнге салайын...», «Шіркін-ай...», «дүниенің қызығы....» деген сөздерінен де анық байқалады. Ән көңілді, шалқыта орындалады.

В песенной культуре казахского народа любовные лирические песни занимают особое место. И Кенену принадлежит немало песен на эту тему. Данная песня Кенена, как и «А, кыздар», «Мортай-сулу», «Суйген жарга», «Тойдын аны», появилась, в то время, когда автор разъезжал по аулам, странствовал, пел песни и наслаждался жизнью. Об этом свидетельствует мелодия и следующие слова из текста: «Спою возвышенную песню», «Эх», «О, прелести жизни...». Песня исполняется весело, шутливо.

This song kenena, as well as «A, kyzdar», «Uriya-ai, dunie-ai», «Toydyn ani» appeared, at a time when the author traveled to auls, wandered, sang songs and enjoyed life. This is evidenced by the melody and the following words from the text: «I will sing a sublime song», «eh», «Oh, the delights of life...».

214. Тік шырқау

Кенен Әзірбаев
Орындаған Бек Нұреддинұлы

Көңілді, шалқыта ♩ = 88

Оу! Тік шыр-қау - ға шыр - қа - йын

шыр-ғақ - та - тып, а - хау, Ас-қақ ән - ге са - ла - йын

сыр-ғақ - та - тып, Ой, ү-ри(я) - ай, қы - зық - ай, қыз-дар - ай, беу.

Қыз мін - ген қы - зыл ат - тың жор - ға - сын - дай, Ке-те-йін

бұл-кіл - де - тіп, ыр-ғақ - та - тып, Сұ - лу қыз түл - кі бо - лып

төс-тен қаш - са, Ер жі - гіт і - ліп а-лып кет-се қал - қып. Төрт бө - ліп

түн ұй - қы - сын жорт - қан жі - гіт, Жүр-мей ме

шар-та-рап-тың дә-мін та - тып, Шір-кін - ай, бұл дү-ние-нің қы - зы - ғы сол,

Қал - қаң - д(ы)ей о - ңа - ша - да, о - хоу, сүй - сен жа - тып, а.

Уф! Ү-ри(я) - ай, қы-зы - ғ(ы)ай - ау, қыз-дар - ай, беу.

Тік шырқауға шырқайын шырғақтатып,
Асқақ әнге салайын сырғақтатып.
Ой, үрия-ай, қызық-ай, қыздар-ай, беу.

Қайырмасы:

Қыз мінген қызыл аттың жорғасындай,
Кетейін бүлкілдетіп, ырғақтатып.
Сұлу қыз түлкі болып төстен қашса,
Ер жігіт іліп алып кетсе қалып.
Төрт бөліп түн ұйқысын жортқан жігіт,
Жүрмей ме шартараптың дәмін татып.
Шіркін-ай, бұл дүниенің қызығы сол,
Қалқанды оңашада сүйсең жатып.

Жүрегімді, ей, қыздар, жанғызарсың,
Алуа шекер тіліңмен қанғызарсың,
Ой, үрия-ай, қызық-ай, қыздар-ай, беу!

Қайырмасы:

Келгенде он жеті мен он сегізге,
Кеудеңнен қос анарың салбырасын.
Кез болған кенедейін сұлу қыздар,
Көңілімді қайтіп менің қалғызарсың?
Қамысты терең көлдің сұқсыры едің,
Бір күні ақиыққа алғызарсың,
Қоймасаң бұл мінезді, сұлу қыздар.
Мені де көлеңкеңде талғызарсың.

Үрия-ай, дүние-ай / Урия-ай, дүние-ай / Urie-ai, dunie-ai

Адамның өміріндегі сәттерді өлеңмен өріп, оның қадір-қасиетін айшықтап беру – ақынның парызы. Осындай ой-толғамдар Кенен шығармашылығында кеңінен орын тапқан. «Үрия-ай, дүние-ай» әні – сондай әндердің үлгісі.

Описать в своих песнях различные события из жизни человека, раскрыть его достоинства – долг настоящего акына. Такие мысли нашли отражение в творчестве Кенена Азербаяева. И песня «Урия-ай, дүние-ай» является одной из них.

It was the responsibility of the Kazakh composer to use the lyrics in their songs to describe both the important events in the life of a man as well as his day to life experiences. Such thoughts are reflected in the work of Kenen Azerbayev. And the song «Uriya-ai, dunie-ai» is one of them.

215. Үрия-ай, дүние-ай

Кенен Әзірбаев

Орындаған Ардақ Балажанова

Байсалды, нәзік $\text{♩} = 96$

mf

Қы-зыл тіл, ел ал-дын-да сай-ра дей-мін,

Өл-ген соң са-ған е-рік қай-да дей-мін-ау,

tr

Ү-ри(я)-ай, дү-ни(е)-ай, о-хоу, ей. Қан-ша жыл

кә-р(i)а-ғаш боп қа-қи-ған-ша, Гүл бо-лып бес-ал-ты күн жай-на

дей-мін-ай, Ү-ри(я)-ай, дү-ни(е)-ай, о-хоу - ей.

Ү-ри(я)-ай, дү-ни(е)-ай, о-хоу, ей.

Қызыл тіл, ел алдында сайра деймін,
 Өлген соң саған ерік қайда деймін,
 Үрия-ай, дүние-ай, охоу, ей!
 Қанша жыл кәрі ағаш боп қақиғанша,
 Гүл болып бес-алты күн жайна деймін,
 Үрия-ай, дүние-ай, охоу, ей!

Білмейсің су тереңін жүзіп көрмей,
 Білмейсің жеміс дәмін үзіп жемей,
 Үрия-ай, дүние-ай, охоу, ей!
 Кейбіреу елу-алпыс жасты жасап,
 Өмірін үйде өткізер қызық көрмей,
 Үрия-ай, дүние-ай, охоу, ей!

Әсімхан Қосбасаров
Асемхан Косбасаров
Asemkhan Kosbassarov

Әсімхан Қосбасаров (1916-2005) 1916 жылы Алматы облысы Жамбыл ауданы, Шолақ Қарғалы ауылында туған айтыскер ақын, Қазақстанның халық ақыны (1990), ҚР еңбек сіңірген мәдениет қызметкері (1977). Екінші дүниежүзілік соғысқа қатысқан ардагер. Үшінші дәрежелі «Даңқ», екінші дәрежелі «Отан соғысы», «Қызыл жұлдыз» ордендерімен, бірнеше медальдармен марапатталған. Қабан жыраудан бастап, Үмбетәліге дейін әңгіме қозғағанда, көкірегі даңғыл, зердесі тұнық, ақылы алғыр, қимылы шапшаң төлтума ақын. Жамбыл, Кенен, Үмбетәлі сияқты белгілі өнер иелерінен тәлім алған Ә. Қосбасаровтың «Ақжамал», «Қалипа-Жамал» атты бірнеше әндері бар. Айтыстары «Еңбек күйі» (1972), «Жамбыл және қазіргі халық поэзиясы» (1975), «Халық поэзиясы және бүгінгі өмір» (1976), «Шашу» (1977) т.б. жинақтарға енді. «Азамат» (1981), «Алатау аясында» (1989), «Ақсенгірдің ақиығы» (1991), «Жамбылдан алып батаны» (1991), «Ақиық» (2000) аталатын жеке жинақтары жарық көрді.

Асемхан Косбасаров (1916-2005) – известный в народе акын-айтыскер – родился в ауле Шолак Каргалы Жамбылского района Алматинской области. Заслуженный деятель культуры РК (1977), Народный акын Казахстана (1990). Ветеран Второй мировой войны. За боевые заслуги награжден орденами «Славы» третьей степени, «Отечественной войны» второй степени, «Красной звезды» и медалями. Среди известных акынов и жырау, от Кабан жырау до Умбетали, Асемхана характеризуют как искусного акына с ясной памятью, хватким умом и быстрыми движениями. Он учился у таких известных акынов, как Жамбыл, Кенен, Умбетали. А. Косбасарову принадлежит несколько песен, к примеру, «Акжамал», «Калипа-Жамал», айтыс «Енбек куйи» (1972), которые вошли в сборники «Жамбыл и современная народная поэзия» (1975), «Халык поэзиясы және бугинги омир» (1976), «Шашу» (1977) «Азамат» (1981), «Алатау аясында» (1989), «Аксенгирдын акиыгы», «Жамбылдан алып батаны», «Акиык».

Asemkhan Kosbassarov (1916-2005) was born in Sholak Kargaly aul, Zhambyl district of Almaty region, an akyn-aitysker, and he was well-known among the Kazakhs. He was recognized as an Honored Worker of Culture of the RK (1977) and a People's Akyn of Kazakhstan (1990). A Veteran of World War II, he was awarded the the third degree order «Dank», second degree «Otan sogysy», «Kyzyl zhuldyz» (Red Star) and medals for his commitment to his military duties.

Among the famous akyns and zhyrau, ranging from Kaban zhyrau to Umbetali, Asemkhan is described as a skilled akyn with a clear memory, quick-witted mind and quick movements. He learned from famous akyns such as Zhambyl, Kenen, Umbetali.

A. Kosbassarov composed several songs such as «Akzhamal», «Kalipa-Zhamal», aitys «Enbek kuyi» (1972), which were included into the collections «Zhambyl zhane kazirgi halyk poeziyasi», «Khalyk poeziasi zhane bugingi omir», «Shashu» (1977), «Azamat» (1981), «Alatau ayasynda», «Aksengirdin akyigy» «Zhambyldan alip batany», «Akiyk» (2000).

Ақжамал / Акжамал / Akzhamal

Әсімхан Қосбасаров – айтыскер ақын ғана емес, халықтық ән-жыр үлгілерін кәкірегіне қаттаған қазыналы өнер иесі. Оның орындауында көптеген халық әндері мен халық композиторларының шығармалары сақталған. «Ақжамал» әні жастарға өсиет ретінде асықпай, бір қалыпты айтылған ән. Оған әннің келесі жолдары дәлел:

...Менің бір айтқан сөзіме
Жастар, сіздер құлақ сал...

Асемхан Косбасаров – не только акын-айтыскер, участвовавший в айтысах. Он является большим знатоком народных песен и жывров. В его исполнении сохранились многие народные песни и произведения народных композиторов. Из слов песни становится ясно, что она посвящена молодежи и звучит как наставление спокойно, неторопливо.

...О чем я хочу сказать вам
Прислушайтесь, молодежь...

Aseman Kosbasar was not only an akyn-aytysker but he also participated in aityses. He was a great connoisseur of folk songs and zhyrs. He has preserved folk songs and works by folk composers through his performances. From the words of the songs, which sound like instructions, are performed in a calm and leisurely style, it becomes clear that they were dedicated to youth.

...What I want to tell you
Listen, young people...

216. Ақжамал

Әсімхан Қосбасаров
Орындаған Әсімхан Қосбасаров

Оргаша, баяндай ♩ = 96

Же-ні кел - се қо - я - йын ән - ге ба - сып - ау, үй,
Та-лай - ла - ры о - с(ы)ән - ге бол - ған а - шық, о - о - ой,
е - е, е - е, ә - лә - лим - ай, ау.
Ән сал - ма - са бол - ма - д(ы)ау бір - е - к(і)а - уыз - ау,
Сіз - дер - ме - нен қал - ған соң ди - дар - ла - сып, о - о - ой, е - е, е - е,
ә - лә - лим - ай, ау. Мін - ген - д(е)а - тым Ақ - жа - мал,

Жөні келсе қояйын әнге басып,
Талайлары осы әнге болған ашық.
Ән салмаса болмады бір-екі ауыз,
Сіздерменен қалған соң дидарласып.

Қайырмасы:
Мінгенде атым Ақжамал,
Шырын да сөзім шекер бал.
Менің бір айтқан сөзіме,

Жастар, сізде құлақ сал.
Ойда да қырда жүрсек те,
Аман да есіл зұлжолал.
Осы отырған, балалар!
Бірінде құйрық, бірін жал,
Бірінде қайың, бірін тал.
Бірінде шекер, бірін бал,
Қай түрлі әнге сал дейсің?
Түсінетін балалар.

Қалипа-Жамал / Калипа-Жамал / Kalipa-Zhamal

Ақын бұл әнін жеңгесі әрі құрбысы Қалипаға арнаған. Әннің құрылымы ерекшелігімен назар аудартады. Ән төрт шумақтан тұрады. Қайырманың жолдарының орнына әр шумақтың 3-ші және 4-ші жолдары қайырма сөздерімен көмкеріліп келеді.

Согласно тексту, данную песню акын посвятил своей снохе и сверстнице Калипе. Обращает на себя внимание структура песни. Всего 4 запева, а вместо полноценного припева каждый запев завершается припевными словами в третьей и четвертой строке.

According to the lyrics, the akyn dedicated this song to his daughter-in-law and contemporary Kalip. The structure of the song is noteworthy because there are only four chants, and instead of a full chorus, each chorus ends with the chorus lyrics in the third and fourth line..

217. Қалипа-Жамал

Әсімхан Қосбасаров
Орындаған Бейбіт Мұсаев

Орташа $\text{♩} = 80$

Сү - йіп айт - тым о - с(ы)ән - д(і)ау ба - ла жас - тан, Же - не - ш(е)ау, Ба - ла - лық - к(а)ау тал - пын - дым қа - ра - мас - тан. Е - к(і)ай бек, Қа - ли - па құр - бым қа - р(а)ай көк, Са - ғын - дым сәу - лем ке - лер деп - ай.

Сүйіп айттым осы әнді бала жастан, жеңеше-ау,
Балалыққа талпындым қарамастан, екі-ай бек.
Қалипа құрбым, қара көк,
Сағындым «сәулем келер» – деп.

Жалғыз ғана бір әнім бұлбұл емес, жеңеше-ау,
Талай топқа жасымда араластым, екі-ай бек.
Қалипа құрбым, қара көк,
Сағындым «сәулем келер» – деп.

Басқа әндерден бұл әннің жөні бөлек, жеңеше-ау,
Мұны сүйіп айтамын елден ерек, екі-ай бек.
Қалипа құрбым, қара көк,
Сағындым «сәулем келер» – деп.

Жас кездегі уақиға еске түссе, жеңеше-ау,
Боп кетпей ме көңілім қырық бөлек, екі-ай бек.
Қалипа құрбым, қара көк,
Сағындым «сәулем келер» – деп.

Бармақ ақын Мықанбайұлы
Бармақ акын Мықанбайұлы
Barmaq akyn Mykanbaiuly

Бармақ Мықанбайұлы – қазіргі Жамбыл облысы, Шу ауданында 1866 жылы дүниеге келген. Өлең айтуды жастайынан бастаған. Жамбыл оны алғаш байқағаннан-ақ, қасынан тастамай, ертіп жүрген, сол себептен Жамбылдың шәкірттерінің бірі деп саналады. Бармақ ақын өлеңді көбіне қобызға, домбыраға қосып айтатын болған. Жамбыл мұражайында сақтаулы

фотосуретте Бармақ акын қолындағы қобызымен бейнеленген. Ол негізінде өлеңді домбырамен айтып, жай кезде қобызбен айтқанды ұнатқан екен. 1913 жылы Романовтар әулетінің патша болғанына 300 жыл толуына арналған Алматыдағы көрмеге, сондай-ақ, 1919 жылы халық ақындарының шығармаларына арналған айтысқа қатысқан. Бармақ ақынның қабілеті Нуриламамен 1919 жылғы айтысында байқалады. Жамбыл ата: «Қамқа – қанжар акын, Кенен Әзірбаев – әнші акын, Есдәулет – қара өлең акын, Үмбетәлі – қара жорға акын, Бармақ – әңгімешіл акын» – деп, баға берген. Бармақ акын 1937 жылы жазықсыз жаламен ұсталып, 1942 жылы айдауда қайтыс болған.

Негізгі шығармалары: «Өмір соқпақтары», «Төрт түлік мал», «Кәрілік туралы», «Дәулетияр мырзаға», «Қасым датқа» т.б. өлеңдері мен термелері, «Бармақ пен Жанат қыз», «Бармақ пен Кенжеқожа» атты айтыстары бар. Шығармалары «Қыл қобызды Бармақ» деген атпен жарық көрді (1993). Шығармалары толық жиналмаған.

Бармак Мыканбайұлы родился в Жамбылской области, районе Чу, в 1866 г. Петъ начал в детстве. Жамбыл, впервые заприметивший это дарование, всюду брал его с собой, поэтому акын считается одним из учеников Жамбыла Жабаева. Бармак часто слагал песни под аккомпанемент кобыза и домбры. На фотографии, хранящейся в Жамбылском музее, акын изображен с кобызом в руках. В 1913 г. поэт принял участие в выставке в Алматы, в 1919 г. 300-летию со дня основания династии Романовых, в айтысе, посвященном произведениям народных поэтов, способности Бармака как поэта проявляются в айтысе с Нурилой (1919). Жамбыл ата оценил творчество акынов так: «Камка – акын как кинжал, Кенен Азербайев – акын-певец, Есдаулет – акын, исполняющий кара олен, Умбетали – черный иноходец поэзии и жыра, Бармак – словоохотливый акын». Бармак акын в 1937 г. был задержан по ложному обвинению и умер в ссылке в 1942 г. Наиболее известные произведения: «Омир сокпактары», «Торт тулик мал», «Карилик туралы», «Даулетияр мырзаға», «Касым датка» и другие песни и терме, айтысы «Бармак и Жанаткыз», «Бармак и Кенжеқожа». Его произведения были опубликованы в сборнике «Кылкобызды Бармак» (1993). Сочинения не были собраны полностью.

Barmak Mykanbaiuly was born in 1866 in the Zhambul region, Chu district. He began singing in his childhood. When Zhambyl first noticed Barmak's talent, he took him under his tutelage and had Barmak accompany him everywhere he went. Therefore, Barmak akyn was considered one of of Zhambyl Zhabayev students. Barmak often composed songs to the accompaniment of kobyz and dombra. In one of the photographs which are stored in the Zhambyl Museum, the akyn is shown with a kobyz in his hands. In 1913, the poet participated in the exhibition in Almaty dedicated to the 300th anniversary of the Romanovs dynasty, and in 1919 participated in the aitys devoted to the works of folk poets. Barmak's ability as a poet was demonstrated in the aitys of 1919 with Nurila. Zhambyl ata appreciated the work of the akyns as follows: «Kamka is the akyn like a dagger, Kenen Azerbayev is the akyn singer, Yesdaulet is the akyn performing kara olen, Umbetali is a black ambler of poetry and zhyr, and Barmak is a talkative akyn».

In 1937, Barmak akyn was detained on false charges and died in exile in 1942.

His most famous works are: «Omir sokpaktary», «Tort tulik mal», «Karilik turaly», «Dauletiyar myrzaga», «Kasym datkaga» and other songs and terme, aitys «Barmak and Zhanat kyz». His works were published in the collection «Kylkobyzdy Barmak» (1993).

Мәті дәурен / Мати даурен / Mati dauren

«Болғанда сіз қара нар, біз бір шыбын... Болғанда сіз ақ сұңқар, біз бір торғай» деген жолдары ақынның бұл әнін Мәтіге айтқан арнауы, дат айту сөзі деуге болады. Бармақ ақын көбіне жырды, әнді қобызбен айтқандықтан ән сарынында қобыз әуендерінің саздылығы басым екені аңғарылады. «Игиги, гүй-гүй» деген ән қайырымы да соның дәлелі.

«Вы – черный величественный верблюд, я – лишь муха... Вы – белый ястреб, а я – всего лишь воробушек»... Из текста песни становится ясно, что это – обращение акына к знатному Мати даурену, высказывание адресованное правителю. Песня состоит из четырех запевок, написанных в стихотворной форме «кара олен», исполненных в среднем темпе. Бармак акын в основном исполнял песни под аккомпанемент кобыза, что ясно слышно из интонаций песни. Припевные слова «Игиги, гуй-гуй» являются тому свидетельством.

«You are a majestic black camel, I am only a fly... You are a white hawk, and I am only a Sparrow.».. From the lyrics of the song it is clear that this was an appeal to the noble, Mathi Dauren. The song consists of four choruses, written in the poetic form of «Kara olen», performed at a medium tempo. Barmak akyn performed most of his songs with the accompaniment of the kobyza, which can be seen from the chorus words «Igigi, gui-gui» and the intonation of the song.

218. Мәті дәурен

Бармак
Орындаған Ақан Әбдуәлі

Асықпай, әндете $\text{♩} = 76$

mf

Ас - са - лау - ма - ға - лей - күм, Мә - ті дәу - рен,

Ба - сың - нан ә - лі(і)ақ ө - тер о - сы дәу - рен.

Үс - ті - нен Же - ті - су - дың ат - тай жел - ген,

tr Тұр - лым - бет, а - ман - бы - сың, жал - ғыз сәу - лем,

и - ги - гүй гүй - гүй - гүй - гүй - гүй - гүй,

И - ги - гүй - гүй - гүй, и - ги - гүй - гүй, гүй.

Ассалаумағалейкүм, Мәті дәурен,
Басыңнан әлі-ақ өтер осы дәурен.
Үстінен Жетісудың аттай желген,
Тұрлымбет, аманбысың, жалғыз сәулем?

Мәтеке болып тұрсың заманыңда,
Қызыл тіл, сөйлеп қалғын аманыңда.
Болғанда, сіз қара нар, біз бір шыбын,
Бір тартсаң нем қалмақшы табаныңда?!

Болады ажал қайдан, қатер қауіп,
Жығылдым дәулетіңе есім тауып.
Болғанда сіз ақ сұңқар, біз бір торғай,
Тоятын не болады маған шауып?

Бұлша Мәмедінқызы
Булша Мамединкызы
Bulsha Mamedinkyzy

Бұлша Мәмедінқызы 1922 жылы туылған. Арғы аталары Қожеке, Тілеке – күйші әрі батыр болған. Бұлша жүзден аса қара өлең әуендерін білген. Өз жанынан өлең шығарып, сол әуендерге қосып айта береді екен. Дауысын созып, қалықтатып, ән ырғағын құбылтып, сан өрнекке салып айтатын болған. Соңғы ақпарат бойынша ол қазір Еңбекшіқазақ ауданындағы Сөгеті ауылында тұрады.

Булша Мамединкызы родилась в 1922 г. Предки Кожеке и Тилеке были куюши и батырами. Булша знает более ста кара олен. Сама тоже сочиняет стихи которые исполняет на мотивы кара олен. Поет протяжно, словно звук парит в воздухе, обогащает и украшает песни ритмическим орнаментом. По последним данным, Булша в настоящее время проживает в ауле Согеты Енбекшы казахского района Алматинской области.

Bulsha Mamedinkyzy, whose ancestors, Kozheke and Tileke, were kuyshi and batyrs, was born in 1922. Bulsha knew more than a hundred kara olen. She also composed melodies to which she added the kara olen. She sings lingeringly, as if a sound hovers in the air, a rhythmic pattern that was enriching and honoring. According to the latest data, Bulsha currently lives in the village of Sogety, Enbekshikazakh district of Almaty region.

Әккілік-ай / Аккилик-ай / Akkilik-ai

Жалпы үш шумақ пен қайырмадан тұратын ән қара өлең формасында болғандықтан, әр шумағы 11 буынды, төрт тармақты өлең жолдарынан тұрады. Екінші және төртінші жолдың соңында «әккілік-ай» деген қайырма сөзі қосылып отырады. Көп қазақ әндеріне тән өлең мен сөз мәтіні арасындағы асинхрондық орын алады. Ән бір қалыпты, қарапайым мәнермен орындалады. Бір нұсқаларында әннің толыққанды қайырмасы болса, Бұлшаның өз айтуындағы нұсқада қайырма жоқ.

Песня состоит из трех запевов и припева, построенных в 11-ти сложной стихотворной форме кара олен. В конце второй и четвертой строк добавляется припевное слово «аккилик-ай». Встречается асинхронность напева и

текста, характерная для большинства народных и народно-профессиональных песен. Исполняется песня спокойно, равномерно.

The song consists of three introductions and a refrain, built in an 11 syllable poetic form of kara olen. At the end of the second and fourth lines, the refrain word «akkilik-ai» is added. In most typical Kazakh folk songs and poems there is a brief pause which is asynchronous.. The song is performed calmly and at an even tempo. There is a song with the refrain, but in the embodiment, performed by the author of Bolshoi, and the chorus is not available.

219. Әккілік-ай

Бұлша Мәмедінқызы
Орындаған Гүлім Алшынова

Асықпай, әндете ♩ = 78

То - ры то - сам, шы - ра - ғым, то - ры то - сам, То - саң бол - саң,
бол то - саң, бол - ма бо - саң, әк - кі - лік - ай. Ат а - рыл - тып а - лыс -
тан із - деп жүр - мін, Жү - гі - ріп шық ал - дым - нан а - дам бол - саң,
әк - кі - лік - ай. А - шу дұш - пан, а - қыл дос, А - қы - лы - ңа а - қыл қос.

Торы тосам, шырағым, торы тосам,
Тосаң болсаң, тосаң бол, болма босаң, әккілік-ай.
Ат арылтып, алыстан іздеп жүрмін,
Жүгіріп шық, алдымнан адам болсаң, әккілік-ай.

Қайырмасы:
Ашу – дұшпан, ақыл – дос,
Ақылыңа ақыл қос.

Өлең емес, мен өзім өрнек едім,
Мәшиненің ішінде шөлмек едім, әккілік-ай.
Ағып жатқан дария болмасам да,
Тоқтап жатқан өзінше көлмек едім, әккілік-ай.

Қайырмасы:

Кештен ұршық иірдім қорғасыннан,
Бұл өлеңді айтып ем, он жасымнан, әккілік-ай.
Құдай білер, қадірге жетіп жүрмін,
Соған бола қалмаймын жолдасымнан, әккілік-ай.

Қайырмасы:

Бұлшаның сарыны / Булшанын сарыны / Bulshanin saryny

Бұлшаның басқа әндеріне сай, бұл ән қарапайым мәнермен, бір қалыпты айтылып, махаббат жайында мазмұндайды. «Әгугай» деген қайырма сөзі әр екінші және төртінші поэтикалық жолдың соңын қайырып отырады.

Как и другие песни Булши, данная песня исполняется спокойно, равномерно, повествует о любви. В конце каждой второй и четвертой поэтической строки добавляется припевное слово «Агугай».

Like other of Bulsha's songs, this song is performed calmly and evenly. This song is about love and at the end of every second and fourth poetic line, the chorus word «Agugai» was added.

220. Бұлшаның сарыны

Бұлша Мәмедінқызы
Орындаған Айгерім Нартүйеева

Байсалды, әндете ♩ = 70

Ал, жа - ным, қа - лай(ы) қа - сық,

қа - лай(ы) қа - сық, Тұ - сы - на жа - на кел - дім

жа - най ба - сьп, әй, у - гәй.

Құ - март - қан жас - тық шақ - тан,

қай - ран құр - бым, Бал бер - ген су сұ - ра - сан

мі - не ға - шық, әй - у - гәй.

Ал, жаным, қалайы қасық, қалайы қасық,
Тұсыңа жаңа келдім жанай басып, әй, угәй.
Құмартақан жастық шақтан, қайран құрбым,
Бал берген су сұрасаң, міне ғашық, әй, угәй.

Сөйлей бер, қызыл тілім, жақ барында,
Маңдайда, баста дәулет, бақ барында, әй, угәй.
Ойнап күл тіршілікте, ей, құрбылар,
Қаламыз қара жердің жапсарында, әй, угәй.

Ал, жаным, сұрша құнан, сұрша құнан,
Көгеннің қозы ағыттым бұршағынан, әй, угәй.
Шын ғашық өз басыма болсаң, жаным,
Ауылымның жолығайық сырт жағына, әй, угәй.

Жамбыл Жабаев
Жамбыл Жабаев
Zhambyl Zhabayev

Жыр алыбы, классик ақын, екі заманның куәгері болған **Жамбыл Жабаев** (1846-1945) – атақты жырау, суырыпсалма айтыскер. Ол өзінің поэтикалық дүниесінде, музыкалық туындыларында өз халқының көп ғасырлық мұрасын терең сіңіріп, ұлттың көркемдік дәстүрін асқар Алатаудың шыңына көтерді. Өзінің сол таудан аққан сарқылмас бұлақтай өлеңдерінде туған жерін, елінің ой-арманын, тауқыметті тағдырын, бақытты болашағын, есімдері аңызға айналған батыр ұлдарының ерліктерін паш етті. Жамбылдың рухани мұрасында философиялық толғаулар, заман, адам, табиғат туралы, Отан және патриотизм, батырлық пен ерлік, еңбек пен бақыт, адалдық пен әділет, достық пен адамдық, лирикалық және саяси-әлеуметтік өлеңдер, сықақ-сындар тақырыптық және жанрлық түрде негізгі орын алды. Ұлы жырау халық өнерінің бай және көп жанрлы өзіндік үлгілерін жаңа формалармен, жанрлармен өлшеусіз көркемдікке жеткізіп, ХХ ғасырдың теңдессіз алыбы атанды. Белгілі айтыскер ақын Құлмамбет, Айкүміс, Бақтыбай, Сарбас, Досмағамбет, Шашубайлармен, қырғыздан Балық, Тыныбек, Қатаған, Арысбек сияқты майталмандармен сайысқа түскен.

Ұлы жырау ерен қабілеттің иесі бола тұра, қазақ халқының эпикалық мұрасын терең игерген. Оның репертуарында әсіресе, батырлық эпос ерекше орын алған. Деректерге сүйенсек, Жамбыл «Қобыланды», «Алпамыс», «Сұраншы батыр», «Өтеген батыр», «Көрұғлы», «Шаһмардан» атты жыр-дастандарды домбыра сүйемелдеуімен бірнеше күндер бойы жырлайды екен. Сонымен қатар, Жамбылдың орындауында қазақтың лиро-қиссалары «Мұңлық-Зарлық», «Қыз Жібек», «Тотыкамалды» белгілі фольклоршы, әрі кітаби ақын Жүсіпбек қожа Шайхысламұлы (1857-1937) қағазға жазып алған.

Поэт, классик, свидетель двух веков **Жамбыл Жабаев** (1846-1945) – известный жырау, айтыскер-импровизатор. Он в своем неповторимом поэтическом мире, в музыкальных произведениях, глубоко впитав многовековое наследие народа, поднял его художественные традиции на вершину развития. В своих песнях, наполненных богатством, впитавших все самое лучшее из родника народного творчества, он повествует о родной земле, о думах и чаяниях народа, о превратностях судьбы, о светлом будущем, о деяниях батыров, чьи имена стали легендой. В духовном наследии Жамбыла имеют место философские размышления, думы о времени, человеке, природе, Родине и патриотизме, героизме и отваге, труде и счастье, верности и справедливости, дружбе и человечности, лирические и политические песни. В различных жанрах находит отражение и своеобразная критика.

Великий жырау назван беспрецедентным гигантом XX века, способным передать богатые и многожанровые самобытные образцы народного искусства,

украшенные новыми формами и жанрами. Он состязался с такими известными акынами, как Кулмамбет, Айкумис, Бактыбай, Сарбас, Досмагамбет, Шашаубай, Балык, Тыныбек, Катаган, Арысбек.

Выдающийся акын, обладавший невероятными способностями, глубоко освоил эпическое наследие казахского народа. В его репертуаре особое место занимали героические эпосы. К примеру, «Кобыланды», «Алпамыс», «Сураншы батыр», «Утеген батыр», «Коруглы», «Шахмардан» он исполнял нескольких в течение вечеров подряд. Кроме того, в исполнении Жамбыла известный фольклорист и книжный поэт Жусупбек кажы Шайхисламов (1857-1937) записал казахские лирические касса: «Мунлык-Зарлык», «Кыз Жибек», «Тотыкамал».

Poet, classic, witness of two centuries **Zhambyl Zhabayev** (1846-1945)-famous Zhyrau, aitysker-improviser. He in his unique poetic world, in musical works deeply absorbed the centuries-old heritage of his people, raised its artistic traditions to the top of development. In his songs, filled with wealth, has absorbed all the best from the spring folk he tells of his native land, about the thoughts and aspirations of its people, prevratnosti destiny of a bright future, about the deeds of warriors whose names have become legend. In the spiritual heritage of Zhambyl there are philosophical reflections, thoughts about time, man, nature, about the Motherland and patriotism, about heroism and courage, about work and happiness, about loyalty and justice, about friendship and humanity, lyrical and political songs, and a kind of criticism are reflected in various genres.

The great Zhyrau became an unprecedented giant of the XX century, able to convey rich and multi-genre immensely decorated original samples of folk art with new forms and genres. He competed with such well-known poets, as Aikumis, Baktybay, Sarbas, Dosmagambet, Shashubai, Salmon, Tanybek, Katagan, Arisbek.

The great Zhyrau, who had incredible abilities, deeply mastered the epic heritage of the Kazakh people. Heroic epics occupy a special place in his repertoire. For example, «Kobylandy», «Alpamys», «Suranshy Batyr», «Otegen Batyr», «Korugly», «Shahmardan» he performed several evenings in a row. In addition, in the performance of Zhambyl, the famous folklorist and book poet Zhusupbek kazhy Shaikhislamov (1857-1937) recorded Kazakh lyrical songs: «Munlyk-Zarlyk», «Kyz Zhibek», «Totykamaldy».

Алғадай (II) / Алгадай (II) / Algadai (II)

Қазақтың ән-жыр дәстүрінде жоқтау жанрында шыққан туындылар көп кездеседі. Солардың бірі – Жамбылдың Алғадайды жоқтауы. Бұл шығарма – Жамбылдың баласы Алғадайдың қаза болғаны туралы қаралы қағаз алғанда шығарғаны. Бұл – Жамбылдың баласы Алғадайға арнаған әндер циклінің бірі.

В казахской песенной культуре встречается много песен в жанре жоқтау. Одна из них – жоқтау Жамбыла по сыну Алгадаю. Песня написана автором после получения известия об его гибели. Это произведение является одной из песен «цикла», написанных Жамбылом памяти сына.

In the Kazakh song tradition there are many songs in the genre of zhoktau. One of them, zhoktau Zhambyl son Algadai. This song was written after receiving the news about the death Algaday. This piece was one of the songs from collection of songs written by Zhambyl in memory of his son.

221. Алғадай

(2-нұсқа)

Жамбыл Жабасов
Орындаған Қанабек Райысов

Салмақты, мұңмен ♩ = 120

mf

А - ла - тау - д(ы)ау ай - нал - сам, Ал-ға-дай - ды та - бам б(а)ау?

Қа - ра - тау - д(ы)ау ай - нал - сам, Қа - ра-ғым - д(ы)ай

та - бам - б(а)ау?

Ал - тай та - уын ай - нал - сам, Ал - ты - ным - ды та - бам б(а)ау?

Көк - ше тау - д(ы)ау ай - нал - сам, Кө - ке - шім - д(і)ау

та - бам б(а)ау? Бал - қаш - тың бо-йын

ай - нал - сам, Бағ - ла - ным - д(ы)ай та - бам ба? 3

Сар(ы) да - ла - н(ы)ей сан - дал - сам, Саң-ла-ғым - д(ы)ау та - бам б(а)ей?

Алатауды айналсам,
Алғадайды табам ба?
Қаратауды айналсам,
Қарағымды табам ба?
Алтай тауын айналсам,
Алтынымды табам ба?
Көкшетауды айналсам,
Көкешімді табам ба?

Қайырмасы:

Балқаштың бойын айналсам,
Бағланымды табам ба?
Сары даланы сандалсам,
Саңлағымды табам ба?

Орал тауын айналсам,
Өренімді табам ба?
Бөлге өзенін өрлесем,
Өлігінді табам ба?

Қайырмасы:

Мен өлгенім жөн еді-ай,
Сен жыласаң боп еді,
Жасым жүзге кеп ед,
Айналайын, Құдай-ау!
Мен жылаймын балама,
Қорқытпаймын, Құдай-ау!
Қорлығыңа жылаймын.

Қайырмасы:
Жүзге жасым келгенде,
Алғадайдан айырып.
Қоймақ болды-ау,
Қу уайым.

Темір өзек пенде жоқ,
Өлмес адам елде жоқ.
«Орынсыз» – деп өлімі,
Бос қайғыру менде жоқ.

Қайырмасы:
Айналайын, балалар!
Қоршап келіп тұрмысың?
Құрметіңе, қарағым,
Орынымнан тұрайын.
Құдайға шүкір қылайын.
Елдегі қалған балалардың,
Амандығын сұрайын.

Әй, угәй / Ай, угай / Ai, ugai

Орташа, көңілді айтылатын бұл туынды – Жамбылдың қазақ халқының гүлденген жаңа заманға жетіп, әр салада жастардың бой көрсете бастағанын көріп, әнге қосқанының дәлелі. Кезінде көшпелі өмір салтын ұстанған дала қазағының техникалық жетістіктерге жетіп, тас қалаға бой үйрете бастауы әрине Жамбыл әніне де арқау болды.

В данной песне, которая звучит довольно оживленно и радостно, повествуется о новом процветающем времени казахского народа, когда молодые люди начинают проявлять себя в разных профессиональных сферах. Технические и другие достижения народа, который ранее вел кочевой образ жизни, составили основу некоторых песен Жамбыла.

This song, which sounds quite lively and joyful, tells about a prosperous time for the Kazakh people, when young people began to explore different professions. The basis of some of Zhambyl's songs were about the technical achievements of the Kazakh people who had previously led a nomadic lifestyle.

222. Әй, угәй

Жамбыл Жабасов
Орындаған Мақпал Белгібай

Орташа, көңілді ♩ = 94

f

Оу! Ал,

күл, кө - ніл, қу - ан жү - рек, ә - уе сай - ра ті -

лім, Су - ын - дай мөл - дір бұ - лақ, ә - уе, тө - гіп жы -

рын. Тал - ды - рып, та - мыл - жы - тып өс - ү - де - рі, Ән - сыр
кө - мей шыр - қап, тол - ға, ә - гу - га - гәй. Ә - гу - га - гәй, ә - гу - гәй,
ә - гу - га - гәй, ә - гу - гәй, ә - гу - гәй. Не - ш(е)ау тү - рін -
ау, ха - ла - лу - лу, ла - ләй - у - ләй - у - ла,
ла - ли - у - ләй, у - ла - ла - ли - лу - ләй - ай.

Көңіл күл, қуан жүрек, сайра тілім,
Суындай мөлдір бұлақ төгіп жырын.
Талдырып, тамылжытып өс үдері,
Сыр көмей шырқап, толға неше түрін.

Жыл жаңа, жерім жаңа, елім жаңа,
Гүлденіп көтеруге тау мен дала.
Күй толқып, өні шалқып аспанға асқан,
Гүлденген қазағыма міне қара!

Жиырма бес / Жиырма бес / Zhiyirma bes

Жамбылдың тоқсан бес жасқа келіп шығарған бұл туындысы – жастық шағын есіне алып, арман-аңсарын, сағынышын, мұңын, дүниенің өткіншілігін толғаған философиялық мәні терең ән.

Данное сочинение написанное Жамбылом в девяносто пять лет, глубоко философичное. В ней автор повествует о безвозвратности молодости, о тоске, о бренности жизни, о несбывшихся мечтах. «Жиырма бес» - песня глубоко философского склада, в которой вместе с воспоминаниями о молодой поре отражены мысли о несбывшихся мечтах, о том, что вызывает печаль, о быстротечности жизни.

This song which was written by Zhambyl when he was 95 years old and is deeply philosophical. It tells about the irrevocability of youth, about longing for unfilled dreams and about the frailty of life. The song has a slow tempo with deep feeling.

223. Жиырма бес

Жамбыл Жабасев
Орындаған Рамазан Стамғазиев

Орташа, әндете $\text{♩} = 96$

Ке - ле - ді қарт-тар мі - ніп, а - хау,

е - се - гі - н(е)ей, Мен кел - дім тоқ - сан - ның - ау

бе - се - уі - н(е)ей. Қай - ры - лып жиыр - ма бе - сім

кел - ме - ген соң, Қи - сай - дым кем - пі - рім - нің

тө - се - гі - н(е)ей. А - хау,

жиыр - ма бес, Жам - был - ға ен - д(і)ай - на - лып

қай - тып кел - мес, Жам - был - ға ен - д(і)ай - на - лып

кел - мек тү - гіл, Қай - ры - лып а - ман - дық - қ(а)у

қол - ын - бер - мес, ей.

Келеді қарттар мініп есегіне,
Мен келдім тоқсанның-ау бесеуіне.
Қайырылып жиырма бесім келмеген соң,
Қисайдым кемпірімнің төсегіне.

Қайырмасы:
Ахау, жиырма бес,
Жамбылға енді айналып қайтып келмес.
Жамбылға енді айналып келмек түгіл,
Қайырылып амандыққа қолын бермес.

Келдің бе, тоқсан бесім, алайын деп,
Құрығын сұм ажалдың салайын деп.
Тым болмаса төрт-бес жылдай тұра тұршы,
Жатырмын өзім-дағы барайын деп.

Қайырмасы:

Угәй-ай / Угай-ай / Ugai-ai

Орташа, шалқыта орындалатын бұл әнінде Жамбылдың автопортрет-тік сипаты көрініс тапқан. Ақын жас кезінде ел аралап жүріп, Сара қызбен айтысады. Сол сайыста «Сара осы әуенге салып айтқан» деген пікірлер бар. Кейіннен Жамбыл жанға жайлы бұл әуенді өз сөзімен өрнектеп, ән ел арасы-на тез таралып кеткен.

В этой песне, которая звучит в среднем темпе, певуче, дан «автопортрет» Жамбыла. В молодости акын, разъезжая по аулам, вступает в айтыс с девушкой по имени Сара. Есть версия о том, что в данном айтысе Сарой была использована эта мелодия. Впоследствии, после того, как Жамбыл добавил к ней слова, песня получила широкое распространение.

In this song, which sounds in a medium tempo, melodious, given a self-portrait of Zhambyl. In young bard, traveling the villages, enters into aitysy with a girl named Sarah. There is a version that in this aitysy Sarah was used this melody. Later Zhambyl added words to it.

224. Угәй-әй

Жамбыл Жабаев

Орындаған Тілеулес Құрманғалиев

Орташа, көңілді ♩ = 90

А - ла - тау - дың әй - гі - л(і)оу Жам - бы - лы - мын,
Шың - ға біт - кен шы - нар - дың гү - лін - дей боп,
Жам - бы - лы - мын, Ө - лең - сөз - ге жа - сым -
гү - лін - дей боп, Ө - зі - не не - ге тар - та -
нан сын, даң таң ғы - лы - мын,
бұл - бұ - лым,
у - гәй - әй, у - гәй, у - гәй, әй, у - гәй,
у - гәй, у - гәй, әй, у - гәй.

Алатаудың әйгілі Жамбылымын,
Өлең-сөзге жасымнан даңғылымын,
үгәй-әй.
Шыңға біткен шынардың гүліндей боп,
Өзіңе неге тартасың таң бұлбұлым,
үгәй-әй.

Сорғалаған тіліңнен тамады алтын,
Аңқылдаған адамға көңілім жарқын,
үгәй-әй.
Ой мен қырын аралап Жетісудың,
Он жасымнан жайылды Жамбыл атым,
үгәй-әй.